

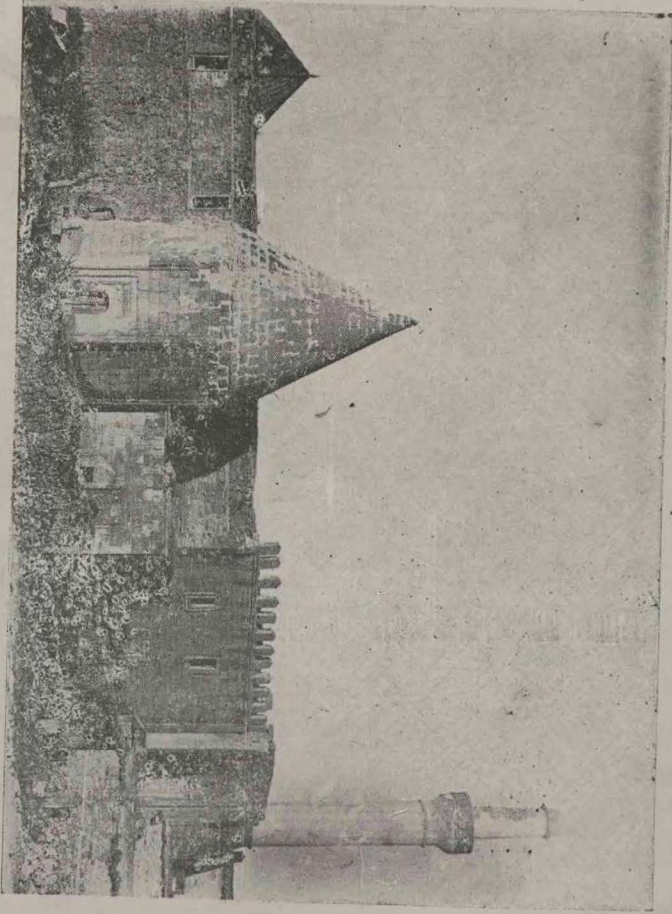
KONYA

İÇİNDEKİLER

Selçukiler (İbnibibiden)	H. FEHMİ TURGAL
Hitit medeniyeti	NACİ FİKRET BAŞTAK
Silleli Şüruri	ABDÜLKADİR ERDOĞAN
Konya İrva ve iska tarihine aid materyeller	H. ORTEKİN
“ “ “ mühim bir hüküm sureti KONYA	
Konyada Hiyeroglif yazılar	RİZA ÇAVDARLI
Antakya ve havalisinin Türklüğünü isbat eden iki vesika	İBRAHİM HAKKI KONYALI
Konya — Bozkır Madenleri	İBRAHİM HAKKI KONYALI
Konya tarihine dair bir kayıtve bir tetkik	KONYA
Askerliğe dair tarihi notlar (Devşirme fermanı)	KO
Şuğlalara dair	TURGUT
Nasraddin Hoca	PFRTEV BORATAV
Anadoluda demir madenleri	İBRAHİM HAKKI KONYALI

Halkeri tarafından aydabir çıkarılır

Beyşehirde Esref oğlu camii

Konya Revüsü : 18 — 19

KONYA

HALKEVİ TARAFINDAN AYDA BİR ÇIKARILIR

SELÇUK TARİHİ

(İBNİBİBİ'DEN)

H. FEHMİ TURGAL

Yarındası kadıyı, büyük küçük imamları daha önceden davetli mülhakat kadıl rını çağır-
dı. Şeker külâhlarına bin mıs-
kallık, beş yüz miskallık, yüz
miskallık, elli miskallık, altın
konulmuş, içlerine her birinin
havi olduğu miktar yazılmıştı.
Murassa altın ve gümüş tabak-
lar içinde âlimlere, kalem ve
kılınç sahiplerine derecelerine
göre sunulacaktı. Saray eyvanın-
daki havuza su yerine gülâp akıt-
tılar. Bütün devlet adamları, şe-
hir ayanı, imam ve kadılar ey-
vanın iki tarafını doldurdukla-
rında tabaklar sunuldu.

İki tarafın şabitleri, vekille-
ride hazırды. Zamanın müftisi
Lehavurlu Sadreddin akdin ic-
rasına memurdu. [1] Memon

[1] Bizim metinde müfti Sadreddin
için Leyavurlu der. Basma ferisi Sel-
çuknamede öyle yazar. ancak basma
ve türkce Selçukname de (Rohoy)
diye yazılıdır. Levavur melûm oldu-
ğu üzere Hindistandır.

Halifenin akrabalarından birisinin
akdi sırasında okuduğu hutbeyi,
nutku tekrar eyledi ve ilâve ey-
ledi. Nesep ve hasebini bildiği-
niz galip Sultan İzzeddin Ebül-
fetih Keykavus bin Keyhüsrev
bin kılınç Arslan kızınız; Melik
Fahredden Behram şah bin Da-
vudun kerimesi Selçukî hatunı
ister, yüzük kızıl altın yarısı
muaaccel yarısı müeccel
olmak üzere Mehr, Kalın
deruhde olunur. Binaenaleyh is-
tediğimizi veriyormusunuz dedi.
Karşıdakilerde talebi kabul et-
tik ve Kalını muvafık bulduk
dediler. Akid dugumlendi. Mü-
teakiben Şölen tertip edildi.
Herkes büyük küçük yiyecekten,
giyecekten, içecekten mustefid
oldu. Zıyafetten sonra dağıldılar.
Kadı Şerefeddin misafir olduğu
yere gitti. arkasından kıymetli
hediyeler gönderildi.

Şerefeddin tekrar huzure ka-

bul edildi. Yer öptü ve dualar eyledi. yarındası Sülطان emir buyurdu. Hazineden mehdi ülyaya gidecek şeyler hazırlandı. Emiri meclis mübarizeddin Behram şah mehdi ülyanın canibine memur oldu. Üstadütdar altından mücevherden hadsiz gelin levazımı, sayısız türlü renkte elbiseleri, altın işlemelerle örtülü katırları, atları, seçme hadimleri emiri meclise teslim eyledi. Bir takım beylerin ayan hatunları da Konyadan melikenin yanına gidecekler ve oradan alup geleceklerdi. hazırlık bitince emiri meclis ve Kadı Şerefeddin ve hatunlar ve emiri meclisin maiyeti yola çıktı. Erzincana yaklaşıldığında Kadı Şerefeddin önceden melikin katına koştu. Sultandan gördükleri lütf ve inayetler hakkında malumat verdi. Yanlarında mühimce bir kuvvet olduğu halde emiri meclis ile namli ve ünlü bir takım beylerin hatunları da gelmekte olduğunu bildirdi. Melik hepsi için konaklar hazırlattı. Menzillerde ıgzaz ve ikramlarını temin ettirdi. Dayelerini, saray hatunlarını, muteber hatunları, ümera ve ayanı istikbale yolladı.

Sancaklar, bayraklar, davullar gönderildi. Şehrin sazları, hususi saz karşı gitti. Melikte

bizzat karşıladı. İki taraf yaklaştığında emiri meclis melikin sancağını gördü, heman atından inerek piyade oldu. melik Fahreddinde emiri meclisin yaya olarak gendisine geldiğini görünce oda atından indi. Kucaklaştılar, sarmaştılar ve sonra atlarına bindiler. Emiri meclis sultanın gendisine olan selâm ve saygılarını arzetti. Melik başını yere koyarak dediki ben alem şahının kuluyum ve bundan sonrada ona lâıyk hizmetlerden baskası benden sadır olmayacaktır dedi. Böylece görüşülerek şehre ulaştılar. Emiri meclisle sultanın ümerası saraya yerleştirildi.

Hüsrevane sofralar kuruldu eğlenceler yapıldı. Kadın erkek ser mutripler geldi. Meclis ehlinin yanakları kızarıncıye değin, sabaha kadar mezeler sıralandı. Yarındası sultan tarafından gönderilen mallar, hazineler defterlere tafsilâtla sultanın hazine darları vasıtasıyla melike takdim olundu. Behram şah Sultanın yüce himmetlerine, harikulâde olan cumertliklerine hayran kaldı. on gün zarfında bütün gereçler hazırlandı. Melik, emiri meclisi ve iki taraf ümerası bu bir kaç gün bütün eğlence ve işsü nuş ile geçirdiler. İşler tamam olun-

ca melik, âlâ, orta, engin olmak üzere üçyüz hilat, üçyüz bin sultanî dirhem hazırlatup emiri meclise gönderdi. İcabında bunlar yolda umeraya, hadem ve haşeme tevzi olunacaktı, Giceleyin cihazi mehdi muazzamile birlikte şehirden dışarı çıkardılar. Tan yeri ağarırken hareket davulu vuruldu. Yüzlerini Konyaya yönelttiler. Etmeksuz [1] mevkiine gelince emiri meclis önceden sultanın ulu katına gitti. alayın gelmekte olduğunu arzeyledi.

Sultan Buyurduki:

Şehir baştan başa ayin yap-sın, Saray son derecede beze-tilsin. Bütün eğlence ve işret alemleri hazırlansın. Burada bulunan ümera ve ayanın hatun-ları hazırlanarak mehdi ülyaya karşı çıkılsın. Gecenin bir bah-si geçince iki taraf katunları dltın, ipek ve mücevher ile müs-tağrak olarak mehdi ülyayı şeh-re getirdiler. Saraya ulaştırdılar. Melike saadetle bir tahta oturtuldu. O kadar çok meşale-ler ve utlar yakıldıkı gök yü-zündekiler yere meftun oldular.

[1] Burada görülen etmeksuz keli-mesi basma türkee selçuknameden alınmıştır. Doğru telaffuz edebildiği-miz için tercih edilmiştir. asil bizim farsca olan metnimizde ve basma farsca metinde (ارمکسوز) deye ge-
cer.

Gecenin üçte biri geçince emir meclis sultanın katına gitti. Züh-re yanaklı, huri simalı, peri yüz-lü hatunlarki her birisi iffet yö-nünde zamanın asiyesi, taharet ve paklik yününden devranın meryemi idi. Bulutla gazelenmiş ay gibi saray odalarına girdiler. Sultanlar güneşi, hatunlar mahi ile birleştiler, Şeriatın ruhsatı, tabiatın fetvası ile gerdeğe girdiler.

Gün doğarken sultan hama-ma gitti. Eğlence ve sevincin son derecesini buyurdular. Şenlik levazımından en küçük bir nok-san bırakılmadı. Sultan hamam-dan çıkınca saadetle tahtına otu-rarak haciblerine barigâhın per-delerini kaldırttılar. Beyler hu-znra girdiler. Erzinean beyleri yükseklerle oturtuldu. İçgi baş-ladı. Sazlar çalıyordu. Eğlence alemi göze degecek bir manza-ra arz ediyordu. Bütün şühir hal-kl bu umumî ziyafetten nasibini aldı. Sultan her an iltifatlar ve ri-ayetler bezleyliyordu. Bu hal daimi bir işunuş içinde bir haf-ta sürdü. Bundan sonra sultan, kadı Şerefettine, beş yüz hilât, yedi yüz bin dirhemi sultanı, yüz baş katır, iki yüz baş at ve deve türlü elbiseler, emiri meclis marifetile ve hazinedar vasıtasile-

verildi. Sarayda kendilerini kabul etmek üze beklediğini bildirdi. Kadı bütün hilâtleri ve saireyi maiyetinde bulunan zevata tevzi eyledi. Hepside hilâtleri giymiş oldukları halde sultanın katına geldiler. Kabul olundular. Sabahı sultan seyrana çıkış emrini verdi. Bütün askerî başbuğlar mevkibi humayunda hazır oldular. Erzincan beyleri de Konya meydanına gelerek el öptüler veda ettiler Erzincana yollandılar.

Kunuklar meydandan hareket edince sultan mutatları üzere devlet edamlarıyla, yakınlarıyla, top ve cevkan oynadılar.

İzzeddin Keykavusun Şam ülkesine gidişi

Salahaddin'in oğlu ve Halep meliki Zahir ölmüştü. Babası öldüğünde oğlu henüz pek küçüktü. Memleket uluları bu küçük çocuğu babasının yerine geçirmek zaruretinde kaldılar. Annesi hükümet idaresini deruhte eyliyordu. Sultan İzzettin bunu duyunca esasen vaktiyle amcalarının tasarrufunda bulunmuş olan Halep hükümetini elde etmek fikrine düştü.

Memleket ulularından Mecdüddin Eti, Seyfettin aybe, Beyler beği Zeyneddin Başara, Mübarizüddin Çavlu'yu çağırdı. Dü-

şünüyorum dedi. Meliki Zahir öldü memleket bir çocukla bir kadının eline kaldı. Bu halde bu memleket mahvu perişan olacaktır demek. Biz mükemmel bir kuvvetle giderek onların toplanmasına meydan vermesek hakkın inayetiyle o memleketi feth ve zapteder ve bu suretle Selçuk hanedanının namus ve şerefini korumuş oluruz. Devlet uluları cevaben dediler ki memleket feth eylemek padişahların tabiat ve şiarıdır. Hiç bir kimse güneşi nur saçmaktan, güzellerin zülfünü miskü anber yaymaktan men edemez. Ancak madem ki sultanımız bize meşveret şerefini bahşeylediler söz söylemek kudretini de esirgemezler. Atalarınız bu hanedan ile daima iyi geçinmişlerdir. Birbirlerine samimiyet ve sadakat göstermişlerdir. Her zaman armağanlaşırlardı.

Gerektiginde ordularıyla bu memlekete yardıma gelirlerdi. Bugün bir yetimin elinde bulunan bu memlekete bir takım hasutlar kasdedecek olsalar onların def'i için baş vuracakları yer kapunuzdur. Yardımı ancak bu makamdan diliyeceklerdir. Nasıl olur ki her taraftan onların matemine taziyesine koşulduğu

şu sırada düşmüşlerin melcei olan zatı şahanenizden o memleketin kahri mahvına temayül gösterilmesi dünya uluları katında bütün sultanlar katında hiç de doğru bir şey sayılmıyacaktır. Muvafık olan yüksek katınızdan oraya mütad veçhile hil'atlar sancaklar ve menşurlar gönderilsin

ولا تقربوا مال التيم الا بالتي هي احسن
emri muktazanınca hareket buyursunlar. Bu suretle onların gönüllerini almak hatıralarına riayet etmekle padişahlara yakışan bir harekette bulunmuş olurdunuz. İhtimal ki bizim onların üzerine yöneldiğimiz duyulunca Meliki adilin kızı olan annesi biraderlerinden istimdad eder, onlar da himaye deruhte ederlerse ilk önce şüphesiz arayı bulmak için huzurunza geleceklerdir. Kabul ederseniz dönmüş olacaksınız. Etmez de bunlarla mücadelede ısrar buyurulacak olursa deyelim ki mağlup oldular hiç de ıftihara deyecek bir şey olmayacaktır. Ancak mazaallah sizin için büyük bir mağlubiyet; acısı ebedî süren bir felâket olur.

Sultan bu mutalealar üzerine biraz düşünerek şunları söyledi: Padişahların dost ve akrabalarına iyi muamelelerde bulunmaları lâzım ve vacib ise de bir hü-

kûmdar silâh ve pusadını kuşanarak atını eğerler ayağını cihan-girane üzengisine attıktan sonra artık her şeyi bir tarafa bırakmış demektir. Ozaman (أما حاكم بن السلطان) kaziyesi hüküm sürer eğer bir takım mülük kendilerine taziyet ve teselli için elçiler yollamışlarsa bu ancak onların acizlerinden gelme bir şeydir. Lâzım olan bütün atlı ve yayalı ordunun hazırlanması mancınık ve zerdehanının ikmalidir. Fırsattan istifade gerektir. Yoksa böyle bir fırsat bir daha ele geçemez.

Devlet adamları sultanın düşünçesinde sabit olduğunu ve bundan asla dönmiyeceğini anlayınca sözlerini değiştirerek kendisini ve mutalealarını öğmeğe başladılar. Kendisinin daha iyi düşündüğünü ve düşüncesini ve hattâ gayp haznelelerinde bulunan sırlara da vakıf olabileceğini söylediler kendilerinin bu babda eksik artık söz söylemek çüretinde bulunduklarından dolayı da aflatlarını dilediler. Sultan bunun üzerine Maraş sahibi Emir Nusretüddine bir ferman yazılarak humayun mevkibin o tarafa gelmekte olduğunu bildirmeleri, mümkün zamanda ordusunu ve muhasara aletlerinin ıhzarını emir olundu. Malatya

ve Sivas ümerasına da aynı maalde yazıldı. Üç ümerasına da Okçu adlı Türklerin bir çok adaklarla hizmete çağırılmaları bildirildi. Ayrıca bir fermanla yabancı paprzar sahasında yayılmakta olan ümeraya gönderildi. Hepsi de bütün kuvvetlerle elbistan sahasına toplanacaklardı. Yirmi gün zarfında hesapsız asker geldi. Sultanda mevkibi ile elbistan sahasına hareket eylediler. Ulaştıklarında Umumi meclis aktederek bütün ümeraya büyüğüne gücüne iltifatlarda bulundular. Şam ülkesinden elde edilecek şehirlerin her birisini birer emire adadılar böylece hepsinide hizmet ve sadakata teşvik buyurdular. Hepside imkân dairesinde yüce muratlarının husulü için çalışacaklarını temin eylediler.

Yarındası seyrânlar ve ziyafetler emrolundu. Onlar bittikten sonra ordu ulularıyla meşvert eyledi. Ne taraftan gidilmesi daha uygun olacağı görüldü. Nihayet Merzeban, Ruban ve Tellibaşir yoluyla gitmek muvafık olacağını çünkü bu yolun ekseriyetle ava ve az tepeli bulunduğunu ileri sürüldü. Sultan bunun üzerine bu tarafı tercih buyurdular. Ve heman yürüyüş emrini verdiler. Emiri arız Sul-

tanın emriyle ümera ve uluların ittifakile ordunun merkez sağ cenah ve sol cenah öncü ve artçılarını tesbit ederek yazı ile sultana arz ettiler. Muvafık görüldü. Bundan sonra emir mucibince hareket olunarak Merzeban kalasına ulaşıldı. Mancınıklar kale delenler ok atanlar işe hışıstılar üç gün içinde kale zaptolundu. Burçların den Selçuk bayrakları salındı. Naibler kaladaki zahire silâh ve cephaneye depolarını tespit eylediler. Kal'anın dizdar ve muhafızları seçildi. Bu mühim işden fari olunca sultan mutadları veçhile işret meclisi kurdular. Tam bu sırada Maraş emiri Nusretüddin de büyük ordusuyla erişti. Sultana bir çok hediyeler sundu. Ordusu beklenildiğinden güzel donanmıştı. Buradan da hareket olunarak rübana varıldı. Kale halkı ordunun azemeti önünde korku ve dehşet içinde kaldı. Sultan Merzebanda olduğu gibi burada da muhasara emrini verdi. Mancınıklar kuruldu savaş başladı. Can korkusuyla kaledekiler amana düştüler bunun üzerine kal'aya aman verildi. Eşraf ve ahali koşup geldiler sultana kulluk arz ederek sancaklarını aldılar ve kal'a üstlerine diktiler. Hayli şenlikler oldu. Sultan bu-

rada ihtiyatla harekete lüzum görerek kal'anın dizdarlığını Maraş emiri Nusretüddinin damadına tevdi buyurdular. Buradan da telli başıra gidildi. Kal'a sahibi olan melik şiddetle müdafaaya koyuldu. On gün devam eden muhasara hiç bir tesir yapamıyordu. İki taraf da büyük zayıat verdi. Sultan hiddetlenerek orduda mevcut baltaları sipahilere tevzi ettirdi. Sipahiler bağlara bahçelere dalarak tahrib etmeğe ağaçları kesmeğe başlayınca kaladaki halk bahçe ve bostanlarının böyle harap edildiğini görmüşler kala sahibinin huzuruna giderek bağlarımız bahçelerimiz mahvolunca çoluk ve çocuğumuzu ne ile besleceğiz. Biz buna meydan verilmesine razı değiliz. Kalayı Sultana teslim etmek mecburiyetindeyiz dediler. Melik bana bir az mület verin sultana haber göndereyim gelecek cevaba göre muamele yaparız dedi. Gönderdiği bir adam vasıtasıyla şu teklifleri arzetti.

Diyordu ki: "Bukulun geçimi bu kale ile idi. Kullarınız bu kaleyi benim elimden aldılar mı benim maişetim muhtel oluyor demektir. Eğer Sultan bunun-

mukabilinde diğer Memaliki mahrusesi Kalelerinden birisini bu kuluna verirlerde onun karşılığı olarak bu kaleyi zahmetsiz Kullarının tasarruflarına tevdi edeyim. Kale halkı Askerden bir zarar görmemesi şartile onlarda büyük bir rağbet ve itaatla Kullarınıza teslim olurlar,, Padişaha bu malumat ulaşınca kendisine bu kale mukabili olarak Huni Vilâyetini ikta suretile verdiler ve menşurunu da gönderdiler [1] Elçiler yukarı çıkarak Sultanın lutuflarını haber verince Halk huzura koşdular, el öperek Sultanın Sancaklarını tazim ile alıp kale burçlarına dikdiler. Sultan namına hutbe okudular. Sultan kalenin beyliğini ve başbuğluluğunu Nusretüddinin biraderine tev viz buyurdular.

Askerler, muhafızlar ve sipahiler yerleşdirdiler. Malatya ve Elbistan naiblerine ferman gönderdiler, kale levazım ve zahiri olmak üzere ikiyüz arabalık eşya tertip ederek hemen göndermeleri emrolundu. Bu işler ve hazırlıklar bittikten sonra Sultana vaktile kendisine karşı hareket etmiş olan Pervane Zano [1] B Huni kelimesi Türkçe basma Selçuknamede Hinu şeklindedir.

hirüddin ili'nin burada hastalanarak öldüğünü hatırlatdılar. Padişah emir verdi, Mezarı bulundu. açılarak kemikleri çıkarıldı. Ateşte yakılıp havaya savruldu. Bu suretle teşeffii sadr eylediler.

Meliki Azizin validesi Melikenin selçuk sultanının Şam memleketine kasdından haberdar olması ve müdafaa için tedbir almasıdır.

Şam hükümdarları ihtiyat ve tayekkuşları icabı olarak dünyanın her tarafına casuslar gözcüler yollıyorlar. Ba husus anadoluya ehemmiyet veriyorlardı. Bazı mal ve saire ile elde ettikleri ayan ve muteberanı bu makatlarında kullanıyorlardı. Memlekette divanda ve sarayda gizli ve aşikâr cereyan eden haber ve size hayır ve şerre günün hününe vukuf payda eylerlerdi. Saltanat sancaklarının Kayseriden büyük bir crdu ile şamı kasd ederek hareket eylediği ve elbistan ovasına geldiği ve sultanın orada umumî ziyafet ve içtima yaptığı hem memelikeye ve hemde memlekette onun Naibi olan Cemalettin Luluya bildirilmişti. Bu haberin vürudu üzerine sersem ve perişan olmuşlar tedbir almak ve hadisenin refine çare aramaktan aciz kaldılar.

Nihayet Melikenin biraderi olan Meliki Eşrefe müracaat ederek onun göstereceği tedbirlerle hareketi muvafık gördüler. dirayetli birisini bir çok ağır ve kıymetli eşya ile kendisine gönderdiler. Rum sultanın hududa girmek niyetinde olduğunu ve buralarını elde edecek olursa kendilerine aman verilmeyeceğini ve her ne kadar Meliki Zahir ile Meliki Eşref arasında geçmiş bir kırkınılık varsada hareket olunmasını rum sultanın hudutlarından defî çaresinin düşünülmesini izah eylediler. Elçinin gelip meseleyi arzını müteakip Meliki Eşref her ne kadar selçuk sultanı ile arasında iyi dostluk ve iyi münasibetler mevcut idisede ehemmiyet vermiyerek kararını verdi.

Kendi hussi askerlerinden mada araplardan Kıfçaklılardan ve kürtlerden ücretle kuvvet toplayarak Halebe doğru yürüdü. Halepte bulunan kız kardeşine ulaşınca dediler ki mal ve hazne ancak böyle gönler için saklanır.

Ak gümüş kara gün için toplanır. Haznelerinizi k ö t ü kastlılar eline bırakmaktansa hiç acımayıp sarf ediniz böyle günlerde haznenin ziyanı aynı faidedir.

Aynı faide olduğunu bilmelisiniz.

Melike bunun üzerine bütün yılların müddeharatını şam hükümdarlarına haznelerini hiç kıskanmayarak meydana koydu. Bir taraftan asker toplamıyor bir taraftan ordunun techizile iştigal ediliyordu. Aynı zamanda rum saltanatının rabitalarını kırarak sultan ile kumandanlar arasını bozacak ve hükümdarın orduya karşı olan itimadını sarsacak hileler hazırlamağa koyuluyordu. ve buna temamilen muvaffak oldular.

Anadoluda uzun müddet kalmış devlet oğullarının ve çeribaş buglarının bütün adlarına ve ünvanlarına vakıf olmuş ve saray mensuplarını ve saray mutemet ve mukarreplerini tanımış ve ekserisinde yakından tanışmış bir adamı ele geçirdiler. Ümeranın atlarını mansıplarından tamamen öğrendiler. Kendisine hesapsız paralar verdiler. İşte muvaffakiyet elde edecek olursa, anadolu ordusunun bu taraftan yüz çevirmesi tahakkuk eyleyecek olursa bu verilen para ve malın kat kat verileceğine dair andlar içildi. Bütün rum ümerasına ayrı ayrı uydurma ve müzevver mektuplar yazdılar. Diyorlardı ki size çok teşekkür ediyoruz bize karşı olan ahdü

peymanlarınızı muhafazada sebat gösterdiniz. Kurduğunuz hile ve hutalarla sultanı şam hududuna soktunuz sözlerinizi file getirdiniz size teşekkürler ve aferinler ederiz. Bizde müdafasız azimet ediyoruz.

Sırrın her suretle muhafaza edilmesine itina ediniz meseleden padişahın haberdar olarak dönmesine imkân ve meydan vermeyiniz. Çünkü bu suretle bütün mesainiz heder olacaktır dediler. Ümeranın her birisi için mebzul mısır altunları, soy arap atları, her nevi kumaştan ve renkten nefis rubalar gönderildiğinde mektuplarda zikrediliyordu. Hazırlanan eşya ve saireyi yola çıkardılar. ismi geçen adamda çağırarak şu direktifi verdiler. Sen önceden gizli olarak sultanın ordugâhına gideceksin dostluğun ve samimiyetin bulunan bir kumandanın yanına yaklaşarak çadırına girdikten sonra mahrem olarak deyeceksinki ben şam ordusu içinde bulunuyordum bu devletin ümerası namlarına bir takım mektuplar yazılarak gönderildiğine ve her birisine ayrı ayrı para ve at, esvap ve saire ile bir çok nebaiz gönderildiğine vakıfım. Gönderilen eşya filan mahalde bulunmaktadır. bir fırsat bulunup

kendilerine teslim edilmek üzeredir. Eğer sözümün doğruluğuna inanılmayorsa söylediğim mahalle heman gidilsin gönderilen ve beklemekte olan eşya orada aynen görürsün diyeceksin dediler. Herif bunun üzerine yola çıkarak geceleyin ordugaha ulaştı ve kendisini sultanın hasbendelerinden bir tanışığın çadırına yaklaşıp girmeğe muvaffak oldu. Hali aynile ifade eyledi. Bu adam kaziyeyi derhal bildirdi. Sultan eminlerinden sır saklamasını bilenlerden bazılarını haber veren şaks ile söylediği yere gönderdi. Hazneleri yükleri haber verdiği gibi buldular. Kafil file yakalanıp mevcut eşya ile sultanın katına getirildi. Teharriyat esnösünde mühürlü mektuplarda keseler içinde bulundu. Sultan nameleri mütalaa edince kendisinden geçti ve yerinden kalkarak yürüdü? Masum ve günahsız eski ümerası hakkında derin bir sui zanna düştü. Haberri getiren adamıda gizlice görülmeyecek bir yerde kapetti. Hiç bir kimse hiç bir şeye müttali olmayacaktı.

Yarındası günü emiri meclis Behram şahı çağırarak 4000 atlı ile öncül olarak gitmesini emreyledi. Diğer 4000 kişiyide ona yardımcı olmak üzere onun ar-

kasından emir Seyfettin Aybekumandasında yola çıkardı. Sultanda 14000 süvari ile onların arkasından giderek merkezi tutacaktı. Emiri meclis Şam ordusuna yaklaşıncı Bölük başlarından sivaslı Mahmut Alp isminde birisini göndererek bir tepe üzerinden Şam ordusunu tetkike memur eyledi. Mahmut Alp ömrü 80 i bulmuş harbü darp görmüş vurmuş vurulmuş şecaati ve cesarette beynelakran nam almış, bir zatti. Mahmut Alp istikşafını yapıldan sonra emiri meclisin yanına geldi. 4000 kişi ile Şam oreusuna karşı durmak doğru bir iş değildir. Çaşnigire de haber gönderildisede oda mayetindeki 4000 kişi ile yardım etse aynı zamanda merkez kuvvetinde çabuk gelmesi için onun tarafından sultana arzedilmiş olsa pek muvafık diyecek oldu. Emiri meclisin vürudu di- mağına hakim Nahveti aklına galipti. Bu tecrübe görmüş ihtiyarın sözüne hiç ehemmiyet vermedi ve kat'a kendisini tekdi ederek atlarının kolanlarını kesilmesini harbe hazırlanmasını emreyledi. Zavallı Mahmut Alp yalvarıyor acele doğru değildir harp işi oyuncak olamaz diye bağırıyordu. Çaşnigir Seyfettin Aybeye haber ulaştırın çabuk

imdata gelsin sultanada arz edin gecikmesin ulaşsın ondan sonra topluca ve birlikte düşmanla temas edelim deyerek recasını tekrar eyledi. Emiri meclis yine ihtiyarın sözüne kulak asmayarak sert sert cevaplar verdi. Ve savaş başladı vakia ilk hamlede düşman mağlup edildi. Emir, Çaşnigire ulaklar ve müjdeciler göndererek şamlılar mağlup ve münhezim oldu diye bildirildi. Bu çarpışma esnasında mukadderat bir selçuk sipahisini Meliki Eşrefin kumandanlarından birisinin eline esir düşürdü. Esir Meliki Eşrefin katına götürülerek sorguya çekildi. Bu şiddetli muhariplerin başında sultan da hazır mı yoksa hazır değil mi dediler. Sipahi cevaben sultan uzaktadır.

Bu kuvvet 4000 kadar pişdar kuvvetidir bir o kadarda arkasında isede oda uzaktadır. Demesi üzerine Meliki Eşref bağırmağa başladı. Ey müslümanlar bu kaddarcık bir kuvvetten kaçmak için yol aramayınız düşman pek azdır. İmdatları uzaktadır. Bu pek az kuvvete allahın inayetile cevap verilirse geride kalanların vaziyetleri müşkülleşecektir, eğer davranmazsanız, tenbellik edersiniz, hepinizde selçukluların eline düşeceksiniz, büyük küçük

hiç biriniz kurtulamayacaksınız. Melik Zahir ve Meliki Adil kuvvetleri bunu işidince döndüler. İki leşker birbirine girdi. İki tarafta büyük zayıat verdi. Bu sırada işin çetinliğini gören emri meclis emir çaşnigire bir sipahi göndererek düşmanın galebe etmişk üzere olduğunu haber ve haşemile yardıma gelmesini rica eyledi. Çaşnigir bu davete karşı şunları söyledi: Bu kadar gürültü yaptı Ulaklar müjdeciler göndererek sam ordusunun inhişamını yaydı şimdide imdat istiyor. Eğer gönderdiğim yardım la muvaffakiyet hasıl olursa o muzaffer sayılacak bizde alelâde hizmet görmüş olacağız. Emiri meclis şam askerini kırdı geçirdi diye cihana yayılacak dedi. Anadolu ümerası arasında ki bu haset vekin, dünyayı huzuru sükün içinde yaşayan selçuk salçuk saltanatını zevale götürmüştür. Çaşnigir bir adım bile atmadı. bu vaziyetide sultana arz cylemiştir. Düşman bundan şimararak galebe etti ve bir çok asker zail oldu. içlerinde emiri meclis olmak üzere ümeranın mühim bir kısmıda esir edildi. hepside meliki Eşrefin yanına getirildiler. Meliki eşref emiri meclisi karşılayarak kucakladı ve sarmaştı cerrahlar getirterek

yaralarını sardırdı, hilatlar geydirerek nümayişlere gark eyledi. Mürüvvet ve fazilet sahibi padişahlara yakışan her muameleyi yaptı. Ferdası gerek emiri meclis ve gerek diğer asker başbuğları Halep kalesine gönderildi. Diğer sipahi efradıda muhafaza altına alındılar. İzaz ve ikramlarında hiç kusur edilmeyordu. Meliki Eşref kardeşi Melikeyede yazarak emiri meslis hakkında fevkalâde tazim ve tekrimde bulunmalarını tavsiye eyledi. Melike biraderinin tavsiyesi üzerine emiri meclise ve diğer zindan arkadaşlarına ziyade ikramlarda bulundu.

Piştardların mağduriyeti ve ümeranın esareti padişaha vasil olunca son derece müteessir oldu, gadabı bir cehennem gibi ateşlendi. Emir çaşnigire buyurdu: Bu gece ümera ve asker temamlı uyanık bulunacak, silâhlarını çıkarmayacak ve atlarından inmeyerek ihtiyat üzere hareket olunacaktır. Yarındası yapılacak iş katilecektir. Meliki Eşref 2000 arap süvarisini ileri sevk ederek sultanın azimet veya hazimetini hakkında malûmat istedi. Bu kuvvet yaklaşıp ordunun temamlı silâhlanmış ve safbağlamış olduğunu ve sultanında otağını kaldırmış oldu-

ğunu gördüler. Ordu bir bahar rüzgârile harekete gelen bir orman gibi kıvrılmıyordu. Boru, nefir, zurna, davul sesi gök yüzünü tutmuştu.

Padişah arap kuvvetinin görünüşünden gadaba gelerek ordu ümerasına haykırdı. Ey nimet kâfirleri içinizden birisi esir ve menkup olduysa kalan ordu ve çetri hümayun devam üzere değildir. sizdeki bu hal bu atalet nedir diyecek oldu. Sultanın bu zehirli hitabından kükreyen ümera bir hamlede arap kuvvetini mahvetti. Kaçıp kurtulabilenler, Meliki eşrefe vaziyeti anlattılar. Meliki Eşref bizim onları takip etmemize lüzum yoktur. Gelecek olurlarsa elimizden geldiği kadar dövüşürüz. Dönerlerse ne mutlu dedi. Beri taraftan saltan emreyledi, saltanat çadırı bir az daha ileri götürüldü. Arap pişdarları tekrar göründüler öncekilerin yediği silleyi onlarda yediler. Geri kalanlar meliki eşrefe giderek sultanın aynı günde iki def'a otağını kurdurup toplattığını anlattılar.

Meliki eşref buna mana verdi. demek sultan harp etmek istiyor, ümera mümanaat ediyor dedi. Gece olunca sultan bir az geri çekildi, ümera ve asker sabaha kadar padişahın etrafında

bekleştiler. Sultan ertesi günü Elbistana azimet eyledi. Meliki eşref sultanın elbistana döndüğünü haber alınca oda Halebe gitti. Sultanın temamlı ric'at eylediğine vakıf olunca askerlerini alarak Tellibaşiz, Merzeban; Raban kalalarına gitti.

Sultanın kalalarda bıraktığı dizdarları, muhafız ve askerleri gâh tehdit ve gâh vaid ile kalalardan çıkarttı. Yerlerine yeni adamlar tayin eyledi. Kal'aların bütün levazımını hazırlattıktan sonra sultanın adamlarını hürmet ve tazim ile yola çıkardı. kendiside Halebe dönüp geldi.

Emiri meclise ve diğer ümeraya hitatlar vererek izaz ve ikramlarla sultanın katına gönderdi. Kendiside Dimeşk tarafına gitti. Sultan Elbistanda bir kaç gün kaldı. O sırada Ra'ban ve Tellibaşiz dizdarları olan Maraş emiri Nusratüddinin damat ve biraderi kal'aları Meliki eşrefe teslim ederek Elbistana geldiler. Sultan ümeraya gelen mahut mektuplardan dolayı esasen heyecan ve ızdırap içinde idi.

Piştardların hezimetini onu bir şüphe ateşi içine atmıştı. Her an ümeraya itablarda bulunuyor ve onları tazip eyleyor daima Unfile muamele ediyordu. Kale dizdarlarının da kalaları

teslim eylediklerini anlayınca bütün kendinden heçti. Bir erkek arslan gibi kükreyerek Nusretüddinin birader ve damadın dar ağacına çekirdi. Hiç bir kimsenin ağız açmaya mecalı olmadı. Yarındası emretti bütün ümera ve leşker uluları huzuruna gediler. Bu geldiğin kapanması bu zararın telafisi için tedbir alacaklardı. Gizlice has kulalarına emir verdi. Hususî kölelerinin ve maiyet askerinin gizlice silâhlanmalarını tenbih ettirdi.

Ümera ve başbuğlar temamlı içeriye girince bargâhın etrafını halka gibi çevirecekler, hiç bir ferdin çıkmasına ve girmesine meydan vermeyeceklerdi. Yalnız gelecek fermanı bekleyeceklerdi. Ümera ve başbuğlar temamlı girip yerli yerine oturunca has askerleri otağın etrafını daire gibi çevirdiler. Kimi süngülü, kimi kılıçlı, kimisi çomaklı idi, ve atlanmışlardı. Bundan sonra sultan devatdarından ümera ve kumandanlar namına gelmiş olan mektupları istedi. her bir emire ve başbuğa kendisi için yazılmış ve gönderilmiş olan mektubu attı. Hiç bir günahı olmayanlar bu mektupları okuyunca şaşurdılar. Adeta sersem oldular.

(هذا بهتان عظيم) mistakınca bunun sırf bir iftira olduğuna ağır yeminler ettiler. bizim bu mektuplar münderecatından asla habermiz ve malumatımız yoktur. Hiç bir zaman hiç bir an böyle bir düşünce bizim hatırımızdan geçmemiştir. Bu iftirada hazreti Yusuftan daha masun ve daha mazlumuz. Ümit etmeyizki şehriyarımızın fıtrat ve seciyesi hilekârların hudalarına aldanmış ve garazkârların sözlerine kapılmış olsun. Hiç zan etmeyizki Aba ve ecdatlarına karşı olan hizmetlerimizin hakkını hüccetsiz bürhansız mahve müsaade buyursunlar. Kendi lütüf ve keremleri sayesinde yükselmiş olan yıldızlarımızı sukut çukurlarına düşürsünler. Ve sonrada bu yüzden nedamet azabına duçar olsunlar. Ve bu suretle diğer devlet adamlarının kendisine ve devletine karşı olan istikamet ve sadakatlarından inhirafa sebebiyet versinler. Bu sözlerin bu yalvarıp ve yakarmaların hiç bir tesiri olmadı. Sulatının emrile hepsinin sarıkları boyunlarına dolanarak bir eve kapatıldılar. Bu yerin etrafına nemrut gibi odun yığınları yığdırarak ateşlettiler. Cayır cayır hepsini yakdurdılar. Bu cehennem felâketinden kurtulmağa çalışanlar bir

menfez bulup kaçmak isteyenler kafalarına direklerle urulup alevler içerisine dönmeğe mecbur tutuldular. Bu sırada hiç kimse şefaât ve nasihate cüret ademedi. Gece rüyasında bu şeyni işden dolayı şiddetli melamete oğradıldığından uykusundan belinleyerek uyanmıştı. Sultan bu cinneti muvakkatadan ayılınca yaptığına son derece peşiman oldu. Ömürlerini benim hizmetlerime hasreden adamlarımı günahsız ve suçsuz olarak öldürmek gabavetinde nasıl bulundum diye dövündü. Diğer ümeraya niçin muhalefet etmediniz, gadabımın ateşini neye söndürmediniz diyordu. Hakkın kadeherine göklerin kazasına ezelde yazılanlara biz nasıl karşı gelebiliriz dediler. Bunun tesiriledir ki sultan müteakib zamanda hem mide ve hemde verem hastalıklarına müptela oldu son derece zaif düştü. Şarktan garp-tan getirilen hazık doktorlar onun dermansız derdine çare bulmağa çalıştılar. Sivasın havası mizacına uygun gelmez deyerek Viranşehir'e getirilmesini sağlık verdiler. Orada bulundukları takdirde her gün Malatya'dan elden ele uzatılmak suretiyle taze furat suyu getirilmesi mümkündür dediler.

Öyle yapıldı isede hiç bir faide hasıl olmadı. Fani dünyadan temamilen elini çekti. Hastalığında kendi zadei tabı olan Budubeyti söyleyorlardı.

ماجهان را گذاشتم و شدم رنج بردار

دشتم و دیم

پس این نوبت شد که ماء نوبت خویش

دشتم و دیم

Aynı zamanda budubeytin kendi zamanında kendi emrile yapılan Sivastaki darüşşifa kapısına yazılmasında vasiyet eyledi. Akli başında olarak ve kelime-i şahadet getirerek gözlerini yumdu. Genç yaşta kamiranlık tahtından ayrıldı. Bir çok geçmiş iyilikleri son cinayetinin günahını affettirsin. Bütün ömründe bu son acı hükmünden başka günahı yoktu. Onun tatlı dilinden kimse incinmiş değildi. Alaettin Keykubadın cülusundan sonra cesedi Sivas darüşşifasında kendisi için hazırlanan türbeye götürülüp defn edildi.

Devlet Ulularının Memleket ileri gelenlerinin toplanması ve saltanatın hangi şahzadeye verilmesi gerektiğini meşveret eylemeleri:

Sultan İzzeddin keykâvus vefat edince çaşnigir emir seyfeddin Aybe, Pervane şerefeddin mehmed, emir mübarizüddin çavlı; emir Behram şah, imrahor zeyneddin başara gibi sultanın

ölümünü gizli tuttular.

Sahip mecdeddin o günlerde cihan fadıllarının züpdesi; zaman akıllarının direği ve umdesi idi. Eğer mazideki vezirler tekrar dünyaya dönselerdi bunlardan vezir asaf bile utancından geri giderdi. [1] kâfi sahibi İsmail onun mübarek elini öperdi. [2] öyle bir nazma sahip idiki misk yanaklı güzellerin dudaklarından daha mütenasip ve düzgün idi. Bir nesre malikdiki cevza huzmesi gibi, kehkeşan ve ülker gibi parlak ve cazipdi. Yazısı kandeher oyuncularının züküfleri gibi misk yağdırırdı tuğracı Şemseddin hamza; kitabette inşada, fesahat ve belagatda örneksizdi. Bütün alem onun kemalini itiraf eylemiş idi. Vezir oğlu demekle maruf emiri arız nizameddin Ahmed seyyidlerin meliki, kalam dünyasının sultanı bulunuyordu. Mesnevilerindeki kudretine ancak şehname sahibi firdevsi ulaşabildirdi. Sahip ısfahanlı Şemseddin sultanın has münşisi ve onun en yakın nedimi idi. Bir gün merhum sultan izzeddin keykavusun maiyetinde olarak kayseriden aksaray geliyorlardı. Sünnetli konağın-

[1] Asaf; Süleyman peygamberin veziri adıdır.

[2] Sahibi kâfi; kitabülkâfi sahibidir.

da surahan köyünde konmuşlardı. suhbet ve işret sırasında sultan yanındakilerin karihalarını imtahan etmek üzere bu iki mahal adını bir dübeyitte hanginiz cem edebileceksiniz göreyim buyurmuşlardı. Derhal şu nazmı inşad eylemişlerdi [3]

بادم نبي بانوكل الدام چاز، كز غایت
لطف شرح كردن توان
لب بر لب و رخ بر رخ و آنكه پس آرد،
سزاوارتم هر دو را خان

Sahibin bilbedahe söylemesini padişah son derece takdir eyledi. Münşilikden başla ayrıca kendisine müşriflik rütbesini verdi. Bu yerini keykâvus ölünceye kadar muhaza eyledi. Nasilki ondan sonra da muhafaza ettiğini göreceğiz. İşte isimleri geçen bu zevat saltanat tahtına selçuk ailesinden kimin oturması daha yararlı olacağını görüştüler. Bir kısmı Erzenirum (Erzurum) meliki kılıç aralan oğ-

[3] Farsca dübeytin tercemesi: ey gülendam bir gece seninle öyle birlikde olayım ki letafetini gerhûzah etmek mümkün olmaya, dudak dudaga, yanak yanağa geldikten sonra sünnetliği suraha (deliğe) sokmuş olalım.

Aksaray ile kayseri arasında sünnetlü ve surahan mevkilerinin tesbitini orah okuyucularımıza bırakıyoruz.

lu melik Mugisüddin tuğrulşah meyil eylediler. Kendisi halk sever, mülk korumasını bilir, adil bir askerdir. Bir takımı da keyhüsrevin en küçük oğlu Koyluhisar sahibi melik keyferuduni muvafık gördüler.

Emiri meclis mübarizüddin behram şah, Melikülümera emir seyfeddin aybe merhum sultanın ortanca biraderi Alaeddin keykubadı ileri sürdüler. Seyfeddin aybe bütün ümeraca tanınmış hürmet kazanmış bir zat idi. İn'am ve ihsanı pek çok idi. Kendisine boyun eymek istemeyenleride lütuf ve ihsanı ile itaata mecbur eylemiş idi. Her gün matbahında yüz koyun sarf olunurdu. Sofra takımları altından gümüşden ve sarapa murassadı yemeklerde son derece tekellüf yapardı. Bayağı bir şairin, bir misafirin aldığı dış kirası en azdan bin altın idi. Derlerki: bir kış günü bora ve soğuk dolayısıyla sofracısı keklik tedarik edememiş idi. Buna son derece hiddet ederek sebebini sormuş, avcılarının kışın şiddetinden av yapamadıkları cevabını alınca bundan sonra şehirde beslenenlerden tedarik eylemesini, cimrilik yapmayarak her haalde sofrasında keklik bulundurmasını kati surette emir vermişti. Matbahçı

bunun için her gün altmış yedi adet sarf ediyor. Sofrasında mutad kekliği bulunduruyordu.

Emiri meclis behram şah ile emir seyfeddin aybenin tekliflerine sahip Mecdeddin ve pervane Şerefeddin itiraz eylediler. Tokadda Alaeddin keykubadın hizmetlerinde idik. Son derece kinci, kibirli ve hasud bir kaplandir, açtığı yara asla onulmak bilmez dediler. Mübarizüddin ile seyfeddin bu itiraza asla ehemmiyet vermediler. Muhaliflerin delillerini çürüttüler. Sonunda diğer ümerada ister istemez kabul ederek kendilerine taraf çıktılar. Hepside melik alaeddinin saltanatı hususunda ittîfak eyleyerek birbirine karşı bu babda ahdüpeyman eylediler. Bu karar üzerine seyfeddin aybe ileri atıldı kendisini engürüden malatyaya ben götürmüşdüm, belki mübarek hatıralarında bir ukde kalmıştır. Müsade ediniz ben gideyim, ve hayatım için kendisinden ahdüaman temin edeyim, yolda göstereceğim yararlık ve yeterliklerle mahabbetini kazanayım dedi. Hepside bunu muvafık buldular.

Seyfeddin, sabık sultanın sarığını, mühürünü yanına aldı, kendi adamlarıyla, saray mute-medlerinden bazı kimselerle yat-

sı vakti sehirden çıktı. Malatya tarafında olan (کذیرت) kale-sine revon oldu. At değiştirme suretile okadar hızlı gidildiki güneş doğarken kale görünmüştü. Melik Alaettin uykudan kalkmış, namazını kılmış, evradını okuyordu. Karşı tepeden bir suvari kıtasının geldiğini gördü. Melik şöyle bir düş görmüştü. Nuranî çehreli, ilahi nazarlı birisi geliyor, müheykel bir katır hazırlatarak kendisini onun üzerine bindiriyor, Ömer Mehmet Sühreverdinin himmeti sizinle beraberdir demiş ve kendisini yola çıkarmış. Alaeddin sivarileri görünce ürkdü. Şüphesiz bunlar beni öldürmeye geliyorlar, gördüğüm düşler. hülya ve kâbus imiş diyerek ağlamağa başladı. Gütvalı (dizdarı) çağırttı. Bu cemaat gelince biraz tevkif et, ben bu arada abdestimi tazeleyerek bir lahza kendi kendime kalayım, iki rikât namaz kılarak hayata veda için hazırlanayım, ondan sonra kendilürini bırak buyurdular. Gütval kale kapısına geldiği sırada çaşnigir emir Seyfeddin aybe ve maiyeti gelüp çatmıştı. Gütval hayır ola dedi. Melikülümera hayırdır cevabını verdi. Artık melikin nekbet ve elem günlerinin sona erdiğini, saadet günlerinin ge-

lup çattığını, vakanın tamamını melikin katında arz edeceğini bildirdi. Sözlerinin doğruluğunu bekitmek için sabık sultanın siyaha batırılmış hatem ve sarığını, gösterince gütvala kanaat geldi ve kapıyı açdı. Çasniğire bir adamıyla içeri girmesine müsaade eyledi. Çasniğir adamının elinden kılıcı çekerek aldı ve kınılı olarak gütvala teslim etti. Her ikiside sultanın mahpus bulunduğu yere yürüdüler. Gütval huzura girdi. Biraderi hakkında kendisini taziye eyledi ve seyfeddinin huzura girmesine müsaade istedi.

Muvafakat edilince derhal seyfeddin içeri girdi. Ve sultanın huzurunda yüzünü yerlere koydu. gözlerinden yaşlar akıyordu. Koltuğunda getirmiş olduğu kefenini boyduna dolayarak gütvala verdiği kılıcı aldı ve sultanın önüne bıraktı. Padişah ne buyururlarsa, ne reva görürlerse ferman etsinler dedi. Medikin biraz önce gönlü daralmış adeta canı gövdesinden uçmuş idi. bu sözleri duyunca kendisine itminan ve itimat geldi. Seyfeddinin sözlerine iyi karşılıklar verdi. vaitlerde adaklarda bulundu. Seyfeddin bunun üzerine mademki padişahım bu fikirde-lerdir, bu niyet ve fikirlerini

andlarla teyid buyursunlar, el yazıları ile, imzaları ile bir ahid-name imzalasınlar dedi. Buda yapıldı.

Seyfeddin bunlarla da kanaat etmeyerek boynundaki hamilde sarılı olan mushafı çıkararak Mushaf namına da and eyleyerek ahitlerini te'yid eylesini rica etti. Melik tekrar ve ol suretle and içdi. Melikülümera Seyfeddin ölünceye degin emnüsalamet içerisinde, ne kendisine ne adamlarına, de ne can ve mallar na hiç bir tecavüz olmayacaktır Buyurdular. Çasniğir ahid ve vaidleri bu derece pekittikten sonra ağzını açarak padişaha dualar etdi. biraderinin ruhu yer yüzünden göklere ve cenneti alaya göçdüğünü, memleket ve saltanatın, devlet uluları, memlehet ileri gelenleri tarafından kendisine layık görüldüğünü, mübarek yüzünü görmek için hasretle beklemekte olduğunu arz eyledi. sultanın tahmin ve zanları temamiyle yakkın ve hakikate inkilâp eyleyerek şüphe ve tereddütleri bertaraf olunca kalkıp iki rikat şükran namazı kıldı. Kınından çıkan bir kılıç gibi, buluttan silkinen bir ay gibi bulunduğu mahalden çıkarak eyvana geldi ve orada durdu. Emiri meclisin im-

rahoru Ağıl bey beraberinde getirdiği Şimşek yürüyüşlü yor-ga katırı binek taşına çekdi. Tıpkı sultanın rüyasında gördüğü binitin aynı idi. Emirülümera cenabıhakkın inayetiyle kendisini bu hayvana bindirdi yola çıkdılar. Emirülümera arkasından geliyor, emirleri oldukça yaklaşıp muvafık cevaplar veriyor, merhaleler tay ediliyordu. Seher vakti Sivas kale kapısına yaklaşıldı. Emiri meclis kaledede atlı olarak dolaşıyordu. Hiç bir kimse sultanın geleceğinden haberdar değildi. Kale kapısına elli kadar süvari bırakmıştı. Ağıl beyin gelid seslendiklerini duyduklarında hemen kendisine haber ulaştırmalarını tenbih eylemişti. Ağıl bey ses verince emiri meclisede haber uçuruldu. Koşdu şehrin kapısını açdı. Emiri meclis sultanı görünce koşdu yeri ve üzengisini öpdü.

Sultan yanında emiri meclis ve emirülümera olduğu halde ilk önce kardaşının tabutu yanına gitdi, ve döndü, merhum biraderinin ziyaretinden sonra saltanat tahtına oturdu. Kadı, İmamlar; ümera ve ayan büyük küçük sarayın etrafında biriktirildi. İşin esasından hiç kimsenin haber ve malûmatı yok idi. Sul-

tan tahta oturup silâhdarlar, candarlar mevkilerini alınca emirülümera seyfeddin aybe aşağıya gelerek bütün hazırlara sultan izzeddin keykâvusun rehmeti rahmana kavuşduğunu yerlerine biraderleri ulu sultan alaeddin keykubadın geçdiğini bildirdi. Ve perdeyi kaldırdı. Bütün imamlar, ümera, ayan, yer öptüler. emir çasniğir hepsinide huzura götürüp el öptürdü. Ve takdim eyledi. Bu iş bittikten sonra sultan alaeddin kadının telkini üzerine and içdiler. Kuşluk vakti gelince sultan yas merasimine başlanmasını emir eyledi. Kendisi matem alameti olarak ak atlaslar giydiler. Ümerada, ulularda külâhlarını ters giydiler. üzerlerine ak örtüler örttüler. Üç günlük bir yas tutularak ah ve eninler eylediler. Dördüncü günü matem ayini; bade ve şarap ile tebdil olundu. Amir ve memur, büyük küçük hilatlere nail oldular. Beyler mansıplarının, timarlarının, emlak ve malikânelerinin menşurlarını yenilediler. Etrafa emin ve mutemed adamlar gönderildi. her yerde aynı matem ayını yaptırıldı. Keykubada karşı sadakat andları içildi. Sultanın cülusları münasebetile ayinler, şenlikler yapıl-

di. Etrafdaki ümera ve ayanın ayak öpmek üzere sıvasa gelmelerine mücadele olundu. Her taraftan hediyeler ve armağanlarla koşup geldiler. Hizmetler arz ederek el öpdüler, takdime-

lerini sundular. Menşurlarını tazeliyerek yerlerine döndüler. Bütün bu işler sırasıyla görülüp bittikten sonra mübarek saltanat sancığı hükümet merkezi olan Konyaya teveccüh eyledi.

KONYA

Neolitik devrinde Konya. — Hitit medeniyeti ve Konya. — Frikya medeniyeti ve Konya. — Yuuanlılar ve Romalılar zamanında Konya. —

Selçuklular zamanında Konya

NACİ FİKRET BAŞTAK

HİTİT MEDENİYETİ

Hitit tarihine bir bakış ve Hitit hükümdarlarının Konyaya hıttasile olan münasebetleri

Eski hitit imparatorluğu - Agadé kralı birinci Sargonun zamanında ,küçük asyada Sami kolonilerin yerleşmiş olduğu devirde, bu hıtta da yeni bir kavim kendisini pek parlâk bir surette göstermeğe başlıyor; bu kavim Hatti denilen memleketin yaylası üzerinde yerleşmiş, orada bir hâkimiyet te'sis etmiş ve bundan sonra orada küçük Asyayı idare eden bir unsur olmuştur.

Bu unsur, Avrupadan gelerek Marmarayı Karadeniz ve Ege denizi ile birleştiren iki boğazın birinden geçüp küçük As-

yaya nüfuz etmiş olan Hindu Avrupaî menşeden olan kavimlerin birincisi değildir. Bunlardan bir kaç asır daha evvel "Luvi,, "Louvites,,ler namı altında tanınan bir kavim, bu yarım adaya muhaceret hususunda bu Hititlere takattüm etmiş, ve bunlar, bilhassa, götzeğe göre XIV duncü asırda yaylanın cenubu garbi kısmında ve Cavaignac, Hrozni ve Forrere göre de, büyük göllerin cenubunda yerleşmiş idiler.

Yerleştiği memleketin ismini kabul ve kendisine mal etmiş olan Hindu Avrupaî zümre (yani Hititler), bütün Hatti hıtta-

sında hâkimiyetlerini kabul et tirmeden evvel de malûm idiler. Sonradan yapılmış iki kopyesi bulunan ve mevcutları meyanında en kıymetli olan bir metin, Kaneşin Samice lâvhacıklarında ki Hindu Avrupaî isimlerin mevcu diyetinde şahadeti vechile, gayri muayyen bir zamandanberi "Asianique,, Asyanık Hititlerin, yani orta Asyadan gelmiş ve Türk ırkına mensup bulunmuş olan Asıl Hititlerin arasına muhaceret suretiyle gelüp sokulmuş olan Hindu Avrupaî muhacirlerle berikiler arasında bir takım muharebelerin başladığı devirde, Kussar kralı Pithâna ile oğlu ve halefi olan Anitta isimindeki iki hükümdarın siyasi te'sir ve nufuzlarını gösteriyor.

Anitta tarafından yazılmış olan vesika, memleketin bir çok küçük krallıklara münkasim olduğuna şahadet etmektedir. Kussar, Hattus, Hurkivna, Salativara, puruşanda ve, Zalpuva o metinde zikredilmişlerdir.

Hitit imparatorluğunun müstakbel pâyı tahtı olan Hattusun mevkîi pek iyi malûmdur: bunun harabeleri Yozgat vilâyetinde (Boğaz köy) denilen bir karyenin yakınında aynen tesbit edilmiştir.

(Salatuvvara [kaneş Tabletlerinde: "Saladuar,, Saladuvar, Salatuvvar) An: Ha ya göre Hoûla ırmağının öte tarafındadır; bu ırmak. Hrozniye göre, şarktangarbe doğru akarak büyük Tuz gölüne meunsap olan ve klâsik devirde Hylas denilen ırmağın aynıdır; aynı âlim tarafından Salatuvvara da, Konya şehrinin 58 kilometre şarkında, ve, şimdi (Muratlı hüyük) denilen Nyssanın 128 kilometre cenubunda bulunup klâsik devirde ismi *Savatra* olan (Yaylı bayat)ın aynı olduğu tesbit edilmiştir. Diğer bir şehir, Anittanın metninde mühim bir rol oynar; o da bu hükümdarın kendisine makarri hükûmet ittihaz ettiği zannolunan Nesadır. Mevkîi kat'î surette bulunamamış olan bu şehrin ismi, küçük Asyanın klâsik devirdeki dört şehrinin ismini hatırlatmakta ve. piskopos "Saintgregoire ,,ın ikametiyile şöhrat kazanmış olan Nysse bunlar meyanında en muvafik olan görünmekte ve bilhasa bunun harabeleri, Kiepertin teklif ettiği vechile, Kızıl ırmağın cenubunda, büyük Tuz gölünün karşısında ve Aksarayın 62 kilometre şimalinde ve (Gavur kalası)nın 150 kilometre cenubu garbisinde bulunan (Muratlı hüyük)de ise Nesanın bu

rası olduğunda şephe kalmamış oluyor. Bu Nesa sehri Anittanın zamanından bize malûm olmadığı gibi, eski Hitit imparatorluğunun iki kralı olan Hntili ve Huzziyadan sonra da Hitit vesikalarında artık ismi geçmeyecektir. Medyadaki Nisâya, ve, volganın şarkındaki Nésiâtis, Karadeniz üzerindeki (Sotchi) Nésisten dolayı, ve fazla olarak, Hindu Avrupaî Hititlerin dilini göstermek için kullanılmış olan Nâsili ve Nesoumnili kelimelerinden dolayı Hrozni, bu ismin, onların asıl mensei olan memleketlerinden getirilüp küçük Asyada te'sis ettikleri bir şehire verildiğini ve bu şehrin ise, onların merkezlerini kat'î surette Hattusda te'sis etmelerinden sonra, bütün ehemmiyetini kaybettiğini tahmin etmektedir.

Pithâna ve Anittanın paitahtı olan kussarın mevkîine gelince, burası henüz kat'î surette malûm olmamakla beraber' bir kısım âlimler arafından, Ankaranın cenubu garbisindeki (Gavur kal'ası) navaşı teklif olunmuş, fakat Hitit oloğların kısmı ağzını tarafından, Kızıl ırmağın cenubunda ve (Hasan dağı) nın şimali garbisinde bulunan şimdiki Aksarayın aynı olması muhtemel olan Narâm - Sinin metninde geçen Kursaura ve

klâsik devirdeki isimleri olan Garsaoura (Archélais)e yaklaştırılmıştır!

Pithâna ve Anitta .— furtuna mabudunun sevgilisi denilen Pitananın zamanı hükûmetinin malûm olan yegane vakası, Nesa kiralına karşı olan bir harbidir. O, bu şehire doğru iniyor, ona geceleyin hücum, ve "Nesa kiralını esir ediyor, şehrin sakinlerine gelince onlara hiç bir fenalık yapmıyor. onlara keneisinin babaları ve anaları imiş gibi muamele ediyor,, zaptedilmiş bir şehir ahali hakkında bu tarz muamele büsbütün istisnaidir, Fakat, görülecektir ki, Pitananın oğlu da bu şehir için pek dostane vaziyetler göstermiştir. Anitta bir muharibdir.. onun askeri ilk icraatı Güneş mabudesinin himayesi altında teşekkül etmiş ve, zannolunduguna göre, Hattus kralı Piyusti tarafından kumanda edilmiş olan bir ittifağı devliye karşı vuku bulmuştur.

"Yeni Hitit imparatorluğu,, zamanında mevkîi pek ehemmiyetli olacak olan "Güneş,, mabudesine, ide oğramında "Kuyular şehri,, manasını ifade eden. Arinna de ibadet ediliyordu. Forrer bu şehri, (deliçe ırmak = CappadoX) vadisinde, Yerköyün yakınındaki (Kara şehir Hüyük)e

vazzetmek isteyordu, çünkü o-rada (Uyuz hamamı) denilen bir sıcak su menbaî bulunuyordu, fakat mevkiin kâfi derece de vü-sati haiz olmadığı görülüyor. Hrozni ise bu şehrin (Alâca) ka-sabaşı yakınındaki (Hüyük)e va-zedilmesini teklif etmiştir

Müttefikler dört tanedir, bun-ların şehirlerinin isimleri kaybol-muştur. Bunlardan yalnız birta-nesi vardır ki o da ismi pek sağ-lam bir surette okunamamış olup mevkiide gayri muayyen olan Hurkivna dır. Anittanın, düşman-larından her birine ayrı ayrı hü-cum ettiği zannoluyor. İlk mu-vaffakiyet olan Hatus muzaffe-riyetinden sonra ganaim Nesa-ye gönderilmiştir. Hurkivna gü-pe gündüz alınmıştır; üçüncü şehire geceleyin hücum edilmiş ve dördüncü de gündüzün ele geçmiştir.

Muvaffakiyet, muhtelif ma-butlara ve bilhassa bir furtuna mebuduna kurbanlar kesmek su-retiyle taktis olunmuş ve zap-tolunan şehirler aforuz edilmiş-tir. Anitta bunu şu suretle ilân ediyor: "Benden sonra gelecek olan bir kiral bu şehirleri yeni-den iskân ve imar ederse, o, Nesanın furtuna mabudu tara-fından düşman gibi muamele görsün; o bu mabut, memleketi

baştan başa tahrip ve bir Ars-lân gibi helâk etsin,, Metin iyi muhafaza edilememiştir; öyle gö-rünüyor ki lağnetlemelerde yalnız üç şehir zikredilmiş, Hattus ile muvakkaten ayrılmış olacaktır.

Pek fena bir halde bulunan ve içerisinde Zalpuva ve deniz mevzu bahis olan koca bir fık-rada, kral, bütün bunları Ne-sa şehrinin kapusu üzerine yaz-dırdığını hatırlatıyor ve her kim ki onları bozar veya imha eder-se mabudun ona karşı buuz ve adavetini davet ediyor.

Piyusti kendini malûp etme-yor. O, Zalpuva kralının da iş-tirâk ettiği ikinci bir ittifak dü-veli vücûde getiriyor. Ve bu şe-hirden denize kadar imtidat eden bütün araziye yağma ediyor, bu-rada denizden maksat, bazıları-nın fâzsettikleri gibi Akdeniz veya Karadeniz olmayup belki o civarda bulunan göldür. Zaten Anitta eski bir taarruzun intika-mını almak isteyordu. "Vaktiy-le Zalpuva şehrinin kralı Uh-na mabut Siusummiyi nesadan Zalpuvaya götürmüştü. Sonra Ben, Anitta, büyük hükümdar, mabut Siusummiyi Zalpuvadan Nesaya getirdim, ve Zalpuva kı-ralı Huzziyayı diri olarak bera-berimde Nesaya getirdim.,,

Hitit vesikalarında sık sık geçen "Büyük kiral,, ünvanı ilk defa olarak burada gözüktüyor. "Yeni imparatorluk,, zamanında bu hususta şu izakat verilecek-tir: Bir "Büyük kiral,, tahtı ita-atında diğer kiralılar bulunandır. Ve bunlar "Küçük kiralılar,,dır. Zalpuvada galip gelen Anitta mu-ahharan istihkâmâtı takviye ve ter-sin edilmiş olan Hattusu muhasa-ra etti. Bu şehir henüz o devirde iktisap edeceği büyük vüsatı ha-iz olmamak gerektir, fakat, bir kaya üzerine inşa edilmiş olduğu cihetle, zaptı sunî toprak tepe-ler üzerinde yapılmış olanlardan daha ziyade güç idi. Açlığın hük-münü icra etmesine intizar olu-nuyor. o vakit mabut Siusmi onu mabut Halmasuittaya teslim edi-yor; Anitta şehri bir gece bas-kını ile alıyor ve toprağına Zah-heli denilen nebâtı ekliyor.

İsminin menşei Sumerce olan ve, yemininde hânîs olan askerin tarlasında, buğday yeri-ne bittiği görülmek istenen bu dikenli nebattır ki, on üç asır d a h a sonra, A s u r i y e kralı Assurbanipal onu, tuz ile beraber zaptu tahrip ettiği Suse şehrinin arazisine ekecektir. Anitta bu şehri lânetlemekte ku-sur etmiyor: "Benden sonra kı-ral olan, bu hatuş şehri yeni-

den iskân ve imar edecek olur-sa göğün furtuna mabudu onu ezsin.,,

Bu lânetleme, onun halefleri-nin önüne geçmeyecektir. Hat-tuş az vakit sonra payı taht ola-cak, ve, kiralılığın XII kinci as-rın bidayetindeki son ve kat'i mahvü harabisine kadar onun payı tahtı olarak kalacaktır.

Bundan sonra, Konya şehri-nin şarkındaki Salativara Salati-vara (Yağlı bayat)a karşı bir se-fer yapılıyor. Anitta bu şehrin hükümdarını mübarezeyle davet ve "Göğüs kalkanlarını,, şehrin karşısına diyor. Düm düz ova-da da düşmanı malûb etmek için onun çıkmasını bekliyor; ni-hayet düşmanın bütün ordusunu yakalıyor, ve esir olarak Nesaya götürüyor.

O kadar malûp kiralılardan alınan ganaimle zengin olan Anit-ta; Nesa şehri yeni inşa et-meğe, hiç olmazsa. büyütmeğe karar veriyor, sonra göğün fur-tuna mabudunun mabedi ile Siusummi mabudun mabedini yeniden inşa ediyor.

"Halmasuitta nın evini Rabbim furtuna mabudunun evini, ve mabut Siusummi nin evini yap-tım. Seferlerden getirdiğim mal-ları oralara vazettim.,, Bir ta-kım merasimi tahmidiye ile o,

mabutlara teşekkür ediyor, ve bu vesile ile, culûsundan beri o kadar mes'ut bir surette büyümüş olan kiralığın düşmanlarına karşı, yeniden lânetlemeler yapıyor.

Kıral kendisinin Nesaya getirdiği hayvanları da zikrediyor: 2 Arslân, 70 Domuz, 1 yaban Domuzu, 120 diğer çarpalar ki bunlar meyanında Pars Leopardler, tekeler de vardır... Bu hayvanların ölü yahut diri olduklarını söylemiyor; meczui bakış olan av hâsilâtıdır, yoksa, bin sene sonra Asûrye kırıllarının yapacakları gibi, bir hayvanat bahçesimi vücade getirmek istemiştir, anlaşılmıyor.

Anitta harbe tekrar başlıyor. Fakat Salâtıvara "Salâtıvara (Yağlı bayat)nın adamı (yani kiralı) kakıyor, kendi şehir ve memleketinden çıkıyor, ve Hula (Hylas Aksaraydaki Melendiz ırmağı) ırmağını geçiyor; ve Nesanın aşağı mahallelerini yakıyor; bunun üzerine Nesanın bu aşağı mahallelerinin ahalisi iç kalaya iltica etmişlerdir. Salâtıvara kiralı, kendisine 1400 muharip ve 40 çift koşum hayvanı ile gümüş verilmesini istiyor. Onun iddiaları reddedilmiştir; muhafaza askeri bir huruç hareketi yapıyor ve onu fira-

ra mecbur ediyor. Anittanın kitabede zikredilmiş olan son seferi, ismi gâip olmuş olan, bir şehre karşı tevcih edilmiştir. Kıralın refakatinde, Kaneş in samice olan tabletlerinde pek çok kerre zikri geçen bir şehrin: Puruşanda "Puruşanda'nın adamı (kiralı) bulunuyor. Bu tabı (Vassal), metbuuna pek yüksek kıymette bir taht ile bir hükümdarlık asası getirmiştir. Bunlar hep, Tarihin bu yüksek bir devrinde pek kıymetli bir maden olan, ve Babil ve Mısır gibi yüksek medeniyet memleketlerinde henüz heman heman meçhul bulunan, demirden yapılmışlardır. Bu tabı, hükümdarını yalnız harpte takip etmiyor, fakat onunla beraber nesaya dönüyor, ve ona, kiral Zalpa şehrine yahut bu şehrin meşhur bir Sanktueri olduğu zannedilen Tunnakessara gitğinde onun refakatinde bulunmak ve onun koşum hayvanının üzerine oturmak imtiyazı bahşolmuştur.

Anittanın vesikasında bir şehrin Pirensi "kiral,, ünvanını iki defa taşımaz, fakat buna mukabil "Adam = Homme,, ünvanile işaret eddiler. Bu âdet, aşağı bir vaziyette bulunan prensleri bir kırıaldan tefrik için "yeni imparatorluk,,ga kadar de-

vam etmiştir. Pitana ve oğlu Anittanın faaliyetleri devri, an'asıl Asûryalı bir çift zevç ve zevce arasında tahaddüs eden talâk vak'asında Kaneşin adli bir vesikasında isimlerinin zikredilmesi suretiyle, tesbit edildiği zannolunur. Orada "merdivenin başı Pitana ve Anittanın elinde olup,, düsturu okunur.

Bu halde Pithana Asûrilerin bir tabii olup heman heman Assur kiralı Sargon I in muasıridir; oğlu babasının sarayında, hükümdarın ikametgâhına girenlere dikkat ve nezaret işini temin etmekten ibaret olan yüksek bir vazife işgal etmektedir. Alişarda bulunup bazı yerlilerin tahlisine müteallik olan bir tablet üzerinde aynı formül şu suretle görünür: "büyük hükümdar Anittanın elinden Péruvva merdivenin başı olup..., O halde bu metin, birinciden sonradır, ve tarihi de, pederinin vefatından sonra, Anittanın kendisine kiral, büyük kiral ünvanını verdiği halde Asûriler tarafından yalnız pirens ve daha sonra büyük pirens ünvanıyla tanıldığı zamana tevafuk eder.

"Bu büyük pirens,, ünvanı Kaneş harabelerinden çıkarılmış olan üç bin tablet içinde yalnız bir defa geçmekte ve Puruşan-

da prensine tatbik olunmaktadır. Şuna nazaran haklı olarak tahmin edebiliriz ki Anitta; Puruşanda kiralını, şehirlerin rüesası meyanında kendisine birinci mevkii veren bir ünvandan mahrum etmiştir; bu beriki de ehemmiyetsizleştirilmiş bir mevki ile kanaat etti; ve belki de Anittaya takdim ettiği taht ve asa, bizzat kendi tahtı ile kendi âsayı hükümdarlığı idi. Tuthaliya I, oğulları ve Labarna. — Tuthaliya I ve oğulları Pusarma ve Pavvah-telmah, fakat ağılebi ihtimale göre, heman akıbında olmayarak, Anittaya halef oldular. Bunlar yalnız tesadifi olarak isimleri geçmekle malûm olmuşlardır.

Pusarma, İ s a d a n evvel XIX uncu asrın birinci nisfında, "eski imparatorluk,,un hakiki müessisi olan, Labarna'nın babasıdır. Bunun zamanı hükümetinden itibaren tarihi malumatımız, Télépinu isminde mühher bir kiralın metni üzerine istinat etmektedir; gerek kiral âleleri içinde ve bunların azası arasında ve gerek kiralığın büyükleri meyanında nifak ve ihtilâfın hüküm sürdüğü karışık bir zamanda hükümeti eline almış olan Télépinu = Télépinu, gerek kiralığın ve gerek memleketin mesut ve mureffeh bulunduğu es-

ki eyi zaman ile hâli hâzırı mukayese etmekte ve tekrar intizamı iade ve bir takım islâhat icra etmek içip bu mukayeseye istinat eylemektedir. Labarna'nın zamanında memleket henüz küçüktür, fakat daima muzafferiyetle neticelenen seferlerle büyümektedir. Kırıl, cenubu garbiyde Arzavva memleketlerinden birisi olan Wilusa ye, ve şimalde Kummasmaha şehrine kadar olan memleketlerle harbe giriyor. Oğullarını, "kırıl vekili," ve yuhut vali sıfatıyla fethedilmiş olan hittalar da yerleştiriyor. Bu memleketler: Tuvvanuvva, Huspina, Persuhanta, Zall-rra, Landa, Nenassa ve Lusna dır; bu şehirler içersinde mevkîi tayin ve tesbit edilmiş olan yalnız Tuvvanuvva dırki buda klasik devirdeki Tyanedir. Ulukışla ile Niğde arasındaki (Kilisehisar) dır. bunun Haleflerinden bağzılarının taşıdıkları "Tabarna," ünvanı, bazı Hitit oğlaların fikrine göre, bu hükümdarın ilk Hitit = Proto - hittite lisanında (Tlabarna = Tlabarna) olarak farzedilen şeklinden muştaktır. Hitit hükümdarları bu ünvanı asıl kendi isimlerinin önüne vazederlerdi. nasıl ki, çok sonra roma imparatorları César ismini böyle yaptıkları gibi bu zama-

nımıza kadar devam ederek Almanya'da, Rusyada ve Bulgaristanda da o suretle kullanılmıştır. Diğer Hitit oğlalar ise bir farziye üzerine istinat eden bu tefsiri kabûl etmeyerek Tabarna ünvanının yabancı bir dilden istiare edilmiş olduğunu ve o lisanında bulunup bir Hitit metni ile malûm olan ve "idare etmek, icrayı hükûmet eylemek," manasına gelen Tabar filinden geldiğini mülâhaza ediyorlar.

Lâbarnanın, Hattinin, evvelce nisbeti bir istiklâl içinde bulunan ve bağzen içlerinden birinin boyunduruğu altına giren şehir - hükûmetlerinin tek bir reisin idaresi altında birleşmelerini ikmâl ettiği zannolunur. Bu hükûmetlerin o vakte kadar olan vaziyetleri, Sumer ve Akkat şehirlerinin ki ile mukayese olunabilir. Lâbarnanın vasil olduğu netice, aynı tarihlerde Mezopotamyada icraî hükûmet eden büyük hükümdar Hammurapi nin istihsal ettiği netice ile mukayese olunabilirki o da tek bir reisin idaresi altında memleketin kat'î surette tanzim ve tensesiki, tevhid edilmiş bir mecmuâi kavayın, hep bir dinu ibadet. Lâbarna ile, Hindu — Avrupalılar, Hattinin Asyanik olan eski ahalisi içinde temsilden kat'î su-

rette ictinap ve hâkimiyeti kendilerine temin ettiler; bunlar artık dünya siyasetinde ahemmiyetli bir âmil olmak yolunu tutmuşlardır.

Hattusil 1 — bu yeni merhale, Lâbarnanın oğlu Hattusil I in hükûmete geçmesiyle tahakkuk etmeğe başlıyor. Hattusil babasının siyasetinde devam ve muzafferiyetiyle neticelenen her seferin nihayetinde kendi oğullarından birini fetolunan hittayı idare etmek üzere oralara yerleştiriyor. Hattusilin bizzat kendi âilesi için deağır ihtilâflar çıkıyor, ve, "Engerek," diye tavsif ettiyi zevcesi kırılıçe Hastayar ı cezalandırmağa, ve, şimdiden veliahdî hükûmet tayin edilmiş olan oğlu Labarna yi bu hakkından mahrum ederek bu hukuku Mursil ismindeki diğer bir oğlunun lehine olarak naklû tahvile mecbur oluyor.

Atiye'nin, kırılıçenin ismi ile hakkından iskat edilmiş olan pirensin ismini, ağızlarına alacak olanlara karşı şiddetli cezalar tertip edilmiştir. Fakat Hattinin kırıl bir âmiri mutlak = Autocrate değildir; âilesi azasının irtikâbiyle müttehem oldukları cina yetlere hüküm etmek hakkını haiz değildir; O zamanki örfüadete göre, Hattusilin kırılıçe ile veliahd

aleyhindeki iddialarını, Pankus denilen ve bir takım pirenslere asılzadelerin toplanmasından teşekkül edip bir nevi "divani âli," mahiyetinde bulunan hey'ete arz etmesi ve verdiği kararları bu hey'etin tastikına iktiran ettirmesi ve yeni veliahtın tayin ve ilânına onun rızasını istihsal eylemesi icabediyordu.

Hattusil — 1, bin seneyi mütecavüz bir zamandanberi, Mısırlıların ve Elcezirelilerin, kendi memleketlerinde mefkut olan mevaddı iptidaiyeyi aramakta oldukları, yüksek suriyeye atfı nazaret etti. Orada kuvvetli bir şehir vardırki bu da Haleptir. Hattusil bu şehri zaptetmek için lâzım gelen tertibatı alır; bu suretle, beynelmilel ticaretin ehemmiyatlı merkezlerinden birini elinde bulundurmuş olacaktır. Öyle görünüyorki Hattusil bu teşebbüsünde muvaffak olamamıştır, ve bu teşebbüsü onun hükûmetinin hangi devresine vazetmek muvafık olduğu da bilinemiyor. Mümkündürki bu, hayatının sonunda vukua gelmiş olsun; hattâ muhtemeldirki sefer esnasında düşüp ölmüş ve yahut öldürücü yaralar almış olsun, zira oğlu Mursil I den nakil olunuyor ki o, Halepte babasının kanının intikamını almıştır.

Hatusilin hükûmetinin sonunda, Hatti de bir ihtilâl pâtladı; vilâyetlerin ahalisi piren valilere karşı kıyam ediyor ve onların emvalini ellerinden alarak kendilerini de öldürüyorlar. Mnrsl 1 — Mnrsl 1 in zamanı hükûmeti, Télépinu nin metninde yalnız üç vak'a ile temeyyüz etmiştir; fakat bu vak'alar çok büyük ehemmiyeti haizdirler. Çünkü bunlar, küçük Asyanın dışarısına yayılmak temayülünü gösterdikleri gibi Hitit imparatorluğunun daha o vakittan kendini nasıl kuvvetli bulduğuna delâlet ederler.

Evvel emirde Halebe hücum edilmiştir. Şehir alınmış ve tahrip edilmiştir; ahaliden bir kısmı ve bir büyük ganimet, Hattus — Hattus sa nakledilmiştir. Bundan sonra, Hamurapi — Hammurapi'nin pek meşhur bir payitaht haline getirdiği Babil'e karşı serî bir akın yapılmıştır; bu da yağma ve tahrip edilmiş ve ganimet Hatusa götürülmüştür. Nihayet, Babilistanın şimalinde, Diçle ile Furat arasında bulunup Hurri denilen memleketin ahalisi ile çarpışılmıştır. Fakat bu hususta hiç bir tafsilât verilmediği gibi bu memleketin payitahtının muhasara edilip edilmediği de meçhuldür. Bir

Babil vekayi namesi Chronique, Babil'e karşı yapılmış olan seferin tarihini tesbite müsait bulunmaktadır: orada şöyle yazılmıştır: "Samsu - Ditana'nın zamanında, Hatti'nin adamı (yani hükümdarı), akkada karşı yürümüştü., Samsu - Ditana birinci Babil sülâlesinin son hükümdarıdır; bu devri tayin için mevcut olan kronolojik kararsızlıklara rağmen, bu hükümdarın zamanı hükûmetinin nihayeti, tarih ve takvimlerin verdiği izahat ile hey'etten istinbat edilen malûmat bir birleriyle mezce dilmek suretiyle, tahmini olarak 1806 senesinde tesbit olunabiliyor. [1] Hititler, Babilin mabutlarından Marduk ile bunun refikası olan Zarpanitumi beraberlerine almışlarsa da Hattus a kadar götürmemişlerdir; meçhûl sebeplerden dolayı bunları, ağılebi ihtimale göre Hititlerin Babil'e karşı yaptıkları seferde kendilerine yardım etmiş olan bir

[1] Hititlerin Babil akınını bir çok Hitit oğ ve Assiryoloğlar, yakın zamana kadar, İsan'dan evvel 1925 veya 1926 senesinde gösteriyorlardı: hattâ bundan 13 sene evvel yani İsan'dan sonra 1925 senesinde bir çok Hititoloğlar, sırf bu makûs tekabülün verdiği bir arzu ile, Hititlerin Babil akını hakkında makaleler yazmışlardı.

Amorrhé krallığı dahilinde, Furat kıyısındaki Hana memleketinde bırakmışlardır. Zaten Hititler, kendi memleketlerinden çok uzakta bulunan Babil'e yerleşmiyorlar. Yarım asır kadar bir zaman, Basra körfezinin şimal kenarında bulunan ve o vakit deniz memleketi = Pays de la Mer denilen hittanın kırılları, bu şehirde, bir kasit = Kassite sülâlesinin orada yerleşeceği güne kadar, bir nevi hâkimiyet icra etmişlerdir. Hititler yalnız Halep ile yüksek Suriyayı muhafaza etmişlerdir.

Mnrsl 1 muzafferiyetinden huzur ve sükûn içinde istifade edemiyor. Zidanta isminde bir fitnekâr tarafından tahrik edilen ve bir hemşiresi: pirenşes Harab-sili kral tarafından tezevc edilmiş olan, kralın kayın biraderi Şerbetdar Hantili hükümdarına karşı tertip edilen bir fitneye iştirak ediyor ve bunun neticesinde kral, teammüden ketledilmek suretiyle, ölüyor.

Hantili — Hantili kral oluyor, ve, Suriyeye yayılma siyaseti, kendinden evvelkinin zamanı hükûmetinde olduğu gibi, devam ediyor. Furat kenarında Astata ve kargamışda bir takım muharebelere ve Hurrilere

karşı yeniden mübarezeye giriliyor.

Şimalde, kraliçe Şuğziya ya karşı bir muharebeye teşebbüs edilmiş, ve, bir takım kalanlar Clan halinde toplanmış yarı göçebe bir kavim olup, Hititler tarihinin sonuna kadar yağma ve tahrip maksadiyle, layenkati imparatorluk arasisine sokulmağa çalışan gasgalar ilk defa olarak sahneye çıkıyorlar. Mukaddes şehirler ve bilhassa, ilk Hititler — proto-Hititlerin Pante onunda ve müteakiben Hititlerin Pante onunda faik bir mevki işgal eden Arinna güneş mabudesi ile, furtuna mabudunun ibadetine tahsis edilmiş olan Nerik şehri bunların ellerine düşüyor. Bu devirde Hattus henüz açık yani istihkamsız bir şehirdir. gasgaların, bil'ahere bir çok def'alar tahakkuk etmiş olan bir akını tehdidi, o vakit, şehrin en eski ilk surunu inşa ettiriyor.

Zidanta ve Ammuna — ihtiyarlamış olan Hantili — 1 ölmek, ve yahut Hitit kırılları için tahsis edilmiş tabiri resmiye göre, "mabut olmak,, üzre bulunduğu zaman Zidanta ön saf-ta olarak tekrar görünüyor; veli-aht Piseni ile oğullarını öldürüyor sonra kralın etrafındaki

adamları öldürtüyor. Bunu müteakip kendisini kiral ilân ettiriyor. Fakat bu büyük cinayetlerinden kendisi heman istifade etmiyor. Kendi oğlu Ammuna = Ammuna ona karşı isyan ediyor, onu öldürüyor ve onun yerine tahta geçiyor. Bunun zamanı hükûmeti felâket engizdir. Muşibet Hattinin üzerine çöküyor: Dahilde kıtlık hüküm sürüyor, hiç bir şey: ne hayvanat, ne hasat eyi bir halde değildir. harîçte, bütün tabi memleketler: galmıya ve Adanya Arzayya ve Ahhula, Panduvvatta, Sallapa isyan halindedir; isyanları bastırmak için gönderilen kuvvetler hiç bir muvaffakiyete nail olamayorlar.

Ammunanın vefatında, sarayda yüksek bir vazife ifa eden ve bu münasebetle "büyük Mes-hedi," ünvanını taşıyan Zuru isminde birisi "Altın mızraklı bir adam," olan oğlu Tarhavaili yi gizlice Titti âilesini öldürmeye gönderiyor. Tarhusu = Tarhusu namında diğer bir adam, Hantiliyi ve oğullarını yoketmek vazifesini üzerine almıştır. Titti ve Hantili, görünüşe na'aran, müteveffa kiralın doğrudan doğruya varisleridir.

Huzziya 1 ve Télépinu yeni kiralın adı Huzziya 1 dir; bunun

beş tane biraderiyle kendisinden büyük bir kız kardeşi vardır. Télépinu isminde birisine varmış olan pirenses İstapariya Huzziya, hemşiresi ile inişesini ortadan kaldırmayı tasavvur ediyor, fakat plânları Télépinu tarafından bozuluyor. Bu beriki, kayın biraderleri olan pirensleri rütbelerinden ve mevkilerinden mahrum ediyor. haiz oldukları asalet şeraitinin icabatından olarak sağ taraflarında taşımak hakkını haiz oldukları silâhları kendilerinden alınıyor, eski mevkilerinden düşmüş olan bunlar çiftçiler sınıfına konuyorlar, ve Telepinu, onlara eyi muamele edilmesini ve sulh ve sükûn içinde yaşamalarının teminini tavsiye ediyor.

İşte bu Telepinu, kendisinden evvel geçenlere teallük eden malûmatın kısmı ağzamina bizi muttali eden Metinin sahibidir. Kiral olduktan sonra, Has-suvva şehrine karşı bir sefer yapıyor; şehri tahrip ediyor ve orduları Zizzilippada bir harbe giriyorlar. Bunu müteakip, Lahha isminde biri tarafından bir isyan iyka edilmiş olan Lavvazzantiya ye gidiyor. Yüksek memurlar bin'başılar, hazine baş muhafızı, büyük Şerbetdarlar gizlice müzakere ve

ağz birliği ederek, kiralın merhameten bıraktığı pirensleri mahvettirmek için Tanuvva isminde birini bu işe memur ediyorlar. Fakat asılzadeler içinde diğer daha bir fırka vardır, ve bu beriki kiral âilesi içinde pek sık vukua gelen katillere zıt ve muarızdır; bu fırka "Tanuvayı, Tarhavaili yi, Tarhusu yi yakalıyor ve bunları muhakeme etmek için Pankus un toplanmasını talep ediyor. Kiral, Tanuvanın tasavvuratından kat'iyen haberdar olmadığını iddia ediyor. Faka bu vak'adan istifade ile intizamı iade ediyor, ve bir taraftan,

tahta tevarüs hakkında tanzim ettirdiği yeni bir nizamnameyi riayet olunacağına, diğer taraftan, kiral âilesi ağzasından birine isnat edilen bir cinayeti Pargus a mutlaka haber verileceğine dair yemin ettirdi; bundan nufuzu şahsın n istimali ile ve gizli olarak hiç bir şey yapılmıyacaktı; suçlu maydan kurca kabahatını başı ile ödeyecek fakat o, yalnız Pankus tarafından cezalandırılacaktır; ne karısı, ne çocukları, ne emvali, cezasını yalnız kendisi çekmesi icabeden bir hatadan dolayı eza ve celaya hiriftar olmayacaktır.

Silleli Süruri

(Şiirleri)

[Üstü 14-15 sayıda]

28

Bilmem bir gün zaman gülermi bana
Ağlamakla geçti yazık çağlarım
Gün yüzünü kurar kalmaz kararım
Zerregibi durmaz döner ağlarım
Kırpiklerim çörçöp idüp götürdü
Ceyhun oldu gözüm yaşı çağlarım
Bağlanalı zülfi siyahtarına

Zincir oldu benim sevgi bağlarım
Korkum; onu iller alır elimden
Gurbet ellerinde kara bağlarım
Alem gülşen olsa bakmam Süruri
Karşımda bir görsem karlı dağlarım

29

Leylâ acı bana dedim ne dedim?
Ben şâydayım sana dedim ne dedim?
Kaşlarını çatıp çekince hançer
Bu bir çifte belâ dedim ne dedim?
Saçın çevgânına başım top edüp
Sana olsun feda dedim ne dedim?
Seni koçmak sekiz uçmağa bedel
Hûrimisin âya dedim ne dedim?
Seni ağyar ile bir olan seni
Yeter gayri cefa dedim ne dedim?
Süruri'nin suçu nedir söyle gel
Beklediğim vefa dedim ne dedim?

Konya İrva ve İska Tarihine dair materyeller

Yazan: V. A. Gordelevski

Çeviren: Hasan Ortekin

1936 da bir yaz günü Konyada eski bir ahabımın bağında bulunurken Sahip Ata su cedveline dair bir muhavere işittim ve bu muhavere Konya su sistemi tarihi ile alâkadar olmama sebep oldu.

Barthold'un didiği gibi (1) mahallinde yapılan derin bir araştırmadan, su sulama sistemi ve bu sisteme bağlı istilahları öğrendikten sonra iyi neticeler vereceğini anladım. Ben Burada gerek Selçukiler ve gerek Osmanlılar devrinde Türklerin sudan nasıl istifade ettiklerini elimde olan etnoğrafi ve tarihî vesikalara istinaden göstermeğe çalışacağım.

Elimdeki materyel az ve gayri kâfidir. Bu işi mükemmel bir surette tetkik etmek için Konya Evkaf idaresinde ve hususî şahıslar elinde bulunması muhakkak olan vesikaları meydana çıkarmak lâzımdır. Belki biraz malûmat ta bazı tarihlerde (meselâ İbni Bibinin Anadolu Selçuklerine âit eserile Âziz bin Ardeşir Astrabadînin ve diğerlerinin asarında) bulmak mümkündür.

Konyada toplayabildiğim bazı malûmatı eski dostlarımdan hocam Hamdi zade Abdulkadir ile, atılgan tabiatından dolayı gendisine şaka olarak Abulatak dediğimiz kitapçı Hacı Sofuya borçluyum.

Hastalığına rağmen Hacı Sofu Meram değirmenine

[1] V; Barthold; K istorii oroşeniya Türkistana SPB. 1914, s 26;

kadar arkları benimle beraber gezmeğe memnnniyetle razı oldu ve ben de böylelikle Konyanın su sistemini gözlerimle görmüş oldum.

Hocamın biraderi Hamdi zade Rağıp, XVIII - inci asra ait su meselesine dair ayrıca bir vesika elde etti ki, bu vesikada sudan istifade etmek usulleri ve bazı istilâhlar vardır.

Ziraat işleri için suya ihtiyaç olduğu aşikârdır. Anadolu'da yazın yağmur az yağar, ve bunun için de su meselesini tam hal etmek lâzım gelir. Bundan dolayıdır ki en eski zamanlardan beri bağ ve bahçeleri sulamak ve suyu hak ve adalet üzere tevzi etmek için tedabir alınmıştır (2). Anadolu'da sunî sulama işlerine Etiler devrinde dahi ehemmiyet verilmişti. Eti kanunları komşuya zarar verecek şekilde arklardan akan suyun mearasını değiştirenleri cezaya çarptırırdı. Dikkatli seyyahlar bin senelik eski su yollarının bekayasını görmekte (3) ve bir zamanlar buralarda ziraat işlerinin çok mükemmel olduğunu kayd etmektedirler (4);

Şimdiki su sistemi Selçukiler zamanında kurulmuş olup İran tesiri görülmektedir. Çorak Konya ovası susuzluktan çok zahmet çekiyordu (Halkın rivayetine istinaden eskiden bu ovanın deniz olduğunu Kâtip Çelebi XVII nci asırda yazmıştır) (5). Fakat Ehli Salip askerî kıtaları buralardan geçerken Konya ovasının bereketli mahsullarını görmüş ve hayran olmuşlardı.

Selçukiler XI nci asırda (1084) Konyada yerleşdikten sonra XII nci ve XIII ncü asırlarda Paytahtları olan

[2] Mühendis Suley. Sırrının Eg Mears. Modern Turkey New-York -lôc, p. 274, yazısına bakınız.

[3] N. Von Moltke. Briefeu über zstände und Begebenheiten in der Turkey, Berlin, 1841, p. 320. Bu yazıda Konya havalisinin harabatp yazılıdır.

[4] W. M. Ramzey Luke the physician. London (1906).

[5] CL. Huart. Konia, la ville des derviches tourneurs, Paris 1925, P. 30.

Konya şehirinin suya olan ihtiyacını teminc uğraşdılar. Gerek şark ve gerek garp seyyahları Konya sularının çokluğunu kayd etmişlerdir.

Üçüncü Ehli salip ordusuna iştirak etmiş olan Tagon [1] (1199) Konya önünde husule gelmiş muharebeyi yazarken "Biz sudanın (yani sultanın) parkına girdik ve burada akar sular ve Çimenler bulduk [2] diyor."

Müverrih Hamdullah Mustevfi Kazvini (XIV ncü asır) eski vesikaları tedkik ederek (Belki de moğul devrinde vezir olan yeğeninden işiterek) Konya dağlarından gelen suların birikmesi için büyük, kapalı bir su hazinesinin (Kılıç Aslan yahut Alâeddin tarafından XIII nci asırda) yapıldığını kaydeder [3].

Konya şehiri XIIIncü asır ortalarında istiklaliyetini gayip ettikten sonra da su işlerine ehemmiyet verilmişti. Selçuk devrinde yapılan su tesisatına XVII nci asırda Kâtip Çelebi de dikkat etmişti. Konyanın etrafını ihata eden surların on iki kulesi olduğunu ve üç yüz boru vasıtasile dağdan gelen suların en büyük kuleden şehire taksim edildiğini Cihannümasında yazar. Ed. Torberg, P. 171, 615).

Görüyoruzki Konya Selçuklerinin paytahtı Konya şehiri çay suyundan istifade ederdi. En eski su yolu Mukbul pınarı, yahut Bey pınarı idi. XIV ncü asırda yaşamış olan Eflakinin kaydına göre bu suyun menbâi Çelebi Hüsam-eddinin bahçesinde bulunuyordu. [4]

Bu suyun bir kısmı toprak borularla şehire gelmekte-

[1] F. Chalandon. Histoire de la première croisades. Paris 1925, P. 171.

[2] J. F. Michaud. Biblioteque des croisades. Paris 1829. Partie troisième P. 30.

[3] Q. Le Strange. The hands of The Eastern Caliphate, Comridge 1930 (Second impression), P. 148.

[4] Manaqib ul arifin, in fransızca tercümesine bakınız, Cl. Huart. Les saints des derviches tourneurs, T. 1, P. 194, Paris (1918).

dir. Diğer bir kısmı ise Konya ahalisinin yazlık bir mesiresi olan Meram bağlarını ve bağçelerini sulamaktadır. Konya ovasını ihata eden dağlardan akan sular şehirden 9 saat (tahminen kırk kilometre) mesafede Altunakapak nam mahalde birleşir ve buradan ırmak olarak Ulaşbadan geçen bu su Yakada, yahud Hocacihanda iki büyük kola ayrılarak Dereköye iner. Esas su Kavutluyu geçerek Kızlar kayası altından Geçeli bendde iki kola ayrılır. Sahib Ata ve Şehir ırmak. Burada zikir ittığımız isimlerden de anlaşıldığına göre bu tesisat XIII nci asıra aittir. Ulaş, bir zengin, yahut bir dervişin adı olmalıdır. Konya Lisesi arkasında Ulaşbaba mezarı vardır. Sadrettin Konyevi vilâyetnamesinde (1) denildiğine göre Hocacihan namında bir zengin (oğlunun adı Alihan idi) Selçuk sultanı Alâeddin devrinde yaşıyordu. (2) Eski-den sudan istifade etmek için müsaade (şer'an değil, sırf mahallî âdet üzere) Hocacihan köyünden alınırdı. (3) ki bu da bu zatın nüfuzuna bir delildir.

Hocacihan gediği yukarıdadır. Sahip Ata gediği aşağıda kalır. Bu gedik Oca Cihan gediğinden daha sonra yapılmıştır. Bu ikinci gedikten akan sular Keykavusun veziri olup Sahip Ata namile maruf olan Fahreddinin (vefatı h. 684) bağlarına gittiğine şüphe yoktur. Bu zat bir çok cami, medrese ve saire yaptırmıştır. (4)

Ulaş, Oca Cihan, Sahip Ata-Konya civarında yapılan su tesisatının muhtelif safhalarını gösterir; fakat Ulaş ve Oca Cihanın namları artık silinmiştir. Tarih bakımından Ulaş ve Oca Cihanın Selçuk devrinden evvel de mevcut olduğuna şüphe yoktur ve bunlar her halde Sahibi-

(1) Gordelevskiy. Jitiye Sadreddina Kunevi, JAN, O. G. N, 1929 S. 543.

(2) Bu zat Alâeddin Keykubat I. olmalıdır.

(3) Yahut iki dağ arasında bulunan Sille köyü diğer bir adı da Su değirmenidir. Bu köyde eskiden Rumlar ve Rumlaşmış Bulgarlar yaşarlardı. "Bunlar buraya Bizans devrinde iskân olunmuşlardır."

(4) Bu Vezir mülkü olan Afyon Karahisarda ikamet ettiğinden bu şehre Karahisar sahib demişlerdir.

Ata kanalından evvel yapılmışlardı.

Sulama işleri için yapılan tesisat büyük ve şayanı ehemmiyettir. Bazı yerlerde su kemerleri yapılmıştır. Bu sistemin başlıca noksanı su hazinelerinin ve sarnıçların yapılmamasıdır; bu yüzden su ilkbaharda boş yere akmakta ve Müfti gediği nam mahalde (1) gayip olup bitmektedir.

Belki; Selçukilerden sonra (Osmanlılar devrinde) su işlerine evvelki gibi ehemmiyet verilmemiş ve dağlardan akan seller sun'î bentleri yıkmış ve su sistemi harap olmuştur (2). Muayyen mintakalarda su maksimleri vardır ki, buralardan ufak su yolları ayrılır; böylelikle Dereköyden başlayarak demiryolu istasyonuna kadar (tahminen 5 kilometre) sular tedricen civar bağlara tevzi olunur. Hesap oka üzerinden yapılır. Bir oka - vahid su mikyasıdır, yani bir değirmen taşını çevirecek kadar sudur (3).

Senenin en sıcak aylarında suyun miktarı 12 oka hesap olunur. Sahibi Ata ve Yaka kanallarına ikişer oka, en büyük araziye sulayan şehir ırmağına da 4 oka su isabet eder.

Okaya dair burada zikrettiklerim Konyada Hamdi zade Rağıptan işittiklerimdir. Bir okanın ihtiva ettiği su miktarını ben anlayamadım. Bunu bana söyleyenin de bu hususta bildikleri galiba çok müphemdir.

İki defa fazla su alan şehir ırmağında su her da im vardır. Diğer mecralara ise lüzum hissolundukça verilir ve bazan bunlar tamamen kururlar. Bazı ufak su mecraları eski arazi isimleriyle yad olunurlar. Orta

(1) Müfti kelimesinden anlıyoruz ki bu Osmanlılar devrine ait bir gediktir. Selçukiler devrinde bu mansipta kadılar vardı.

(2) Konya Atalar sözünde - Konyanın ölümü seldendir - denmektedir.

(3) Türkistanda bu ölçüye değirmen, yahut taş derler. Bakınız: N. Petrovskiy. "İrriğatiya; Turzernaya yedinitza deleniya vodi i sposobi deleniya yeyo," Spravochnaya kniga samarkandskoy oblasti 1897; b. 5, s. 198 - 205.

Asyada olduğu gibi zengin mülk sahipleri kendi hesaplarına kanallar kazdırmışlardır. Şehir ırmağı suları sulamaktadır: Havzan yöresi, Cirint, Hacı Şaban, Kürden, Orta ırmak, yahut Hoca faki, Kara-yu (Meramda) Turunday, Çahklı, Harmanlık, Laleli.

Şehir ırmağından bir kısım suyu 19. asır ortalarında Vali Kel Hasan paşa almıştı. (1). Sahip Ata gediği su yerleri sulamaktadır: Meramın bir kısmı ile Buzhane, Tandır, Kirazlı, Avgın, Selviler, Pirebi, Aymanas, Arap öldüren, Kovan ağzı, Hasan köy, Evdireş, KaraArslan, Bümcekbashi. Bu yerlerin bir kısmını evvelce kimlerin ellerinde bulunduğunu anlamak kolaydır. Meselâ "Pirebi," yani Pir ab sultan,, Hacı Bektaş vilâyetnamesinde zikrolunur. Mezarı Erenkapusundadır (2). Sofu hoca faki hicri 7. asrın ortalarında yaşamıştır. (3). 14. asırda Konyada saltanat tesis eden Karaman oğlu onun namına Meramda bir mescit bina ettirmişti. Turunday, Selçukilere Malatyayı hediye eden meşhur kumandan olduğuna şüphe yoktur. (4). Cirint namını taşıyan muharrir ise eski şark saraylarında çok sevilen cirit oyunlarının oynandığı mahal olmalıdır. (5).

Meram, yahut Dereköye yaklaştıkça suyun miktarı da fazladır. Burada arazi Cemaledini Rumî tekkesine mensup Çelebi (6) lerin elindeydi. (Sahip Ata, Çandır, Avgın gedikleri).

(1) Hamdizade Abdülkadir, Konya Türksözü, 1918, Nr. (351)

(2) E. Gross. Das Vilâjet - name des Hâggi Bektaş, Leipzig, 1927, P. 198.

(3) Köprülü M. Fuad "Türk Yurdu," c. VI (1926) Nr. 22, s. 295 ve K. Sz. A., II, P. 20 sg.

(4) İbn-Bibi, T. Houtsma neşri ve Cl. Huart, Ap. Cit. Vol. II, P. 337.

(5) Bu oyuna dair bak. Max V. Oppenheim, Der cerid und das Djerid-Spiel, İslâmica, Vol. II, Fasc. 4; Bu oyun Anadolu Türklerinin düğünlerde oynadıkları bir oyundur. Bak. VI. Gordelevskiy, "Osmanskaya svadba," Etnografiçeskoye Obozreniye, 1914, K. CHP - CIV, s; 51 - 53.

(6) Çelebilere ait olan arazi aşarden muaf idiler.

Su boyunda müteaddit değirmenler vardır (21 tanedir), en uzağı (1) ve en eskisi Karamanoğlu değirmeni olup Selçukların halefi tarafından (daha eski binanın üzerinde olmalı) yaptırılmıştı; Kasım kalfa (tekkesi vardı), Turut, Meram ve ondan sonra da Tavus baba gelir. Değirmenler iyi kâr verdiklerinden Karaman oğlu ve onun yakınları bunları yaptırmışlardı. Kasım kalfa Afrikaholup Karaman oğlunun muasırıdır. Turgut dahi XV- inci asrın başlarında yaşamış olan meşhur bir beydir ki (2) o da Karaman oğlu muasırıdır.

Selçuk hanedanı ricali buraları terketmeğe mecbur edildi ve onlardan kalan araziye Karamanoğlu kendine aldı ve bir miktarını taraftarlarına verdi. Fakat Konyada mevleviler bir kuvvet idi ve Karamanoğlu bu kuvvete karşı kolay kolay koyamazdı. Bundan dolayıdır ki Türbenin malı olan Meram değirmeni mevlevilerin elinde kalmıştı.

Çaldığı udu ile mevlevileri heyecana getiren ve güzelliğine (?) binaen Tavus unvanı verilen meşhur kadın ölümünden sonra (Tavus baba) unvanını almıştı. (3).

Bu kadının vefatından sonra ona ait olan emlak bektâşîlerin eline geçtiğini ve Bektaşî cemaati ona "baba," unvanı taktığını tahmin edebiliriz. Sonradan mevlevilerin kuvvet kesbetmesiyle Bektaşîler buradan çekilmişlerdir. Tavus baba Türbeside şimdi bir harabeden başka bir şey degildir. Ahilere ait bir değirmen de vardır ki Ahi İl-

[1] Bu değirmenlerin miktarı Konya salnamesi (1289) nde vardır.

[2] Cl. Konia, P. 166; bu zat "Tatar kabilesi," olup, Karaman oğulları tarafını iltizam eden Turgud olmalıdır, bakınız: J. Hammer, GOR, 1. X 198

[3] Mevlevilerin merkezi olan Konya şehri civarında Meramda Ahi ve Bektaşîlere ait arazinin bulunması şayanı dikkattir. Mevlevilerin kuvvetli muarızları olan ahilerin ve bektaşîlerin ilk devirlerde Konyada da bulunduklarını bundan anlarız.

yas adı ile maruftur. [1]. Böylelikle XIII. asrın sonlarında en mûmbit arazi başta Sahip Ata olmak üzere Selçuk ümerası ve Mevlevilerin elinde idi. Bunların arasında Hacı Bektaşın Mevlevi merkezi olan Konyadaki müridi gizli Bektaş dervîşi Prebi de vardır ki, orada suyu himaye ettiği için kendisine Pir ab demişlerdi.

Konyada iyi araştırmalar yapılırsa belki XIV. asır Konya kibar hayatına dair Eflâkinin bir çok hikâyeler anlatıldığı köşklerin izleri bulunurdu. Buraların en büyük hükümdarı olan Konya Selçukları namına hiç bir isme tesadûf olunmıyor. Bu havalide eski sarayların bakayesini görmedim. Bu yerleri bana gösterenlerin sultanlara ait bir araziye bildikleri halde bana gösteremediklerini, yahut unuttuklarını zannetmiyorum. Herhalde selçuk sultanları yaz için Antalya yaylalarını Konya bağlarına tercih ediyorlardı. Konyada Selçukiler yerine kaim olan Karaman oğulları bir çok değişiklikler yaptılar. Yeni Sulma kanalları açtılar, fakat onlar bağ ve bahçeden ziyade değirmenlere ehemmiyet verdiler. Değirmenlerden sulama işlerine zarar gelmeyeceği için şer'an da bir mumaneat görmediler. Böylelikle mühim varidat elde etmeğe muvaffak oldular. Her ne olursa olsun bu diyarda Selçukların en büyük medenî icraatı sulama sisteminin esaslaştırılması ve genişletilmesidir. Selçuklardan iki asır sonra buralara gelen İbni Batuta (14 asır) Konya suları ve çeşmeleri karşısında hayran olmuştu (2).

1466 da Konya katî olarak Osmanlıların (11. Mehmet) eline geçmişti. Konya şehri tarih Osmanlı devrinde dinî - muhafazakâr bir çehre taşımakta idi. Osmanlı Sultanları, Karaman Oğulları zamanında yıkılmış olan Selçuk devri kaidelerini yeniden dirilttiler. Osmanlı Pa-

[1] VI. Gordelevskiy. İz kommentar. K staro -- Osman. Perevedu Hroniki Maloaziatskih Selçukov. Tak naz. Hroniki İbni Bibi, Drevnosti Vostoç. C; IV, S. 4.

(2) Voyages, 11, P. 281.

disahları indinde bir asiden farkı olmayan Karaman Oğullarının ellerindeki arazi de geri alınarak Selçukların varisleri olan Konya soylarına ve uruğlarına verildi; böylelikle yalnız isimler tazelendi, su ise evvelki gibi derebeyler elinde kaldı.

16. Asra ait "Osmanlı hanedanı kanunu," nda (Arifbey neşri) Konyada sudan istifade etmek hususunda ayrıca maddeler vardır. Cem Sultan Karaman Naibi olduğu zaman orada harab olmuş bağların değirmen ve menbaların muhafaza edilmesi kanunname emredilmektedir (3). Sudan ne şekilde ve kimler istifade ettiğini dahi bu kanunnameden anlarız.

Devletin en büyük ruknû olan feodaldan sonra onun etrafında ve himayesinde bulunanların suya sahip oldukları görülür. Fakat bu büyük ricalin düşmesi üzerine onun himayesinde olanların bütün hakları gaspedildi (Sultan Cem vakasında olduğu gibi). Osmanlı Sultanlarının genişlettikleri su sisteminde mahallî, dinî teşkilâtların tesiri görünmektedir. Sultan Selim (1512-1520) İran seferi esnasında Konyadan geçerken Celâleddini Ruminin mezarını ziyaret etmiş ve Tekkenin sudan zahmet çekti ini görerek şehirden dört saat mesafede bulunan Tutlu suyunu getirtmiştir. Türbe suyu denilen bu su Tekkenin ihtiyaçlarını görmüş ve hattâ kalan bir mikdar suyu da Tekkenin Şeyhi civar mahallelere satmıştı. Böylelikle Ehli Sünnet itikadı için İran ile muharebe yapan Sultan Selimin Konyada sofuluk menafiini koruduğunu görüyoruz, çünkü Mevleviler kısmen Şiî noktainazarını kabul ediyorlardı (4). Tahta cülûs eden bir Padişaha Mevleviler tarafından kılıç bağlama adeti Bek-

(3) Revue Historique, publiée par l'Institut d'Histoire Ottomane. Constantinople (1913). Tüççe.

(4) Meselâ Mevleviler Muharrem ayına hürmet ederler.

taşilerin sukutundan sonra 19. asır da başladı ise de Selim, Selçuk devletine varis olduğuna dair ta o zaman tevcihiye beratı aldığı Celâleddini Rumînin mezarı önünde huşu ile eğilmişti(1). Birinci Selimin, Celâleddini Rumînin Türbesine gösterdiği hürmeti Mevlevîler naklettiği gibi Mevlevîlere karşı fazla bir sempati beslemeyen bir zat (Hamdizade Abdülkadir) dan dahi işittim. Fakat, Şeyhülislâmın teşvikile Sultan Selimin, Celâleddini Rumînin Türbesini yıktırmak istediğini kine kaydeder (2). Bana kahırsa bu sonradan uydurulmuş bir rivayettir. Sultan Selimin Konyada geçirdiği zamana ait vesikalar elde edilirse bu cihet aydınlanırdı. Margolius'un (3) hiç bir kayıd yapmadan Kine'nin fikrini (4) kabul etmesi tuhaftır.

Görüyoruz ki, Mevlevîler hem Selçuk devrinde, hem de Osmanlı devrinde Konyada sudan ehemmiyetlice istifade edebiliyorlardı. Suyun, eski sahipleri asırlarca su üzerinde olan haklarını müdafaa etmekten hiç te vazgeçemedikleri elime geçen ve XVIII. asra ait olan bir vesika da ispat ediyor. Bu vesika keyfi olarak açılan su arıklarının şeriâta mugayir olduğunu göstermektedir. Bu vesika Osmanlı idaresinde ve Osmanlı kanunları üzerinde verilmiş olduğundan onda Selçuk tesiri görülmemektedir. Elde ettiğim bu kopyanın bazı hataları vardır. Bütün gayretime rağmen bazı kelimelerin manasını anlamak kabil olmadı (5).

"Mahmiyei Konyanın âyan ve eşrafi vesair ahalisi meclisi şerişerifi vacibel teşrife gelüb her biri takriri kelâm ve tabiri ahdülmeram edüb mahmiyei mezbure çeşme ve hamam-

(1) F. W. Hasluck. Christianity and İslâm under the Sultans, Oxford, 1929, Vol. 11; P. 604, ve F. Taeschner, der İslâm, Band XIX P. 184.

(2) La Turquie d' Asie, 1, 829.

(3) El. , 111, 487.

(4) Seydi Gazideki camii Sultan Selimin yaptırdığını Bektaşiler rivayet ederler ki şayanı hayrettir: bak. G. JakobSeyyid gazi, Zeitschr. für Assyriologie, XVI (1912) , p. 243 - 244.

[5] Bu vesikayı okumak için bana Şarkiyat Enstitüsü mualimi Cevad yardımında bulundu.

lara ve bağat ve araziye carî olan suyun taksimi sabıkan muhtel ve müşevveş olmağla canib-i şeriden üzerlerine varılup 'anunnamei humayun mucibince taksimi tashih olup her semte hisseleri carî olup gadr ve zarar def olmuşken mururu eyyam ve... Şuhuru avam ile taksimi mezbure hâlel ariz olup bazısından bazısına zulüm ve teaddi zuhur edip ve şehir ırmağından bağat eshabından ekseri sonradan gizli avgaz ihdas edüp şehre carî olan suya gadr ve zarar terettüp etmiştir.

Canibi şeriden üzerine varulup kanunnamei humayunda ve sabıkan tahrir olunan huccetlerden beyan olunduğu üzere taksim ve her ırmağın hissesi tayin olup ve ihdas olunan muhdes avgazlar men olunmak matlubumuzdur. Demelerile hakim mevkii kitap Topal Hasan Saib hazretleri zeyli kitapta muharrerül-esami olan müslimin ile zikr olunan suyun taksimi olan mahmiyeyi mezbure zeylinde vadii Meramda vaki Kavakdeğirmeni kurbuna varup şeri şerif olundukta kanunnamei humayun ibraz olunup mazmun der barında Kavakdeğirmeni önünde su iki kısım olup nisfı کلاس یرماğına gider ve Deliklitaşa gelecek dört kıyye orta ırmağa verilup ve suyun nisfı ahırı Merama gidip andan Kaya ırmağına girecek dört kıyye su şehir nehrine verilür ve andan Ahî İlyas değirmenine gelince evvel geldiğine göre eshabı hukuk hisselerini aldıktan sonra zikrolunan değirmenden çıkan su anda taksim için vaz olunan taş üzerinden sülsü çaya ve sülsani Karayuk ırmağına tayin olunur ve, Karagün (?) değirmenine çıkan suyun Sülsü çaya ve Sülsani şehir nehrine tayin olunur ve zikrolunan çayın suyu iska? سامان سحر, muktezai - ahval üzere intifa olunagelmıştır deyu mestur olup 1073 senesi zülkadesinin yedinci günü tarihile müverrah hucceti - şeriyede dahi ber minval muharrer üzere mestur olmağla halâ dahi muciblerince minvali muharrer üzere taksimi tashih ve hilâfından ve ziyade ve noksan arız olmaktan hazer etmek üzere tenbih

1901
olmuş ve bundan sonra makismi miyah olan havızdan Turut nam mevzia değin şehir ırmağına nazar olundukta havuz kurbunda Seyyid İsmail bin Mustafanın ve Ali bin Abdinin bağlarına gizli av gaz ve çağlağı ve Sarraç Ahmed ve Nalband Mehmed ve Ötücü oğlu dimekle maruf Elhaç Mehmedin ve Seyyid kızı ve kasab Murad oğlu Süleymanın bağlarına dahi sonradan avğazı ve çağlağı ihdas olunup Fındık efendi karındaşının oğlu Seyid Mehmed efendi bağına iki bend ihdas olunup ve Ibad zade Mehmed efendinin tarlasında kadimi mecrası bizim işeker nam mevzunda iken sonradan şehir ırmağından kendi tarlasına ve aharın bostanlarına mecra ve bend ihdas olunnup ve yine mevzu mezburda sonradan Koyun Suvadı ihdas olunup ve Haremci Avezin Mendubcı Ömerin avgazları ve boğaz taşları ve Elhaç Mustafa oğlu Mehmedin ve Abid ve Elhaç Mustaf ve Yahya oğlu Hasanın ve Bektaş oğlunun bir vakitte Mustafanın iki avgazları ve çağlağı ve Çubukçu Emir bağının çağlağı ve bağı mezbur kurbunda olan kol ırmağı men olunup ve Sağarcı dede oğlunun avğazı men ve ırmağı tebdil ve molla Hızır bağının kurbunda olan nehir ve Çavuş oğlu Musanın çağlağı men ve Elhaç Ömerin nehiri ve Mehmet ağa oğlu Mehmedin avğası ve Kasım kalfa tarlası Yaka nehrinden ola gelmekle bağı altında olan avgazı ve Elhaç Şaban bağının bendi ve çağlağı men olunup ve Kasım kalfa değirmeni kurbunda Bazarbaşı İsmailin ve Seyit Ali Çelebinin ve Mustafanın bağlarına su ziyade olduğu eyyamda hak şurb verilip muzayaka yaktinde men olunmak üzere tenbih olunub ve mezburların bağları kadimden Yaka ırmağından saki oluna gelmiştir deyu ihbar olunmağla hilafından men olunup ve Mevlud zade bağının tokası men olunub ve Cirit sokağı ahalisinin yedlerinde olan huccet şeriye ve emri şerif muciblerince kifayet kadar su verile kati olunmaya deyu Mirab mezbure ve avğaz eshabına tenbih olunmağın ma vaka bittalep ketp olundu في اليوم نالت من سفر الخير

1902
ırmak kimin toprağından geçiyorsa ve kanal kim tarafından açılmışsa su onun tasarrufundadırki bu hukuk vesikada açıkça görülmektedir. Meramdaki toprakların bir kısmı çok eskidenberi Selçuk ümerası (ve sonradan onların varisleri olan şehir eşrafı) eline geçdiğinden XVII nci asrın ikinci yarımında şehir ırmağı havuzunda ahalinin daha fakir kısmı ve şehir esnafı yerleşmeğe başlamışlardı. Fakat şehir eşrafı eski hukuklarına istinad ederek buna mani olmağa çalışmışlardır. Yapılan mübarezede eşraf galib geli. Şeriat onların tarafını iltizam etti, hak kuvvetlide kaldı. Fakat zenginler şehir halkının su ihtiyacını kısmende olsa def etmek istemişler ve hayır işlerini çeşmeler yaparak ifa etmişlerdir. Suyun ehemmiyeti kuranda dahi kaydolunmuştur. (1). İyi bir müslüman adını hayır ile yad ettirmek için yollarda, ovalarda, dağlarda çeşmeler yaptırdı. Paşalar ve diğer hayır sahipleri şehrin muhtelif yerlerinde çeşmeler yaptırdılar ise de bu çeşmeler ihtiyacı tatmin etmekten çok uzakdılar. XIX ncı asırda bu civardan demir yolu geçince şehrin hayatını dahi değiştirdi, şehir istasyona doğru büyümeğe başladı. XX ncı asrın başlangıcında Konya valisi olan Ferit paşa şehire bir miktar su daha getirtti (2). Nihayet Konya belediyesi (1932) de Tutlu suyunu getirmeğe karar verdi (3).

Böylelikle şehir büyüdükçe su yollarının miktarı da arttı, fakat sudan istifade usulleri değişmedi. Suyu en bol olan Meram bağ ve bağçeleri zenginler elindedir, oraya her yaz zenginler giderler diye Sami bey kamu-

[1] Kuran, sure XXI, beyit 31, sure XXV, beyt 50 - 51. Türk sebilleri hakkında bak. Ch. White. Hauzliches Leben und Sitten der Türken, Berlin 1844, 1, 328.

[2] 1911 - 1909 senelerinde, Almanlar Beyşehir gölü sularını Konya civarındaki Çumra ovasına nakletmek için büyük su işleri yapmışlardı [bak. Karl Klinghardt, Angora - Konstantinopel, Ringende Gewalten, Frankfurt a. M., 1924, p. 110.

[3] Vakıf gazetesi 1932, Nr. 5244.

sunda kayd etti (1). Şurası muhakkaktırki bu gün buralardaki topraklar eskisine nisbetle çok ufalmıştır, yani eski derebeylerin elinde olan büyük eraziler bugün bir çok hisselere ayrılmış ve mal sahiplerinin mikdarı artmıştır. Selçuk devrinde su sisteminin idare şekli malûm değildir; Fakat Osmanlı kanunnamelerinde mukataa usulü cari olup bu usul Abdülaziz (1861-1876) tarafından lâğv olunmuştur.(2)

Bu sistem devlet hazinesinin varidatını temin etmek için sudan istifade eden fakir ahaliyi zararlara sokuyordu. XVI ncı asırda mirabların vazifelerini suistimal ettikleri kaydolunmuştur ki bunlar kimden fazla para almışlarsa suyu ona verirlerdi; vergi dönüm üzerinden alındığından ve zenginlerin elinde toprak çok olduğundan istediği vakit suyu almakta güçlük çekmezlerdi. Bağlara ve değirmenlere giden suları idare etmek işi bundan elli sene evvel şehir idaresine geçmişti. Eskiden su cemaatin idaresinde idi; daha doğrusu mirabların elinde idi. Anadolu da Maverai Kafkasyada ve Orta Asyada "Mirab," kelimesi müşterek olduğundan bu kelimenin Orta Asyadan Anadoluya geldiği muhakkaktır. Su üzerinde anlaşamamazlık zuhur ettiği vakit kadının, yahut naibin iştirakile teşekkül eden komisyon su yerine giderek dava orada bakılırdı. Fıkıhların bu hususta vazettikleri esas *الاقدم فالاقدم* idi. Bu kaide *القدم لا يتغير* cümlesile de kuvvetlendirilmiştir.

Mirablar Meramın yukarı taraflarında "Köyceğiz," de otururlardı. Oradan suyun azalıp çoğaldığını görüyor ve emrinde olan su işçilerine ona göre talimat veriyorlardı; onlar da bağ ve bahçalara ona göre suyu tevzi ederler-

[1] Kamusülâlâm C. V., S, 8782. Su köylülere de veriliyordu. Fakat onlardan ağır vergiler alınırdı. Bak. Gordelevski, Turetzkaya hirestomatiya, Moskva, 1931. S. 72 - 73.

[2] Değirmenleri kiraya bundan sonra da veriyorlardı. Ms. 1905 senesinde Meram değirmeni Romaniyadan gelmiş bir Rus kiralamıştı.

di. [1] Mirab unvanından dahi anlaşıldığı veçhile bu memuriyeti ifa eden kimse ilk devirlerde saray memurlarından olmalıydı [2]. Fakat Osmanlı devrinde Mirablar eski ehemmiyetlerini gaybetmişlerdi. XVI asır kanunnameleri; vazifelerini suistimal eden Mirabların cezaya çarptırılmalarını kadılara havale etmektedir. Osmanlılar, Mirabları yalnız bir nevi maliye müfettişleri sayarak ona göre kıymet verirlerdi. Şehir halkının rızalarile Mirablar su işlerinde şayanı itimad olan kimselerden istihdam olunurlardı. Gediklere bakanlara havaleci derlerdi. Onların vazifesi suyun mantazam akmasını temin için nezaret etmektir. Havalecilerin emrinde çalışanlara Sıyirtici derlerdi.

Bu işçiler ellerinde kürekleri arıkları dolaşır, lâzım olan yere su verir, diğer yerde suyu keser, arıkları açar ve bu gibi işlere bakarlardı.

Havaleci ve sıyirtici komşu köylüler idi; onların maaşını mirab verirdi. Şimdi buna su vergisi diyebiliriz. 1926 da sudan şu para alınırdı: Tarla için 20 kuruş, bostan için 55 kuruş, bağ için 105 kuruş. Bu fiyatlar bazan inüp bazan çıkıyorsa da tarla ile bağ arasındaki farkı göstermekle ehemmiyetlidir. Eskiden XVI asırda bir dönümden 4 akça alınırdı. [3] Şehire giden ırmak suyu ahalinin malıdır. Her mahalle bir senelik olmak üzere bir mümessil intihap ederki, "su komisyonu," bunlardan mürekkeptir. İntihap edilen kimseler eşraf, hocalar ve tüccarlar idi. Hükûmet su işlerine karışmazdı. Mahallelerde

[1] Orta Asyada sudan istifade eden bostanlara "Abhur," derler.

[2] Eskiden Türkmenler Mirabı ülemadan intihap ederlerdi ve ona büyük hürmet gösterirlerdi. Bak. A. Mor, "Politika i praktika vodnogo hoz. Türkmeskoy SSR.," Moskva 1926, s. 22.

[3] J. V. Hammer. Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung .1. Teil. Wien 1815, pp. 255 - 256 Bu eserde ikinci Mahmut devrinde Konya bağ ve bahçeinden alınan akça miktarı gösterilmektedir. Sadreddini Konnevi ve Celaleddini Rumînin vakıfları bu vergiden muaf idiler.

"cemaat sandığı,, teşkilâtı vardı [1] Bu sandığın varidatını vasiyetnamelerden, düşünlerden, hayır işlerinden gelen paralar teşkil ederdi. Bu sandıklar üç, dört kişiden ibaret bir komisyon tarafından idare olunurdu "sandıklar her sene müfettişler tarafından teftiş olunurlardı,,. Bu para mahallenin camilerine, mekteplerine ve su işlerine sarf edilirdi. Eğer para çok birikirse o vakit cemaat için toprak, bina V. S. satın alınırdı.

Şimdi su tamamen Belediyenin eline geçti. Ahali cemaat sandığını ne yapacağını bilmiyor. Bazıları bu paranın hane başına taksimini ve bazıları emlak alınmasını teklif ediyorlarsa da bu paranın dahi belediye emrine geçeceğine şüphe yoktur.

Selçukların getirmiş oldukları bu suyun idarî işlerinde ve sulama sisteminde hala eski zamanın izleri görünmektedir. Benim top'adığım su istilâhlarını Anadolu'ya Selçukların Orta asyadan getirdikleri şüphesizdir. (2) Fakat sonradan Anadolu'da tedricen mahallî Türk istilâhları da peyda olmağa başladı. Bu istilâhlar belkilâ eskiden kullanılan farisî istilâhların yerini tutmuştur.

Benim topladığım liste tesadüfî ve sistemsizdir:

Arık (arığ) — su kanalı (bir iki bağı sulamağa yarar)

(3) Ayıtlamak — kanalı temizlemek.

Çağlağan — suyun bir bağdan diğer bağa geçtiği mahal.

Çağlak taş — suyu yükselterek avğaza nakletmek için üzerine tahta konulan iri ve yassı taş.

Gedik — ırmaktan ayrılan kol.

[1] İstanbul'da "sandık teşkilâtı,, Abdul-Aziz tarafından lağvedilmişti.

[2] Fakat şimdiki farisî istilâhlar da tetkik olunmalıdır. Orada rastgeldiğimiz bazı kelimelerin Fars diline münasebeti yoktur. -Ms- Büyük kanal koluna orada "Dügeli,, derler. Bu kelimayı benim nazarı dikkatimi K. İ. Çaykin celbetti

[3] Bu kelime "İrmak,, - "Kanal,, mevfumunda Kaşgârî Mahmutta dahi geçer.

Gövrenk — su içinde bulunan su borusu (1).

Güverti parası — tarla ve saire için alınan su parası.

Harım — bostanın bir kısmı.

Havaleci - su veren.

Kepir — "düzlük,,.

Kerdi — tarlada su kanalı.

Kesik — su nöbeti.

Kirizme — bakınız arık.

Kol — bakınız gedik.

Künk - yer altından suyu nakletmeğe yarayan toprak boru (2)

Mirav (Mirab) - Su müdürü (3)

Savacak - su kesini mahalli; ayrılmış mahal.

Sıyırıcı - su işlerinde çalışan amele

Su kapısı (yahud: hariciye kapısı) — bahçeyi ihata eden duvarın içinde açılan ufak kapı, (Yazın evden çıkıp kanalı açmağı kolaylaştırmak için duvara bir kapu açılır; yolu kısaltmak için misafirler de bu kapıdan kabul edilirler.)

Tapa - avgaza giden suyu kapamak için kullanılan ağaç kapak.

Uyluk - bak. Kerdi

Yedek - Suyu gediğe vermek için açılan muvakkat kanal,

Yöre - (Yüre) - muntaka, mahalle

Yük - yükseklik (Karş. C. Brockelmann, Mitteltürkischer Wortschatz, P. 99 jükme - toplamak.)

Su istilâhları vesikada da vardır. Arık sözünün ırmak kelimesile değiştirilmesi şayanı dikkattir. İrmak yerinde ise çay kullanılıyor. Suyun taksim noktasına da [Mak-

[1] Bu kelimenin telâffuz şekli de Farisiye benzivor. "Bu ale-te Kırım Türkleri de Gövrenk derler. Mütercim.,

[2] Karşılaştı: Farisi (كُنْكَ)

[3] Orta Asyada Mirabbaşı da vardır.

sim] diyorlar.(1)

Materiyellerin gayrikâfi olmasına rağmen Konya mın-takasında irva ve iska işlerinin dairesini çizmek kabildir:

1) Konyada irva ve iska sistemi hiç şüphesiz Eti-ler devrinde vardı ve Eti kanunları sudan istifade eden-lerin haklarını şiddetle koruyordu. Eger eski kanallar boyunca kazı yapılırsa en eski devre aid inşaatın izleri bulunması muhtemeldir.

2) Konyada muhafaza edilen su sistemi rum selçuk-ları zamanından kalmıştır. Onlar İran kültürü taraftarı olduklarından su taksimatı işlerini, inşaat ve teknik ci-hetini Orta Asyadan getirmişlerdi. (2).

3) Konyanın Merama giderken arazinin toponomisi Çele-i efendinin sayfiyesi, Selçuk devrinin iktisadî teşki-lâtında derebey şekli olduğunu göstermektedir.

4) Osmanlı devri eski İrva ve İska sistemini muha-faza etti. Bu devirde birçok çeşmeler yapıldı, şehirde su komisyonu teşkil olundu.

5) İktisadî hayata âyan ve eşraf hakimdi.

6) Şehir esnafının bağlarından su almak için yaptık-ları gayret, eşrafın mümaneatına uğramıştı. (XVII - XVIII asırlarda).

7) Şehirde su teşkilâtını idare işleri (su vergisi) nde kollektiflik görünüyor ve sudan gelen varidat umumi cemaat işlerine sarfolunuyordu.

[1] Su istilahlarına şu eserlerde de tesadüf olunur: 1) S. Ovanesov "Starinnıye vodoprovodı v Nuhe" ("İzv. Ob. Obsl. i izuç. Azerb." Nr. 6 (1928 s. 126 — 136); 2) Material k izun. narodnogo bita Türkmen i Kirgızov, Ashabad 1903, 3) Çardint-sev "Vodnoye pravo Türkistana" Taşkent 1911.

[2] Diğer taraftan İrva ve İska işleri Anadolu'dan Kırima girdi. Kırimın Cenup sahillerinde buna dair tetkikat yapmak faidali olurdu. Sudan istifade usullerine dair bazı malûmat için bak.: Miklaşevskiy "Vodnoye zakonodat. i pravo v Rossii," rus-kaya mısıl, 1895, S. 92 ve devamı. Kırimda Yalta civarındaki Dereköyde suyun adalet üzere bahçelere tevzii için ihtiyarlar nöbet usulünü müdafaa ederler.

8) Su işleri üzerine başgösteren davalar şerân hal olunurdu ki, bu mahallî adetlere de tevafuk ediyordu. Kuranın dahi kabul ettiği en eski dinî kaidelere göre toprak allahındır. (1). Bunun için mücadele toprak için değil, su için yapıldı. Kıymetli olan toprak değil, arıktır (2). Su toprağın kıymetini artırır ve suya ancak zengin adam sahip olabilir (3). Osmanlı devrinde feodallere derebey derlerdi. Su, ahali üzerinde hakimiyet tesis et-mek için siyasi bir vasıta. Anadolu'da irva ve iska iş-lerini öğrenmek bu memleketin ziraat meselesini öğren-menin mürekkep bir kısmıdır.

[1] Bak W.M. Ramsay. The Intermixture of Races in Asia Minor [Proceedings of the Britsh Akadmey, vol. VII, 916, P. 22.]

[2] Kazaklarda sudan istifade etmek için Han tarafından yar-lık verilirdi. Bak N. Grodekov "Kırgızlık arakırgızı Sırdarinskoy oblasti," Taşkent, 1899, c. 1, s. 105.

[3] Osmanlı masallarında suyun başını gasbeden ve halkı su-suz bırakan ejderhalar vardı.

Konya İrva ve İska Tarihine aid mühim bir hüküm sureti

Konya Mülga şeri mahkeme sicillerinde 971 tarihli bir hüküm sureti gördük. Bu hüküm bize bu gün Konya ovalarında adı geçen Suglalar hakkında oldukça malûmat vermektedir. Asıl mesele Konyanın Çumra ve Ordu adındaki köylerinden Suglalık araziden alınan nısıf vergi isteniyordu. Konya arazisi o zaman anlaşıldığına göre iki kısımdı. Birisi suğlalık arazi, diğeri kıraç arazi. Kırklar bayağı aşar vergisine tabi idi. Yani mahsulünün onda biri alınıyordu. Sugla olan yerlerden yarı yarıya alınırdı. Çumralılardan, Ordululardan da sizin araziniz Sugladır. Yarı mahsulü vermeniz lâzımdır diyorlar. Köylüler vermiyorlar. Bizim arazimiz ' Sugla degimdir. Ola geldiği gibi öşür salyana yani yıllık öşür alırsınız diyorlar. Mukataat müfettişi ve nazır bu köyleri şikâyet ediyorlar.

İçlerinde müşevvik bir takım şakiler de vardır diyorlar. Aynı zamanda köylüler de İstanbula dehalet ediyorlar. Gelen hükümde her iki tarafın iddiası ve merkezin mütaleası musarrahdır. Köylüler deyolar ki, bizim Suğla yapmaga yarar başlı suyumuz yoktur. binaenaleyh Suğla olmaga kabiliyetli yerlerimiz yoktur. bizim köylerimiz dağa yakındır. kış zamanında kar ve yağmur yağmakla bir kaç gün sel uğrayıp ardı kesilir. Suğla olmak için yaz ve kış akar başlı su olmak gerekdir.

Merkez köylülerin bu iddiasını dinleyerek bazı sual-

ler soruyor. Bu sualler Suğla yapılması keyfiyetini tamamiyle açıklamağa ve anlamağa yarıyor. Merkez deyor ki:

Bunların karyelerinde başlı akar su ve Suğla olmağa münasip yerleri yokmudur. Kışın yağın kar ve yağmurdan sel geliyorsa da bir kaç gün içinde tükenüp Suğla yapılmağa yaramayormu. Sel suyuna sed yapmak suretile de suğla olmağa şayan değildir.

Sel suyu geldiği zamanda öñü sed olunup tutmakla su irkilüp Suğla olmağa imkân yokmudur. Hiç bir zaman bu köylerde Suğla olmamışmıdır.

Görülüyor ki: bu Sugla keyfiyeti bildiğimiz sulama keyfiyetinden pek başka bir usul idi.

Evvela bu Sugla kelimesini çözelim. Bu kelimenin Su ile münasebeti yokdur.

Lisanımızda toprağın çökmesine Obrulmak denir. Obruk çöküntü, çökmüş demektir. Suyun bulunduğu yerde emilip gayip olmasına sogulmak denilir. Bu söz bütün suyu çekilen nesnelerde kullanılır. Elma, Armut soğuşdu denilir. Suğla emilip yok olduğu yer demektir. Maverâünnehirdeki sogut bu adı bundan alıyordu sanırım. Bu hükümde irva ve iska kelimeleri asla kullanılmıyor. Suyun en azdan bir yerde kırk gün kalarak soğuşmasından sonra ekilen tarlalara sugla deniliyor. Demek akar başlı suları olan yerler halkı tarlalarında ya ayrı ayrı ve yahut topluca göller, suglalar teşkil ediyorlardı. En azdan kırk gün durduktan sonra su soğuşup tav geldikten sonra burasını ekiyordu.

İstanbulun ince eleyüp sık dokumasından köylülerin iddia ettiği gibi suğla yapmak yalnız akar sulara münhasır değildi. Sel suları sedler yapılarak akmaktan men edilmek suretiyle suğla yapılabilirdi.

Türkiye Kâbil Büyük Elçisi Bay Memduh Şevket geçen yıl burada bulunduklarında Efganlıların göller teşkili suretiyle kuraklığın önüne geçtiğinden bahsediyordu. Konya eski kayıtlarında gördüğümüz Suğla meselesinden sonra

Efganistanda tatbik edilen usulün bundan başka bir şey olmadığına hükmettik. Sulardan bu tarzda istifade acaba hangi tarihlere kadar devam etmişti. Ve sonraları neden terk edildi. teemmüle şaya bir şeydir. Sicillerde yapılacak tetkikat Suğlaların bırakıldığı tarihleri tahmine yarar sanırım

Bugün Konyada en modrn, en ilmî sulama işleri tatbik edilmekte olduğuna göre bu neşirden gayemiz ancak tarihî bir hakikatin tesbitinden ibarettir.

Sureti hükmü şerif:

Kidvetülkuzatı velhükkâm madinülfadlı velkelâm, müzhi-rüşşerayii velahkâm. Konya kadısı ve mukataat müfettişi Aksaray kadısı mevlânâ Abdurrahman zide fadluhuma ve kidvetülemasilü velakran nazır Ali zide kadrühu tevkii refii humayunum vasil olucak malum olaki sizki müfettiş ve nazırsız haliya dergâhı muallâma arz gönderüp havassı humayundan Çumra ve ordu nam kariyyelerin vilâyet defterinde bazı yerleri Suğla ve bazı yerleri kıraç kayd olunup Vilâyet defteri mucibince Suğla olan yerlerinden nısıf ve kıraç olan yerlerinden öşrü salâriye talep olundukda bizim Suğla yerimiz yokdur şimdiye degin Suğla veregelmedik Vilâyet kâtibi bizim haberimiz yok iken kaydeylemiştir. Deyu Suğlayı inkâr üzere olup sonra bittavi verrıza bazı yerlerini su bastuğuna mukir olup amma kırk gün tecavüz etmez deyu taallül ve niza edüp Suğla vermeyüp vilâyet defterine muhalefetle külliye kırk öşrün vermek isteyüp aralarında tamam guşmale muhtaç bir kaç nefer eşkiya ve yaramaz kimesneler vardır. Sairlerini dahi anlar ihlâl etmekle mali mirinin tahsiline mani olurlar deyu bildirmişiz. İle olsa mezkûran kariyyeler ahalisini dahi haliya dergâhı muallâma adam gönderüp kariyelerimiz vilâyet defterinde Suğla kaydolunmuştur. Lâkin bizim sair Suğlalar gibi başlu suyumuz, Suğla olmağa kabil yerlerimiz olmamakla ma takaddümden bizden Suğla alına gelmer iştir. Kariyyeleri-

miz dağa karip olmakla kış zamanında kar ve yağmur ya makla bir kaç gün sel uğrayup geru ardı dökünmekle kesilir. Suğla olmağa yaz ve kış akar başlu su olmak lâzımdır, ve haliya bizden Suğla mahsulünü talep ederler. Bu takdirce bize ziyade hayıfdir deyu bildirdiler.

İmdi hazinei amiremde olan atik, cedid vilâyet defterlerine nazar olundukda zikir olunan kariyyeler suğla olduğu mukayyed bulunmakla buyurdumki kükmü şerifim vardıkda bu hususa gereği gibi mukayyed olup kendu nefsiniz ile zikir olan kariyyelerin üzerine varup ehli vukufdan dikkat ve ihtimam ile teftiş edüp göresiz. Filvakı kazıye ilam olduğu gibi olup bunların kariyyelerinde başlu akar suyu ve Suğla olmağa münasip yerleri olmayup şimdiye değin bunlardan Suğla mahsulu alına gelmediği ve kariyyeleri dağ kurbinde olup kış zamanında kar ve yağmur yağmakla kariyyelerine sel gelüp bir kaç gün içinde ardı kesilüp dökünmekle Suğla olmağa kabiliyeti olmadığı vakimidir. Zikir olunan sel suyu geldiği zamanda önü sed olmağa kabiliyeti olmadığı vakimidir.

Ve zikir olunan sel suyu geldiği zamanda önü sed olup tutulmakla su irkilip suğla olmağa imkânı yokmudur. Ve hiç bir zamanda zikir olunan kariyyelerde suğla olmamışmıdır. ve vilâyet tahrir olundukda suğla olup ilâyevmünahaza suğla hakkın verüp şimdi vermeyüpinat ettiklerine bais nedir. Tamam aslı ve hakikati ile malum edinüp vukuu üzere yazıp kapuma arzedesiz. Bu hususu sizden sonra tekrar görölse gerektir. Şöyleki hilâfı çıkâzıl ile konulmayup envai itabe uğrayasız. Ana göre mukayyet olup babı ihtimamda dakika fevt eylemeyesiz. Ve aralarında eşkiyadan olup sairlerini dahi izlâl edip güşmale muhtaç olanları isimleriyle yazup dergâhı muallama arzeyeleyesiz ki haklarından geline şöyle bileşiz. Alâmeti şerife itimat kılâsız. Tahriren filyevmirrabi şehri cemaziyelâhir ihda ve sebine ve semanemine. 871

Konyadaki Hiheroğlif Yazılar

Konyanın bir çok yerlerinde, halkımızı ve bir çok münevverlerimizi düşündüren, bir sürü Hiheroğlif yazılara tesadüf ederiz. Hattâ bu günkü İvriz kasabasında, gözümüze bütün heybetiyle çarpan büyük bir kayalığa hâkkedilmiş bir resim ile bir de Hiheroğlif yazı mevcuttur.

Bu resimde bir kral, bir ziraat İlâh'inin önünde görülür. Yanında hiheroğlif bir de yazı vardır. Bir çok âlimlerin zan ve tahmin ettiklerine göre bu, Milâddan evvel XII nci ile VIII nci asır arasında vücade getirilmiştir. Burada bahsimizin haricinde olduğu için bu tarihi münakaşa edecek değiliz. Yalnız bunun, bu tarihten çok eski zamanlara, hattâ Asûrî dediğimiz halklerden evvelki devirlere ait olduğunu söylemekle iktifa edeceğiz. Ve ayrıca yazacağımız bir makalede de bu hususu ilmî bir şekilde ispata çalışacağız.

Bu resim ile yazıyı, ilk defa ilim âlemine tanıtan İsveçli Jean Otter'dir. 1737 tarihinde yaptığı bir seyahatta, buradan geçerken bunu görmüş, ve bize bu seyahatnamesinde uzun zuzadıya bahsetmiştir. [1]

Fakat bu seyyahın ozaman busöylediği sözler, ilim âminde kendisine lâıyk olan kıymeti bulamamıştı. Ve hattâ pek çabuk ta unutulup gitmişti.

Bundan sonra İvrizdeki bu resim ve yazı, (HAMA) da bir pazara nazır bir evde Burchardt ın 1812 de gördüğü bir yazı ile olan müşabeheti yüzünden hatir-

[1] Otter; Voyage en Turguie et en Perse [1748] T. I; P. 66

lanabilmıştı. Bundan sonra buna benzeyen yazılar, Anadolu'nun her tarafında keşfediliyordu. Gharls Texier, 18-33 de aynı nevi yazıya (Boğaz köy) civarındaki (Yazılı kaya) da tesadüf etmiştir. Bundan biraz sonra İngiliz Hamilton, (Boğaz köy) ün 30 km. şimalinde, aynı cins yazıyı bulmuştur. Artık birbirini takiben Anadolu'nun her yerinde bu yazılar bulunuyordu. Bu yüzden 1900 tarihine kadar bu yazıları okumağa bir çok âlimler teşebbüs etmişlerdi. Bunlar meyanında Sayce, Peiser, Halvéy, Corder, Jensen, Messerschmidt gibi büyük mütehassıslar da mevcuttur. fakat hiç bir kimse bir netice elde etmeğe muvaffak olamadı. Mısır hiyeroğlif yazısından tamamiyle ayrı bulunan bu hiyeroğlfin Muamma anahtarını bulmağa imkân yoktu.

Şurası muhakkaktır ki Etililer tarafından kullanılan bu hiyeroğlif yazılar, gerek Anadolu'da, ve gerekse Suriyede, yani Etililerin tavattün ettikleri topraklarda Milâddan evvel VIII'inci asra kadar kullanılmakta idi. Yüzlerce işaretleri ihtiva eden bu yazılarda insan şekillerini, insan vücuduna aid azaları, yani bas, kol, bacak, el, ayak ve saire gibi, kuşları ve bir çok diğer eşyayı görmekteyiz. Bunlar ne dir? neyi kastediyor? ne söylüyor? Bu malûm değildir.

Her ne kadar 1931 senesinden sonra, bu yazıları okumak işinin müsbet bir sahaya girmek üzere bulunduğunu iddia edenler varsa da bu iddiaya katî bir imanla inanmak hiç te doğru bir bareket olamaz. Filhakika Gelb tesmiye edilen âlim, bu yazı üzerinde hecaî tektikatta bulunmuş ise de indî bir düşünüşten başka bir netice elde edememiştir. Yine başka bir âlim Bossert de 1932'de şehir, memleket, insan isimlerini tefriğe uğraşmış ise de ilmî bir varlık önümüze koyamamıştır. Diğer bir âlim Forrer ise, bunun "Babil istilinde,, olduğunu söyleyebilmiştir.

Meriggi ise bu okunması ihtimali olmayan yazıyı, Forrer'in sistemini takip etmekle okuduğunu zannetmiş,

zavallı Eti lisanına izafe edilen (Hindü Avrupailiği) bunun üzerine de atıvermiştir. Pek tabîî olarak bundan sonra da Hrozny ortaya atılmış, Topada dediği uzun yazıyı tetkik ve tercüme ettiğini zannederek bu Hindu Avrupailik bu zavallı yazılar üzerine de konuvermiştir.

Bütün bunlar doğru veya ilimi doyurabilecek bir kuvvete sahip midirler? İşte işin can alacak noktası burasıdır. Ve bizi milliyet noktai nazarından daha ziyade alâkadar ettiği için, bununla daha ciddi uğraşmamız icabeder.

Bu yazıları okumak meselesi elân bir muamma olarak gözümüzün önünde durmaktadır. Mısır hiyeroğlifinden tamamiyle ayrı ve başka bir sistemde olan bu yazıların üzerlerinde birçok işaretler mevcuttur. Bu işaretlerin neyi kastedtiği, ne gibi bir heca için kullanıldığı henüz anlaşılamamıştır. Bu sebepten bazı okunduğu zannedilen kelimelere de fonetik bir şekil verebilmek mümkün olamaz.

Luis Delaporte ün de dikkat ettiği gibi bir çok hecaî işaretlerin okunmasında mühim ihtilâflar hasule gelmiştir.(1) Okunmıyan bir yazıya bir milliyet verebilmek nasıl olabilir?

Bu Anadolu'ya geldikleri zannedilen Hindu Avrupalilerin vürudünden evvelki Proto Hittide dediğimiz lisanına Hindu Avrupailik vermek grabetine benzer. Hatta bu garip hükümler (Sûrî) lerin lisanları hakkında da verilmiştir.

Bu Âlimler (Sûrî) lerin lisanlarında da bir Sâmilik ve Hindu Avrupailik görmezler.

Bu lisanın Proto Hittite lisanına yakın bulunup bulunmadığını da tayin edemiyorlar. Maahaza bir Hindilik veya bir Hind ve İranilik Aristokrasisi görmekten de çekinmiyorlar. Sebep te bu lisan arasında İndra, Mitra, ve ilh. gibi bazı İlâh isimlerinin bulunmasıdır. Biz (Sûrî) lerin mevcudiyetlerine, Asûrî tekstlerine bakarak, Milâddan evvel 3000 senelerinde ve daha evvelki zamanlarda

[1] Les Hittite P. 308

tesadüf ediyoruz. Bunlar da Proto Hittite dediğimiz halkla beraber gelmişlerdir. Yani bunların bu topraklara geldikleri zamanda Arî dediğimiz ırk vahşetin en fena bir şekilde yaşıyordu. Lisanları Türk lisanının tesiri altında vücade geldiği gibi, Din ve itikatları da aynı vücudün tesiri altında idi. Lenormant bu hususu pek iyi tetkik etmiştir. (1)

Bu âlime göre İranîlerin Mitra mezhebini kabul ettikleri zaman Mitra Türkler arasında çoktan doğurmuş ve çoğalmış bir ilâhdı. Bunlar İranın kendine has olan mezhebi dahilinde doğmadı, Bu mezhep ve bu ilâhlar türklerin ilk-muhaceretleri devrindedir mevcuddu. Ve bu halklarla Hinde, Mezopotamyaya, Anadoluya girdi. Buradan da Yunanlıların, Romalıların ilâhları olarak garbe geçti ve tam manasile Arî ve iranî bir mezhep olmadı. (2)

Bunun Mezopotamyadaki mevcudiyeti Asûrîlerden ve (Aşemenien) lerden çok evveldi. Yani bu lisanlar ve bu hakların itikatları dahilinde bazı Hindu Avrupaî isimlerin bulunması, bunların behmehal Hindu Avrupaî ırktan olduklarına delâlet etmez. Çünkü Hindu Avrupaî dediğimiz halkların lisalarının menşelerini tetkik ettiğiniz zaman bunu Hindistanda değil, Siberyada, (Yenisey) ve havalisinde aramak icabeder. Son Hindistan hafriyatı (Sanskrit) dediğimiz lisanın bile Türk tesiri altında husule geldiğini tespit edecek vesaike sahip bulunmaktadır. Bunun gibi Buda mezhebi de aynı tesir altında husule gelmiştir. Biz Budanın mevcudiyetini, Milâddan evvel 700 tarihine koyuyoruz. Ve zannediyoruz ki Buda mezhebi bu zamanda husule gelmiştir.

Halbuki Hindistanın Şimalindeki (Mohenjedaro) hafriyatı bizi hiç te ümid etmediğimiz bir mesele karşısında bıraktı. Ve toprakları altında Milâddan evvel 3000 se-

[1] Manuel d'histoire ancien de l'orient

[2] Berosé, frag 16 F' H. G., P, 508

nesine ait budanın bir heykelini gözümüzün önüne koyuverdi [1]

Demek ki Hindistanın ilk medenî halkı olan ilk Türkler zamanında yani Milâddan evvel 3000-4000 tarihlerinde bugünkü Buda mezhebi, Budasile beraber Türkler arasında mevcuddu. Bu takdirde, Türklüğe aid olan ilâhları ele alarak bunlara bir Hindu Avrupaîlik izafe etmek, ve böylece de Türk halklarını Hindu Avrupaî bir ırk olarak göstermek ne dereceye kadar doğru olabilir?

Bunun gibi Ege denizi sahillerinde, bilhassa Arzovada (Lovit) lisanını da Hiyeroğlifik lisan gibi Hindu Avrupaî yapmak, Konyanın bu komşu muhitine de tarih önünde kisvesini değiştirmek olabilir.

Biz serbestçe şunları diyebiliriz. İvriz ve civarındaki yazılar henüz okunulamamıştır. Okunulamayan bir yazının lisanını da tesbite imkân yoktur.

Fakat bu Hiyeroğlif yazılar, Orta Asya ve Siberya hiyeroğlifleriyle aynı şekil ve karabete sahiptirler. Yani bunların ilk vatanları, Türklüğün ilk vatanıdır. Bu şekil yazının milliyetini tayin hususuna kâfidir. Ve şekil itibarile de bu yazılar Siberya hiyeroğlifleri ile, aynı şekil gösteren bu hiyeroğliflerin lisalarının da, Türk lisanı olacağı pek tabiidir. Vebu yazılar, Arî dediğimiz halkların daha dünyada doğmadıkları bir zamanda yazılmıştır.

İrki ve milliyeti tayin hususunda, daha fazla bir hataya düşmemek için eski ilâhların menşelerini ve bunların hangi halk arasında ilk defa doğduklarını tetkik etmek daha doğru bir hareket olabilir. Böylece indî telâkki ve düşüncelerden ayrılarak daha ilmî bir şekilde yürümüş oluruz.

Şimdilik bu yazılar için Türk olduklarını söylemekten başka birşey yapamıyacağız.

[1] René Grosvet; Les civilisations de l'orient; 111

Antakya ve havalisinin Türklüğünü isbat eden iki vesika

İskenderun, Antakya ve havalisi tarihin tanıdığı zamanlardanberi Türktür. Bu Türk Topraklarının Ana yurda katılması belki biraz daha gecikecektir. Fakat istiklâline kavuşması tarihi ve siyasî bir zarûrettir. Son günlerde (Batı Hatay) ın tarihi hakkında bir çok şeyler yazıldı. Yalnız bu yazılar siyaset ve ilim dünyasına yeni bir şey öğretmedi. Şark ve Garbın bildiği şeyleri kısmen tekrarlamaktan ibaret kaldı.

Ben bu toprakların mukadderatı konuşulurken masa üstüne konacak ve göz önünde tutulacak yepyeni iki tarih vesikası vereceğim. Bu mühim vesikaları yazmadan evvel Antakyanın bir tarihçesini yapacağım.

Antakyanın temeli 2237 yıl önce bir Eti şehri üzerineatılmıştı. Tarihin birçok çağlarında Antakya Umran ve Medeniyet eserleriyle dolmuştu. Altundan Diyana ve Apollon heykelleri, bunların muhteşem mabedleri, Jupiter mezbahi çok övülmüştü. Ona "Şarkın Melikesi,, demişlerdi. Bir çok zelzeleler ve yangınlar şehri hâk ile yeksan ettiği halde tabiatın âfetleriyle pençeleşen azimli halkı her yıkışında yerine daha mükemmeli yaptı. Felâketlerden kurtulmak için; Suriyeli bir azizin tavesiyesile bir aralık "Allahın şehri,, adını aldı. Yalnız 526 yılındaki zelzelede şehirde 250 bin adam ölmüştü. (1) Bu günkü Antakya eski şehrin ancak altıda birinin üzerine kurulmuş-

[1] Asar-ül-Edhar cild 2. sahife 330

tur. Antakyanın; dört bin askerin nöbet beklediği 360 Burçlu bir suru vardı. Bu surlar islâmiyetin ilk yayılma devirlerindenberi daima önlerinde Türk askeri gösmüştür. Türkün azimle dolu Çelik göğsü esgimesi, aşınmadı. Fakat onun oku, mızrağı, süngü ve kargısı önünde Burçlar birer birer eğildi ve yıkıldı. Antakya ile Türk birbir lerile et-tırnak olmuşlardır. Antakya yedinci asrın ortalarına doğru müdhiş bir yahudi tahribine uğramıştı. Yahudi sermayesi ve tazyiki şehri kemiriyor ve yıkıyordu. Şehir bısıktı içinde kıvrılırken 638. M. yılında islâm kumandanlarından Ebû Ubeyde uzun muhasaralardan Sonra şehri aldı.

Amribnil Asda bir isyanı bastırdı. Bundan sonra şehir 964 yılına kadar [1] bazı fasıllarla müslüman'arın elinde kaldı. İlk zamanlarda şehrin mukadderatı zızzaklı bir hat takip etti. İslâm istiyasından ve hâkimiyetinden çıkar gibi oldu. Fakat tekrar islâmın üstün hâkimiyetini ve nihayet tam istiyasını kabul etti. Bu arada Velid ibni Abdülmelik'in ve Harunurreşidin şehre girdikleri oldu. 975. Yılında Nikefor Fokas Antakyayı aldı. Fakat tekrar müslümanların eline geçti.

Abbas oğullarının zamanında Anadoluyu istiyıla için hazırlanan orduda Horasanlı Türkler ekseriyeti teşkil ediyorlardı. Halife Mehdi zamanında Fergane, Esbıcab, Belh, Harzem, Herat ve Semerkandden bir çak Türkler gelmişlerdi. Bunlar, Abbas oğullarının Sügür denilen sınır ve uç şehirlerinde ve kalelerinde yerleşmişlerdi. Bunlar daha ziyade Tarsus, Anazarba, Adana, Maraş, Malatya, Diyaribekir, Ahlat, Malazkirt, Masisa, Kalikalla [2] da oturtulmuşlardı. Ba suretle Aanadolunun Cenub kısımlarına tamamen Türkler iskân edilmişlerdi.

[1] Mucem-ül-Büldan cild 1. sayfa 358. de böyledir. Asar-ül-edhar müellifi bu tarihi 975 olarak göstermektedir.

[2] Mucem-ül-Büldan. Cild 7, sayfa 17 de bu şehri Kali isminde bir kadının kurduğunu ve şehrin kapularının birisinin üstüne de kendi heykelini diktiğini anlatır. [Kala] da ihsan manasındadır ki Kalenin ihsanı olan belde demektir.

Me'mun ve Mutasım Buralardaki Türklerin sayısını artırdılar. Mutasım zamanında Türk askeri İslâmın Ana ordusunu teşkil etmişti. Bu ordunun kumandanları tamamen Türktü. Ordu kumandanları arasında Afşin, İtah, Boğa, Eşnas, Menku adlı Türkler vardı. Elmütevekkil zamanında İslâm ordusundaki Arablar tamamen terhis edilmişlerdi. Ordu ve kumanda işleri yalnız Türklerin edinde idi. İşte bundan sonra (Uç-Sugûr) kal'a ve şehirleri tam manasiyle Türklerin hâkimiyetine girmişti. Buradaki Türk beyleri zahirde Halifeyi tanıyorlardı. Fakat hakikatta müstakildiler. İşte sekizinci asırdan beri Türkler Antakya, İskenderun ve havalisinin tam bir kâkimi ve sahibi olmuşlardı.

1066 yılında Horasan Selçuk hükümdarı Alp Arslan tarafından Bizans hududuna kadar memur edilen Gümüştekin'in arkadaşı ve sonrada katili olan Afşin; daha evvel Suriyeye yerleşen Türklerle el birliği yaparak maiyetindeki Türk kumandanlarıyla beraber Antakya civarına kadar akınlar yaptılar. 1084. de bütün Anadolu Türklerin eline geçmişti. Anadoludaki Türklerin eline geçmiyen yalnız Antakya ile havalisi kalmıştı. Bizans İmparatoru Romanos Diyojenin kumandanlarından Ermeni Filaret Antakya hâkimiyetini ele almıştı.

Bu kurnaz ermeni bir taraftan imparatorun üstün hakimiyetini tanıırken diğer taraftan Halep ve Musul hükümdarı Şeref-üd-devlemüselleme, ve Suriye meliki Tutuşa vergiler vererek yerini koruyor ve Maraş, Urfa, Malatya ve Harputu da eline geçirerek küçük bir devlet kurmak istiyordu. Anadolu Selçukilerinin kurucusu Süleyman Şah İbni kutulmuş (1) İznikten kalktı. Geceleri yürüyerek Akdenize indi. Bir donanma ile Antakya sahiline çıktı.

[1] Mucem-ül-Büldan Cild 1, sayfa 358 de bu isim Kutlmuş gibi yazılmıştır. Ebülfedanın El-muhtasar fi Ahvalil Beşer inde Cild. 2, sa. 205 de bunu Kut lumuş olarak tasrihedilmiştir. katılmış gibi okumaya imkân yoktur.

Türk askeri bir gece habersiz şehrin surlarına merdivenler dayayarak içeriye girdiler. Süleyman Şah ertesi gün şehirde umumî bir af ilân ederek kim senin burnu kanamadan Antakyayı aldı. Bu suretle Anadolu haritasını tamamladı. Anadolunun ve ön Asyanın en mamur ve hristiyanlık âlemince en meşhur bir şehri olan Antakyanın Türkler tarafından zabtı Süleyman şahın şöhretini biraz daha yaydı. Yalnız ertesi sene Şerefüddeve Müsellem Halepten Antakya üzerine yürümüştü. Süleyman şah onu öldürdü. Antakyanın zaptı Horasan hükümdarı büyük Sultan (Melikşah) a müjdelendi. Bütün Türk ve İslâm dünyasında bu zafer tes'id edildi. Ebyeverdli bir Türk şairi Melikşah'a hitabeden bir kasidesiyle bu zaferi terennüm etti, daha başka şairler de kasiydeler ve methiyeler düzdüler.

Antakyaya bağlı olan İskenderun, Harım, Deluk ve havalisi de Antakya ile beraber zapt olundu. 1085 den itibaren Antakya, İskenderun ve havalisi tam bir Türk yurdu oldu. Esasen nüfusunun ekseriyetini de Türkler teşkil ediyordu.

* *

1098 yılında Haçlılar Antakyayı sekiz ay kuşattılar. Bu sırada Bağlı Sığan adlı bir Türk Antakya valisi idi. Haçlıların çokluğuna rağmen şehir çok muvaffakiyetle müdafaa edilmişti. Firuz isminde bir Ermeni dönmesi şehirde ısyan çıkardı, bunun ihanetiyle düşman şehre girdi. Vali askerile beraber kaleye çekilmeye mecbur oldu. Busırada Kerbuğa adlı bir kumandanın idaresinde Antakyaya yardımcı Türk kuvvetleri geldi. Firuzun ihaneti vaziyeti haçlıların lehine çok değiştirdiği için kale düşmüştür. Bununla beraber Türk askeri ve kumanda heyeti kurtulmuştu.

Bağlı Sığan Halebe giderken yolda mağlubiyetin verdiği teessürle öldü. Mısır Türk mülükünden Birinci Beybars 1268 yılında dört günlük muhasaradan sonra Antakyayı aldı, 17 bin kişiyi öldürdü, 100 bin esir aldı. Antakya 1516 yı-

ında Yavuz tarafından Osmanlı yurduna eklendi, ve umumî harp sonuna kadar da Türk hâkimiyetinde kaldı. Antakya kurulduğu tarihtenberi ömrünün üçte birinden fazlasını türklerin elinde ve hakimiyetinde geçirmiş bir Türk şehridir.

Şu tarihçeden sonrs şimdi Antakya, İskenderun ve havalisinin, hattâ Gazzeye kadar daha aşağılarının Öztürkülüğünü gösteren vesikanın birincisini veriyorum: Şimdiye kadar şark ve garp tarihçilerinin gözlerinden kaçan bu mühim vesikayı Topkapu Sarayında III Ahmed kütüphanesinde 219 numarada kayıtlı "Zübdetübbeş-il-Memalik,, adlı yazma arabca bir kitapda buldum. Bu kitabı Mısır mülûkünden Beybars zamanında Mısır Darphane nazırlığı yapan Şahin zade Halil adlı bir Türk yazmıştır.(1)

Bu Âlim Mısır askerî teşkilâtını y a z a r k e n "Türkmen tayfaları,, başlıklı bir faslında Mısır Ordusundaki Türk askerî teşkilâtını da anlatıyor. Buradan bir kısmını aynen naklediyorum:

"Hikâye ederler ki; bazı sultanların zamanında şarkın en büyük hükümdarı "K A R A B A L I K L I,, tarafından Mısıra bir elçi gelmişti. Bunun getirdiği mektupta eğer Mısır Cizyeyi kabul etmezse istiyâ edileceği tehdidi de vardı. Karabalıklı tehdidinin başında askerinin sayılamıyacak kadar çok olduğunu söylüyordu. Mısır Sultanı rey sahiplerini, hususî ve resmî adamlarını topladı. Bu mektuba verilecek cevabı konuştu. Bazıları; hiç cevap verilmesin, dediler. Bazıları Müdara'nın en münasip şekil olduğunu tavsiye ettiler. Fakat Müdafaa Nazırı: Sultanım bizim askerimiz onunkinden daha çoktur. Ben derhal çıkarabileceğimiz askerın bir istatistğini yaparım. Askerlik Divanı bu istatistği bu Bağıy adama gönderir. En

[1] Şahin zade 813 H. yılında doğmuş ve 59 yaşında ölmüştür. "Topkapu Sarayında deri üzerine yapılmış eski haritalar,, adlı kitabında bu hususta tafsilat vardır.

kestirme cevap budur. dedi.,(1)
Bundan sonra cerideler yapılmış, Mısırın çıkarabileceği askerın miktarı tesbit edilmiş ve Şark hükümdarına da bunun bir nushası cevap olarak gönderilmiştir. Yayılan istatistiğe göre Mısır, Dimeşk, Trablusşam, Sarfed, Halep ve Gazze 74. bin, bütün Arap kabileleri 80. bin asker çıkarıyordu. Buna mukabil Gazzeden Dıyari-bekire kadar olan yerlerde - Antakya ve İskenderun da dahil-tam 180. bin atlı asker çıkaran bir Türkmen galebeliği vardı. Bu bölgede 14 ana Türkmen tayfası sayıyor ve bunların "Boyları-sopları,, olduğunu da söylüyor. Şimdiye kadar bir Çoklarını hiç bir tarih kitabında görmediğimiz bu Türkmen Tayfaları şunlardır:

Kutlu Boğa oğulları, Köpek oğulları, Sakalsız oğulları, Dulkadıroğulları Ramazan oğulları, Uzerliler, Bekdüliler, Bazan Bulılar, Burcalılar, Maraşlılar, Uraklılar, Üçoklular, Bozoklular, İnallılar, Harbendeliler, Kendüliler, Gencililer(2)

İşte bu yepyeni ve taze vesikaya göre Mısırın Çıkardığı Askerın yarısından çok fazlasını, hem de süvari olarak Antakya ve İskenderunun dahil olduğu Hinterlandın içindeki Türkmenler temin ediyorlardı. O devirde yalnız 180. bin süvari çıkaran bu Türkmen tayfaların nüfus

[1] Bu yazıyı hazırlarken dün Topkapu Sarayı Arşivinde 803 H. tarihli, Mısır Memlûk hükümdarlarından Melik - ün - Nasır ile kumandanlarından Cemal Elli Yağmura, Şam Emirine ve diğer askerî kumandanlara müştereken hitab eden ağır bir tehditname buldum. Bu mektuptaki ifade Şahin zadenin bahsettiği mektuba çok benziyor. Belki de Şahin zadenin bahsettiği mektup budur. Altında [Muhammed Mühibbi] yahud [Muhammed Muhyi] gibi okunan bir imza vardır. Eğer bu; Farsça yazılmış olan mektubu Arabçaya tercüme edenin ismi değilse bunun Aksak Timurun Muhammed adlı beş torunundan birisinin imzası olması lâzımdır ki dedesinin adına kumandanlık yaparken Bu yazılmıştır. bu Muhammedin Timur zade Cihangirin oğlu Sivrihisarda ölen Muhammed Sultan olması ihtimali daha kuvvetlidir. Yavuz Mısra istiyâ ettiği zaman Mısır Saray hazinesinden aldığı vesikalarla beraber Topkapu Sarayına gelmiştir. Mısırlılar Şarktaki Türk hükümdarlarına karşı [Karabalıklı] müşterek vasfını kullanırlardı.

[2] Evliya Çelebi seyahatnamesi, Cild 1. Sayfa 60

kesafetinin takdirini okuyucularıma bırakarak şimdi ikinci vesikaya geçiyorum.

Bu vesikayı İbni Şahnenin "Ed - Dür - Rül - Müntehap Fitarıhi Memleketi Haleb," adlı 1909 yılında Beyrutta basılan kitabının 131 inci sayfasından harfi harfine tercüme ederek alacağım. Bu vesika bize Anadolu Selçuklularının kurucusu Süleyman bin Kutlumuş Antakyayı almadan evvel şehrin zelzeleden yıkılan kapularından "Melik Manastırı," denilen bir yerin temeli kazılırken bakırdan yedi Türk süvari askeri heykeli çıktığını göstermektedir. 887 yıl önce bu günkü gibi bir Hatay davası yokken sur temellerinden Türk heykelleri çıkmıştı. İbni Şahne bu rivayeti muhtelif tarihçilerin ifadelerine dayanarak nakletmiştir. İslâm tarihçileri bu gün abide dediğimiz eserlere, anıtlara umumiyetle "Tılsım," diyorlar. Evliya Çelebi de İstanbuldaki Bizans abidelerinin hepsini tılsım kelimesile ifade etmiştir. [1] İbni Şahne de bu heykeller için tılsım kelimesini kullanıyor ki tılsımın lügat anlamına olan yalandan düzme şey demek değildir. İşte vesikayı veriyorum:

"İbni Şahne diyor ki: İbnül Azimî tarihinde 467 senesi hadiselerini kaydederken bu sene Antakya zelzelelerini ve Süleyman ibni Kutlumuş'un çölün şarkındaki İslâmbul köylerinden bir tepeyi alışıma da yazıyor ve diyor ki: Antakyada Antakya kapusunun yanındaki Melik manastırı denilen bir yerde Türk tılsımları çıktı. Bunlar Bakırdan atlara binmiş yedi Türk idi. Sırtlarında ok ve yay koymak için yelekler ve tirkeşler vardı. Bu heykeller bulunduktan bir müddet sonra Türkler Antakyayı fethettiler.

Halep Ulularından Kadı Hüseyin Elfoi hikâye etti: Ben mihnet ve meşakkattan bıktığım için Antakyaya kaçmış ve Vezir (Sağı Sağan)'ın hizmetine girmiştım. Vezir beni zelzeleden yıkılmış olan Antakya surlarının tamirine memur etmişti. Bazı Burçların temelleri kazıldı. Temellerin altındaki gizli yerlere kadar inildi. Orada hur-

ma kurutulan, yahut harman yerine benzeyen bir yer vardı. Ağzı kırılmış bir kuyu bilezik taşı çıktı. Üstüne de kocaman bir kiremit kapatılmıştı. Bu açılınca içinden yedi Türk süvari heykeli çıktı. Bunlar Bakırdan yapılmıştı. Süvarilerin zırh, kalkan ve kargıları vardı. Emir Sağı Şağan,,a gönderildi. O da şehrin ihtiyarlarını çağırttı. Bunlara heykaller soruldu. Dediler ki:

— Biz bunlara yakın bir müşahedededen başka bir şey bilmiyoruz. Bizim "Melik Manastırı,"denilen geniş ve ferah bir manastırımız vardır. Bunun tavan tahtalarının çoğu çökmüştü. Bu haliyle bırakmak bizim hoşumuza gitmedi. 477 yılında burasını bozduk. Tamir edecektik. Fakat aynı büyüklükte başka kereste bulamadığımız için bazı ustalar bize bu binanın biraz öne çekilmesini tavsiye ettiler. Biz temel kazmaya başladık. Derinlere kadar inince burada ortalarında ok ve yay yığını olan türk heykelleri bulduk. Biz bunları dağıtmadan olduğu gibi bıraktık. Ve divarı kapatarak tâmir iddik. Az bir zaman geçmişti. Aynı senenin Şaban ayı evvellerinde Süleyman ibni kutlumuş Antakyayı sardı.

İsa bin Salih evlâdından Şerif Ebulmehasin bin Ebuhamid Muhammed, Bin Ebu Caferi Hâşimî zikrediyor:

Bu zat dedelerinden kalma bazı tarih parçalarına vakıf olmuştu. Deyordu ki 467 senesi hadiseleri arasında Antakyada bir sahrınçta Türk suretinde bakırdan heykeller bulunmuştu. Çok geçmeden Türkler şehri aldılar ve bu tılsımları şehrin kapusundaki bir manastırda buldular.,,

Antakya surlarının önünde bir hafriyat yapılsa dedelerimizin bıraktıkları bu tarih yadigarları belki meydana çıkacaktır.

16 Nisan 1938

İbrahim Hakkı Konyalı

Konya - Bozkır Madenleri

İbrahim Hakkı Konyalı

Baş vekâlete bağlı İstanbul evrak hazinesinin darphane kısmında 60 numarada kayıtlı olarak bulduğum Bozkır madenlerini ilgilendiren bir vesikayı daha neşrediyorum. 138 senelik bir Tarihi olan bu vesika Sadrazam tarafından 111 Selime verilen bir arizadır. Padişahın; Karaman eyaletiyle, Alâiye sancağı mutasarrıflığını ve Bozkır maden emniyetini şahsında toplayan Abdurrahman paşanın gönderdiği bir tahrir üzerine İçel mutasarrıfı Ahmet paşaya bir hükmün çıkartılması rica edilmektedir.

Vesika da böyle bir hükmün müsveddesi bağlı olmadığı ve henüz ele de geçmediği için padişahın böyle bir hüküm isdar edip etmediği malûm değildir. Bununla beraber Bozkır - Belviran madenlerinin bir çok bakımdan tarihini ve iki komşu

mutasarrıflığın biri birleriyle olan müvasebetlerini aydınlatan bu vesika çok mühimdir. O devirde iki komşu sancağın sınırları iki yabancı devlet sınırları manzarası arz etmektedir. Bir mutasarrıflığın topraklarında eşkiyalık yapanlar komşu sancağın toprağına geçince her türlü takipten kurtuldukları gibi himayeye de mazhar oluyorlar. Vesika çöken saltanat devrinin bu gibi çok iğrenç taraflarını da bize göstermektedir.

Evvelce Bozkır madenini basarak 6 maden emini ile kardeşini ve 40 maden amelesini öldüren eşkiya döküntüsünden Yunus başına topladığı bir çok kimselerle Bozkır ve civarında tekrar şekavet yapmakta ve sıkıştırılınca da İçele kaçarak mutasarrıf Ahmet paşa ile kardeşi Âbidin beyden kimaye görmektedir. Şimdi o devrin idaresiste-

mindeki rezaletleri de gösteren vesikayı beraber okuyalım :

Baş vekâlete bağlı İstanbul evrak hazinesi darphane kısmı

numara 60

Tahriri mucibince müşarüni-leyhe hitaben müekket ve müşeddet yazıla . 15 Cemazielahire - 1218

Halen karaman eyaletiyle Alâiye sancağı mutasarrıfı ve Bozkır maden emini olan saadetli Abdurrahman paşa bendeleri tarafından bu defa tarafı çakeriye varit olan tahrirati mealinde Bozkır kazası firarilerinden deli Yunus nam şakı başına bazı erazil cemile Çendin senedenbero Bozkır ve etraf ve enhasında keştü gûzar ve envai hasarata ictisar ile madeni hümayonun ahali ve fıkara-sına ve sair ebnaisebiyle destidirazi teaddi ide geldiğinden üzerlerine varıldıkta kurb ve civar olan içele firar ve sancağı mezkûre mutasarrıf veziri mükerrem saadetli Ahmet paşa hazretleriyle biraderi Âbidin beğge istinaden içelde karar ve müterassıdı fırsat olarak aralık aralık kazai mezkûre gelüp katli nufus ve hetki a'raz misillü halâtı fezahatı mutat edinmiş olduklarından paşayı mumaiyleh

bendelerinin bu defa Rumeli canibine azimetini fırsatı ganîmet ittihazile eşkiyai merkume yine madeni mezkûr kazasına gelüp paşai mumaiylehin mahdumu ve madeni hümayunda vekili olan Abdullah bey kullarından memuriyetle mersül üç nefer Ermeniye darp ve helâk etmiş olduklarından gayri dergahı âli kapucu başlarından sabık madeni mezkûr emini Ali efendiye ve biraderiyle kırk nefer âdemlerini katle ibtidar eden Altı parmak kardeşi İbrahim bundan akdem Kıbrıs ceziyesine nefi ve tağrip olunmuş iken bilâ itlâk firar ile bir müddet Aydın taraflarında karar ile bu defa Şakıyi merkume gelüp yekdil olarak yetmiş, seksen nefer eşkiya ile (Kazık dere) karyesine iskân ve envai fitne ve fesada mütecasir oldukları ve miri mumaiyleh tarafından asker tayinile defi gailelerine her Çend iktam olunmuş ise de üzerlerine varıldıkta me'lûf oldukları üzere içele firar eylediklerinden müşarüniyleh hazretleri tarafından dahi idam ve izaleleri hususuna iânet olunmadıkça defi gaileleri mümkün olmayacağından başka madeni hümayün muattal olarak fıkara ve sekenesi perakende ve perişan olacağı paşai mumaiyleh ta-

rafından ihbar olunmuş olduğunu ve eşkıyai merkumeye kat'an aman verilmeyerek bulundukları mahalde idam ve izaleleriyle defî gailei mazarratları hususuna ikdam ve ihtimam eylemesi için İlçel mutasarrıfı müşarünileyh hazretlerine hitaben ekidülmaẓmun bir kıt'a emriâli isdariyle tarafına tesyar olunmasını tahrir ve işar eder.

Finefsilemir eşkıyai merkume ol havalı ehali ve sekenesini pamalı hasar ve rahnedar ve ızrar etmekte oldukları bazı tevarüt

edenlerin takrirlerinden dahi malûmu acizanem olmakla vedi-atullah olan reaya ve beraya sıyaneten ve madenî hümayunu tatilden vikayeten paşai müşarünileyh kullarının iltiması üzere eşkıyai merkume bulundukları mahalde alâeyyihal üzerlerine varılup idam ve izalelerine ikdam ve defî gaile ve mazarratlarına ihtimam eylemesi için müşarünileyh hazretlerine hitaben ve müşeddet bir kıt'a emriâli ısdarı muvafıkı iradei seniyeleri ise olbapta emrû ferman hazreti menlehülemdir.

Konya tarihine dair bir kayıt ve bir tetkik

Tarihi kâmil. cilt 7. Sahife 182.

Hicret tarihinin 292 inci yılı vakaları arasında şu satırları aynı ile okuyoruz :

Bu sene içinde (کیماع) oğlu Tarsustan hareketle Bizansa dahil oldu. (o zamanın tabiri veçhile) gaza eyledi. Rumlardan 4000 esir bir çok hayvan ve saire iğtinam edildi. Yine bu sene içinde rum kumandanlarından birisi dehalet eyleyerek aman diledi ve müslüman oldu. (کیماع) oğlu yine Bizans gazasına çıktı. (کیماع) E. girdi ve orasını zapt eyledi. Lisiye yürüyerek 5000 baş hayvan elde etti. Rumlara bir çok zayıat verdirerek sağ ve salim döndü. aynı sene içinde imparator tarafından müslümanlarla buğuşmağa memur edilmiş olan hudut kumandanı Andir - Nikos halife müktefıbillaha müracaat ederek aman diledi. Halife mu-

vafık cevap verdi. Andirnikos yanında müslüman esirlerden 200 kişi olduğu halde kal'asından çıktı. hududu geçecekti. İmparator haber alarak kendisini yakalatmak üzere mühim bir kuvvet sevk ayledi. Andirnikos bu vaziyet karşısında müslümanlara silâh dağıtarak bunlarla birlikte imperetorum gönderdiği kuvvet üzerine bir gece basını yaptı. Bir çoklarını öldürdü. Gelen askerin bütün levazımını ele geçirdi. Bunun üzerine rumlar Andirnikos ile harbe hazırlandılar. Epiyce kuvvet topladılar. Müslümanlardan mühim bir kuvvet Andirnikosun yanında bulunan esirleri kurtarmak ve kendisine yardım etmek üzere geldi. Konyaya ulaştılar. Rumlar müslümanların geldiğini duyunca döndüler. Bu gelen askerin bir kısmı Andirnikosun yanına git-

tiler. Andırinikos kalede bulunuyordu. Çoluk ve çocuğunu alarak kendisine yardıma gelenlerle birlikte dışarı çıktı. Hep birlikte Bağdata hareket eylediler. Müslümanlar çıkarken konayı tahrip eylediler.

Sevgili Konya okuyucularile bu tarihi sahifeyi mütalaa edelim. Bir kere arap harflerile yazmağa mecbur kaldığımız bu (کنانغ) kimdir. Hangi millete mensuptur. Kelimenin sonundaki son ek ismin mahiyetini ve kavmiyetini gösteriyorsa da biz bu adamı tarihin başka sahifelerinde araştırarak onun milliyetini sarih olarak yazılmış bulduk.

Mese'a aynı eserin 294 senesi vakaları arasında şunu bulduk.

(Türk kılgı oğlu ile Ahmet bin Abdülaziz arasında muharebe oldu. Ahmedin taraftarları mağlup aldular. (کنانغ) hemedana gitti) Burada görülmeyen ismin yanında milliyetinde müellif tarafından tesbit edilmiştir. Demek oluyor ki Bizansa gazalar yapan bu Türk Abbassılar zamanında şarkta ve garbta nüfuzu tanınmış bir şahsiyettir. Tarihini yeniden yazmağa karar veren Türk için ne kadar halli gerekli mesele-

ler vardır. Çünkü her kavim Türk kelimelerini kendi tecvidine göre adeta hususi kaidelerle değiştirmişti. her lisanda ayrı ayrı usuller meydana gelmiş oluyor. Bütün bunlar için ayrı ayrı birer anahtar yapmağa mecburuz. Yunanca için Lâtinçe için bilhassa Arap dili için bu anaktarları bir an evvel vücuda getirmeliyiz. Bu hem Türk tarihi için büyük bir fayda meydana getirecek hem cihan tarihindeki mühim noktaları izaha yarayacaktır. Büyük müverrih ibni Haldun simali Afrikaya aid ciltlerinde bu değişmeler için mühim örnekler vermektedir. Mesela: berber kabilelerinden Sanacanın aslı Sanak olduğunu tesbit eylerken bunu bizim için keşfetmek hemen imkânsız gibidir.

Ben tarihi kâminden naklettiğiniz ve Aarap harflerile yazdığımız bu (کنانغ) kelimesini kayıgılı şeklinde okuyorum. Araplar bizim kadiye kullandığımız sesi inee ke. ile ifade eder. Divanı lügatı Türkte oğuz beylerinden olup bizim kayı dediğimiz boyun ismi kayığ şeklin de teşkil edilmiştir. O halde sonundaki ek ile de anlaşıldığına göre bu kelime bir ismi

mensuptur. Şahsın isminden ziyade mensup olduğu kabileyi göstermektedir. Bunun bir çok benzerlerine rast gelmek kabilidir. Hasılı bu kelime kayıgılı telaffuz edildiğine göre kayıgılı ve daha açılmış olarak kayılıdır. Yani kayığ boyuna mensup bir şahsiyettir. Halaçlar gibi çok eski zamandanberi kayığların cenublarda yaşamakta olduğunu gösteren deliller vardır. Bütün islam tarihleri 44 üncü hicret senesi içinde ve ondan sonra devam eden senelerde islâmın Hind hududunda yaptığı savaşlardan biriside kayığan savaşıdır. Haccacın sevk eylediği kuvvet ilk defa olarak Türklerle burada temasa geldiğini bütün islâm tarihleri kayı eder. Hatta müslümanların buradan ele geçirdikleri meşhur (Kayığan) atlarından bir kaçını hediye olarak Haccaca getirmişlerdir.

Eski coğrafiyalarda görülmüş Kuzdağ ve Hint turanı denilen yer burası idi.

Halaçlarda kayıların bu halide komşuları bulunuyordu. Demek bunlara ait bir zümrenin başında müslümanlar namına İran'da ve Bizansta kayıgılı namı altında faaliyet yapıyordu.

O halde Konyanın selçuklar tarafından zaptından ipiye zaman evvel kayı Türkleri Konyaya girmişlerdi. Bu tarihi vaka Bizans kaynaklarındada aranarak incelinirse bir takım Türk başbuğların daha birinci asır ortalarında bizansa gaza edebilmelerinin hakiki saik ve sebeplerini bulmak zor olmayacaktır. Çünkü iki taraftanda hudut faaliyeti yapanların muhtelif Türk kavımlarına mensup muharipler olduğu görülecektir.

Konya

Askerliğe dair tarihi notlar

Bazı rivayetlere göre sultan Orhan bu yıl içerisinde Bursayı kendisine merkezi hükümet yaptı. Büyük kardeşi alâettin paşada oraya geldi. Alaeddin paşa kardeşi orhana saltanat levazımından olan aşağıdaki üç nesneyi tavsiye eyledi.

1 - Kendi adile para kestirmeği tavsiye eyledi. Çünkü o günlerde hala selçuk sikkeleri geçiyor ve yürüyor idi.

2 - Elbise nizamı yapılmasını tavsiye eyledi.

3 - Tahsisat ile yaya askeri tanzimini tavsiye eyledi. Sultan bunların her üçünüde kabul ederek tatbika koyuldu. Kardeşinden kendisine vezirlik ve müşavirlik yapmasını rica eyledi. Kardeşi alaeddin bu ricayı kabul etti. O zaman bilcek kadısı bulunan kara Halilde devletin müşavirlerinden bulunuyordu. 729 senesinde sultan Orhan adına sikkeler kesildi. Askerler bu ana

kadar kırmızı ve siyah külâh geyerlerdi. Askerlerin külâhlarının beyaz olmasına karar verildi. Bu usul yıldırım Bayazıt zamanına kadar böylece devam eyledi. Sonraları ak renk sultanın hadimlerine hasredildi, Başkaları hep kırmızı geyindi. Sultan divanda ve alayda Bursa Türbelerinde görülen ve burma dülbent denilen sarığı kullanırlardı. Diğer zamanlarında mevlevi külâhı gibi bir külâh geyerlerdi. Bu külâhlar altun ve gümüşle tıllanmış olurdu. Evlâtlarıda böyle yaparlardı. Daha sonra devlet ayanınada bu biçim için müsaade verildi.

Orhan ve müşavirleri yaya askerinin ihdas ve tanzimi hususunda meşveret eylediler. Kara Halil Türk çocuklarının yiğit ve bahadırlarından seçilmek her birisine bir osmanlı kuruşu gündelik verilmek (dirhemi şerinin 4 de biri) verilmek ve bu tahsisatın yalnız sefer zamanlarına

hasredilerek seferden döndüklerinde kesilmek üzere yaya askeri tanzim edilmesini teklif eyledi. Bu askerler aynı zamanda devlet tekalifinden de muaf tutulacaklardı. aralarında dereceler ihdas edildi. Her on kişiye bir onbaşı her yüz kişiye bir yüzbaşı her bin kişiye bir binbaşı baş tayin olundu. Bunlar piyade ismile tanındılar. Ancak bir az sonra bunlar seferde olsun hazarde olsun itaatsızlıklar yapmağa, fesatlık çıkarmağa başladılar. Bunun üzerine sultan bu teşkilâtı kaldırdı. Devşirme usulünü ihdas eyledi. Naipier bunları kâfir evlâtları arasında harbu darbe yarayanlarını ve kendisinden kahramanlık ve yüreklilik umulanları seçiyorlardı kendilerine tahsisatlar tayin olundu.

Mertebelerine; kabiliyetlerine göre tahsisat ve derecelerinin artırılması sultan tarafından muvafık görüldü. İşte bunlar yeniçeri adını alan askeri sınıftır. kendilerinden devletce büyük hizmetler görülmüştür. devlet bunlara son derece ihسانlarda bulunuyordu. Oyle olduki kâfirler evlâtlarını kendi ellerile getirip teslim ediyorlardı. Bu yüzden bir çok kâfirler müslüman oldu. Bu usul osmanlı devletine

has şerefli ve muvaffakiyetli bir iş sayılır. Hiç bir devlette emsali yoktu. Yeniçeri teşkil edilince piyade taifesine ulufe yerine arazi verildi. seferden dönmünce ziraatle meşgul olurlar ve devlet tekalifindende masun kâhırlardı. Bunlar gazalarda diğer mücahitlere yardımcı olurlardı. Bunlarada arazi tahsis olunarak tekâliften af edilirlerdi. İşte bunlara müsellim adı veriliyordu. Aralarında onbaşı yüzbaşı binbaşı gibi mertebelerde ihdas olundu. Sancak beylerinin emri altında bulundurulurlardı. (Camiüddüvel Osımanlı kısmı)

1032 tarihinde İstanbuldan anadolu eyalet, vilâyetve kaza kadıliklarına tâminen gönderilen devşirme fermanı suretidir. bulundukları yerlerde eski mahkemei şeriye sicilleri mahfuz bulunmaktadı. Okuyucularımız, sicillerde işbu kayıt suretini aynen bulacaklardır. Mukaddimededen sonra aynen şöyle buyrulmaktadır :

Tevkii refii hümayun vasil olacak malum olaki bilfiil yeniçerilerin agası (أقشار الأمراء والاکار) Mustafa ağa (دام علوه) süddei saadetime mektup gönderip kadimüleyyamda memaliki mahrutamda olan zimmi reayadan yeniçerilik için oğlan alınmak ka-

nun olmağın tahtı kazanızda ka-
dimde olageldiği üzere yeniçeri
olmaga oğlan cem eylemek için
ocağın emektar ve ihtiyar zabit-
lerinden olup bilfiil baş deveci
olan kıldvetülemacit velakran
Mehmet (زید محمد) tayin olup
emri şerifim itasını arz etmeğın
buyurdumki mumailayh kulum
zikrolunan kadılıklara varduğın-
da her kadılıkta olan ile ve gü-
ne temdihi ve tekit edip kura
ve bilattan ve haslardan ve ti-
marlardan ve evkaf ve emlâk-
tan velhasıl hiç bir ferdi alko-
mayıp zimmi reayanın ne kadar
oglanı var ise babaları ile cem
edip mumailayh kulumun yanına
getirtip bizzat nazar edip görüp
reayadan her gangısının müte-
addit oğulları var ise içinden
bir yararını sinleri 15 yaşından
20 yaşına varınca yeniçerilik
için alıp yazup hıfz eyleye. Am-
ma müteaddit olmayan reayanın
alınmaya ve müteaddidin biri
alındıktan sonra bakisin babası-
na vere. anlara dahl ve taar-
ruz eylemeye ve emrim üzere
yarar oğlanı yazdıktan sonra
tebdil eylemeye. Her oglanki
alunur kendi adın ve babası ve
köyü ve sipahileri adlarını ve
oglanın hilye ve evsaf ve ala-
metini yazup mufassal defter

eyleye. Deftere olveçhile kayıt
ettikten sonra gaybet edecek
olursa ketm ettiği ve ne vakit
ettiği deftere müracaat olunup
malûm olduktan sonra giro ele
getirilip anın gibi oğlan cem
olunduğu esnada telbis ile ha-
riçten oğlan katmayalar. Ve ih-
tiya edip kata kimesne katılma-
yıp yerlû raiyet ogullarından
cem edip hile ve telbisten ihtiyat
eyleye. Ve yeniçeri oğlanı
cem olup yüz ve yüz elli nefere
yetiştirildiği gibi mutemedünaleyh
ademe koşup mahrusai İstanbul-
da yeniçeri agasına göndereler-
ki yave ve azık tamam mahfuz
ve mazbut olup bir kimesne ke-
tim ve gaybet etmek ihtimali
olmaya. Ve her yeniçeri oğlanı
yazıldıktan sonra iki defter edip
biri kendinde durup ve birin ye-
niçeri oğlanına koşup gönder-
diği adem ile bile gönderdeki ye-
niçeri oğlanları yeniçeri ağasına
defter eyleyeler. Sonradan def-
terleri bir birile mukabele o u-
nup görüp yeniçeri oğlanların
tebdilü tagyire mahal ve ihtim-
al olmaya. Ve oğlan koşup
gönderdiği adame emrû tekit
edib Ismarlayaki oğlanları istan-
bula götürürken gezdirmeyip ve
kimesneden bir akça ve habbe
nesne almayıp dahl ve taarruz
ettirmeyüp doğru yoldan götüre

amma yolda konakları şaşırup
bir köye tekrar konmayalarki
köy halkı yeniçeri oğlanına et-
mek vermektan ve evlerine alıp
hıfz eylemekten müzayaka lâzım-
gelmeye. Ve oyerin kadıları ve
subaşıları ve paşa ve voyvoda-
ları ve evkaf mütevellileri ve
timar erleri hiç ehat yeniçeri
oglanı hususunda cem olmak
için karışmayıp dahl ve taarruz
etmeyüp müstekil mezbur kulum
kendisi cem edip göndere. Me-
gerki oğlanın ihzarı hususunda
kadılar ve subaşılar ve sipahiler
her ne dilerse olvakit bunun
veçh ve münasip gördüğü üze-
re amel eyleyeler andan gayru
hususlarda dahl eylemeyeler. Bil-
miş olalar gereği gibi mukayyet
olup hiç bir ehadin oğlanı evin-
de alikonulmayıp, gizlenmek ve
kaçırmak veya bir veçhile telbis
etmek ihtimali olmaya. Gereği
gibi sakınalarki bu hususta ken-
düsü veyahut ademleri asla bir
ehadden bir akça ve bir habbe
almayalar. Ve emrime muhalif
iş etmeyeler. Fermanı alışanım
ne veçhile sadır olmuş ise anın
ile amel oluna. Sonra teftiş et-
tirsem gerektir. Her kimin tima-
rında veya evinde ve köyünde
bir oğlan gizlenip mezburu gös-
termemiş ve kaçırılmış ola veya
hile edip hariçten oğlan katmış

ola her kimse kata'mahal ver-
meyip siyaset ettirürüm bilmiş
olalar. Bu bapta mezkûrun şük-
rû şikâyeti müsmir ve müessir-
dir. Ana göre mukayyet olup
ihtiyat üzere olalar. Çünkü bu
emri hümayunum mahalli ihti-
mamdır gerektirki yeniçeri oğ-
lanı yazmakta ve kimin oğlu
alınduğum ve evsaf ve alamet
ve hilyesin yazmakta nev'an hi-
le ve tezvîr karışmaya. Şolki
caddei mukarrerdur ana salık
olup tariki istikametten udul ey-
leye. Teftiş olunduktan sonra hi-
lafı emir nesne zuhur ederse
mucibi itap ve ikap olur. Ana
göre ihtiyat ve itiraz eyleyeler.
Ve oğlan alındıktan vüzera ve voy-
vodaları ve kadılar ve subaşılar
ve eminler ve bazı kimseler bi-
rer ikişer köyü himaye edip og-
lan aldırmayıp alıkorlar imiş. Bu
husus kat'a rızayı hümayunum
yoktur. Oğlan alınmak emrolu-
nan köylerden kimesnenin dile-
ği ve iltimasınca oğlan olıkomay-
ıp emrolunduğu üzere oğlan-
ları alıp göndere. Ve bu husu-
su tecessüs ettirsem gerektir.
Bunları edeceklerin özrü mak-
bul olmak ihtimali yoktur. Em-
vai itap ve azapla muatеп ol-
nakla mukarrerdur. ve bazı köy-
ler biz madenci ve evkaf reayasız
elimizde avarız ve tekaliften

muaf olmak için ve oğlan alın-
mamak için emrimiz vardır diyu
tekaüfi urfiyeden muaf yazılmak
ile yeniçeri oğlanın vermemek
isterlerse asla ısga eylemeyip
anın gibi reayanın oğlanlarından
dahi emrolunan üzere yeniçeri
oğulları alalar. Ve yeniçeri oğ-
lanı alınmaya deyo ellerinde
olan hükümlerin al nıp marifeti

kadı ile mühürlenip suddei saade-
time göndereler. Bircümle müşa-
rünüleyh agalar tarafından veri-
len mühürlü mektup mucibince
amel edip mezbur hilâfına ce-
vaz göstermeyesiz. Şöyle bile siz
alameti şerife itimat kılasız. Tah-
riren fievaili şehri saferi muzaf-
fer sene isneyn ve selasine ve
elf.

Makamı kostantaniye.

SUĞLALARA DAİR

Turgut

Geçen gün Ekekonda çıkan ve Suglalara aid olan
hüküm üzerinde görüşülürken vaktiyle Çumrada su işle-
riyle meşgul olmuş bir zat bize garip bir takım malü-
mat verdiler. Çumrada Kara Ören gölü varmış. Umumi
harp içerisinde bu gölün nasıl boşaltıldığına bizzat şa-
hid olmuşlar. Esasen bu gölü meydana getiren zat Kon-
ya Valilerinden (birisi imiş. Yanı başındaki Düdeni hu-
susî bir suretde tıkatmış. Düden tıkanınca göl dolmuş.
Tıkanma ameliyesi şöyle olmuş: Yapığı balyaları kat-
ranla bulanarak düdenin ağzına bırakılmış. Bilahara bu
malûmata vukuf peyda edenler umumî harp sırasında dü-
denin ağzını açmağa teşebbüs etmişler. Bin müşkül ile açıl-
mış. Su düdenden akup gitmiş. Saha boşalınca yüz seksen
bin dönümlük bir Suğla meydana gelmiş. Balıklar kısmen
tuzlanabilmiş ise de kısmı azamî civarındakilere terki va-
tan ettirecek derecede taaffün eylemiş. Suğlanın ekilme-
si için civar köylülere ilân verilmiş. Tohum, tarla bedava
isteyen gelüp eksin demişler. Halk hücum etmiş, o de-
recede bir yığınak olmuş ki tohum tevziine günler dar
geliyormuş. Az zaman içinde gölün yerine zümrütten
bir deniz meydana gelmiş. Bire yirmi dört mahsul alın-
mış. İstanbulun iase müzayakasına bu Suğlanın mahsulü
büyük bir medar teşkil eymiş. Bu zat der ki: Yine bu
Vali Sakarya menbaındaki düdeni de bu suretle tıkat-
mağa başlamış. Düdenin ağzı büyük olduğundan katran-

lı yapığı çuvallarının arabalariyle birlikde deliğe sokulmasına çalışılmış. Araba devrilerek amelenin boğulmasıyle neticelenmiş yani bu düden kapatılamamış.

Bu muahhar hadise düdenlerden irva hususunda nasıl istifade edilmekte olduğunu göstermektedir. Bazı göllerin; mesela: Bursa Yenişehirindeki gölün devir devir boşalup dolduğunu, bu suretle bazı devirlerde göl sahasının gayet münbit bir saha teşkil ettiğini bu söhbet arasında rivayet edenler oldu. Ekekondaki neşriyatın okuyucular üzerinde bazı hatıraların canlanmasına, tedailer yapmasına sebep olduğunu görünce Konya mecmuasının yedi sayılı nushasında üstad tarafından neşredilen eski Karaman ziraat kanununun suğlalar kısmının Ekekonla neşrinde fayda olacağına kanaat getirdim. Ve aynıyle alıyorum.

Karaman suğlalarının icmali ahvali

"Kazayı Seydişehir gölü ayagından bahar mevsiminde feyezan edip akan su Çarşamba nam mevziden Dedelu nam mahalle geldikde ol gelen adet üzere bend bağlanup, bent bağlanmalı oldukda Belveren kazasından halk kıyafet mıkdarı mertekler getirirler, ve Konya sahasından çay ilinden ve gayriden ırgatlar getirirler. Bağlanan bendin cari olan suyu Alemdara uğrayıp suğla olur. Andan Kısır oğlan suğlalarına varır ve andan Gökdene çukuruna, andan Kara höyüğe, andan Alayere ve Varıncak suğlasına varır. Ve andan Firoza ve andan Ortaviran suğlasına ve andan Sırnık suğlasına varır. Bu zikrolunan suğlalar bu aralıkda tamam olur. Ve mezkûr suğla Alemdardan ayrılıp ahar bend bağlanup Kargın üzerine gider. Ol aralarda perakende suğlalar olduktan sonra Katır gölü sulasına, Beş kiliseye ve Geçi gölüne ve andan Samuk suğlasına varır. Annan İsmil ve Ağça suğlaya varır. Bu suğlalar tamam olduktan sonra Alemdardan başka bir

bend tutulup Ilgın suğlasına varır. Andan Balıklağı suğlası olur. Seydişehir gölünün suyu bu aralıkda tamam olur.,,

Mecmuada suğlalar hakkında başkaca malûmat vardır. Arzu edenler mecmuayı tetkik ederler. Hükümde Çumra ile birlikde zikri geçen Ordu köyünü bir bilene tesadüf edemedim. İç bakanlığın bastırdığı (Köylerimiz) adındaki eserde de göremedim. Acaba bu yazıda nakil eylediğimiz parçada Orta Viran suğlası deye geçen orta kelimesi ordu şekline mi girmiş, mütereddidim.

NASRADDİN HOCA

Fehlın Bayraktareviç'in İslâm ansiklopedisinde

intişar etmiş makalesinden çeviren:

Pertev N. Boratav

Nasraddin hoca, tuhaf ve hoş hikâyeleriyle, Almanların Till Eulenspiegel leri, İngilizlerin Joe Miller leri, İtalyanların Bartoldoları, Rusların Balokirev leri, ilâahirihi... ile büyük benzerlik gösterir. Mevcudiyeti hakkında muhtelif düşünceler vardır. Meselâ bir rivayet onu Hârûnürreşit devriminin bir âlimi olarak, diğer bir rivayet ise Harezmi Şahı Alâettin Tekeş (1172 den 1200 tarihlerine kadar saltanat sürmüş) in muasırı olarak gösterir. Bu iki rivayeti hakikat diye kabûl etmek mümkün değildir. Nihayet bunlardan, Hocanın lîtfelerinden bir çoğunun halifelik devrine çıktığı, ve bir kaçının da İranlılar vasıtasıyla geldiği neticesine varılabilir.

Nasraddin hocanın hayatına dair olan diğer rivayetleri iki

guruba ayırmak mümkündür; birinci gurup hocayı, XIV ncü asırda ve XV şinci asrın başında (birinci Bayazıt, Timur ve Karaman oğullarının sekizinci hükümdarı Alâettin devrinde), ikinci gurup ise XIII ncü asırda (Selçukî hükümdarı Alâeddin devrinde) yaşamış gösterir.

Birinci faraziye, anlaşılan, Evliya Çelebi seyahatnamesinden (III, 16 - 7) neş'et ediyor. Orada, Nasraddin hocanın hamamda Timurla karşılaşmasından bahsedilmektedir. Hoca - fıkraya göre - hamamda hükümdara, futası için kırk akça baha biçtiğini, fakat kendisi için bir pul bile vermeyeceğini söylemiştir. Böyle bir cevabın imkânsızlığına, ve eski tezkirelerin bu cevabı, Ahmedi, ye atfetmelerine (İslâm ansiklopedisinde Ah-

medi maddesine ve E. J. W. Gibb, ottoman Poems. 1882, p. 166 ya bakınız) rağmen, Evliya Çelebinin bu rivayeti Avrupada, Cantimir, Diez, Goethe, hammer, ilâahirih... taraflarından neşredilmiştir. Mehmet tevfik, Evliyanın bu rivayetini kabul edüp "Nasraddin hoca,, ve "bu adam,, fıkralarının tablalarına (1883 den itibaren) soktuğu, mezkûr fıkrâ kitaplarında bil'ahare (1890 na doğru) Almancaya teceme edildiği için, bu faraziye bu suretle daha fazla intişaretmiş ve Avrupada carî kanaat haline gelmiştir.

İkinci huruptaki rivayetler, aşağıdaki vakıalara dayanarak Nasraddin'in yaşadığı devri XIII ncü asır olarak kabûl ederler : daha şair Lâmiî (ölümü 1532-1533), "Lteafin,,de hocanın XIII ncü asırda yaşamış olan Şeyyâd Hamza ile muasır olduğunu ileri sürüyor. Bundan başka. Eski yazmalarda hoca ile sultan Alâettin arasındaki münasebetlerin mevcut bulunduğu görülmektedir. Furat Köprülü de (bibliyoğrafyaya bakınız), binnetice Nasraddin hocanın, Selçukî hükümdarı Alâeddinin muasırı olduğu faraziyesine temayül ediyor. Nasraddin hocanın Selçukiyelerle, hatta bizzat Alâettinle muasır

olduğu faraziyesini, daha evvel (1900 da) Şemseddin Sami (Kamusülâlâm, cild VI. S. 4577) ve P. Horn (bibliyoğrafyaya bakınız)da kabul etmişlerdi. Fakat Fuat Köprülü nazariyesini, aşağıda kaydedeceğimiz kısmen yeni delillere istinat ettiriyor:

1 - Nasraddin hocanın türbesi üzerindeki kitabe 386 tarihini taşıyorki, Bu da, eğer tarih tersinden başlayup okunacak olursa hocanın 683 (1284-5) de öldüğünü gösterir;

2 - Gayet mevsuk ve 655 (1257) tarihli iki vakfiyede kadı huzurunda şahit olarak bir Nasraddin hoca görülür;

3 - Nihayet eski Sivrihisar müftüsü Hasan efendinin bundan 45 sene kadar evvel "mec-muaî maarif,,de Nasraddin hoca hakkında verdiği malûmat bu faraziyeye tevaful ediyor. Bu malûmata göre Nasraddin, Sivrihisar civarında Hortu köyünde 605 (1208 -9) senesinde doğmuş, babasından tevarüs ettiği imamlık vazifesini yapmış, 635 (1237 - 38) de Akşehir'e gidüp yerleşmiş ve 683 (1284-85) de orada ölmüştür.

Bu mutalaalar yekten atılacak mahiyette olmadıkları halde, mütehassıslar tarafından heman heman temamiyle ihmal edil-

miş bulunuyorlar: meselâ. Krymski (bibliyoğrafyaya bakınız) 1927 tarihinde bile Köprülünün kitabını zikretmiyor; bunlardan benim 6 ikinci kânun 1632 de Belgratta çıkan Politika'nın noel ilâvesinde intişar etmiş "Nasraddin hoca yaşamış mıdır?," adlı makalemi istisna etmek icabeder; ben orada bu fikirleri, onları tekit edecek yeni şeyler çıkıncaya kadar tamamen kanaat bahşolarak kabul etmemekle beraber, dikkate değer olduklarını söylemiştim.

Bütün bu bir birine aykırı rivayetler ve faraziyeler nazarı itibare alınır, meselâ H. Ethé, R. Basset, M. Hartmann, A. Wesselski (bibliyoğrafyaya bakınız) bazı alimlerin hâttâ hocanın tarihî şahsiyetinden az çok şüpheyi düşecek kadar ileri gitmelerine hayret edilmez.

Bu şüpheler kısmen, Nasraddin hocanın fıkralarının menşei meselesine sıkı sıkı bağlıdır. Meselâ Basset (Recherches sur Si Djeh'a... sinde) bu fıkraların, mebzûl olarak mevcut olup IV düncü (X nuncu) asrın sonunda kûfede Fazâra kabilesinden Cuhâ (Cohâ) adlı birisinin etrafında toplanmış Arapça lâtifelerin tercemesi olduğu kanaatindedir. Cuhâ'nın budalalığı Araplar

arasında darbı mesel hükmünü almıştır, bu vakıayı 1124 de ölmüş olan Maydânîde tesbit ediyor (bakınız: Arabum Proverbi'â éd. G. Freytag. I,403 Na: 175), ve Cuhâ'nın lâtifelerini toplayan bir kitap (أبواب) dahaal - Nadîm'in (ölümü 995) fihristinde (bakınız: éd. Flügel, I,313) bilhassa kaydedilmiştir. Şifahi rivayet yoluyla daha evvel garba intikaletmiş olan bu lâtifeler külliyyatı XV veya XVI ncı asırlarda türkçeye terceme edildi ve fıkraların başlıca kahramanı da, Nasraddin hoca adında birisinin kisvesine bürünmüştür: Bu Nasraddin hocanın mevcudiyeti de Basset'e göre, şüphelidir.

Basset'in bu tezi itirazsız kabul edilmiş değildir. Meselâ. Horn ve Christensen (bibliyoğrafyaya bakınız) Cuhâ'nın eski lâtifeler kitabının türkçe bir tercümesi yapılmış olmasına ihtimal vermeyorlar ve Wesselski de "Nasraddin'in her hangi bir lâtifesinin menşei olarak gösterilebilecek ve Nasraddin'in hakıyki ve yafarazı hayatı devresine kadar çıkarılabilecek bir tek mevsuk Cuhâ fıkrasının mevcut olmadığını," ileri sürüyor. M. Hartmann'a göre Nasraddin'in lâtifeleri ci-

han edebiyatının müşterek malidirler, ve kısmen hususî bir Türk ifadesi almışlardır; binnetice bu âlim, Nasraddin hocanın hayatı meselesinin hiç bir ehemmiyeti olmadığı hükmüne varıyor. Horn ve Krymski de aynı suretle, hocanın lâtifelerini dilden dile dolaşması mutad, ve heman her tarafta bulunan hikâyeler telâkki ediyorlar. Christensen de böyle düşünüyor, fakat şunu da kabul ediyorki, bu lâtifeler müstakil bir mecmua teşkil ederler, ve "bu külliyata her halde eski Cuhâ kitabından da bir çok hikâyeler girmiştir."

Her ne olursa olsun, bir şey muhakkak görünüyör: Nasraddin hoca lâtifelerinden bir çoğunun en yakın menbainı Basset ve hartmann la beraber, bu türlü hikâyelerin ekseriyetle mümessili olarak yer aldığı Arap-İslâm kültür dünyasında aramalıyız. Diğer bir ifade ile, Cuhâ nihayet Nasraddin hocanın lâtifelerinden bir çoğunun Prototipi olarak talâkki olunabilir. İmdi, Basset'in nazariyesi bütün teferruatında sağlam değilse bile, esas bakımından doğru görülüyor, ve bilhassa Nasraddin hoca ile meşgul olan âlimlerin dikkatini, Arapların çok zengin lâtife edebiyatı üzerine

çekmiş olmak meziyetini haizdir. Bilhassa, bu tür'ü lâtifelerin, dilden dile dolayan hikâyeler olmak karakteri üzerinde düşünülürse kolaylıkla anlaşılırki bu lâtifelerden çoğu menşe itibariyle Arap değil, belki Fars, Surye, Hind, Yunan. İlâahirih... fıkralarıdır; fakal, bu halde bile, Bunların Arapça şekilleri, Türklerin istifade ettikleri kaynak olmuştur.

Nassaddin meselesi için diğer bir vakıa da mühimdir: tesbit edilmiştirki Cuhâ'nın hikâyeleri oldukça eski tarihlerde, İranlı şair ve muharrirler tarafından da zikir (1040 - 41 de ölen Minucihri de) ve ya nakledilmektedir (bir hikâye 1190 tarihlerinde ölen Enverî de. üç hikâye 1273 de ölen Celâleddin Rumî de, bunlardan başka, 1370 - 71 de ölen Übayd-ı Zâkânî de on iki kadar hikâye). Şimdi, Rum Selçukiyeleri ve onların halefleri olan Osmanlılar üzerinde İran medeniyetinin yaptığı tesiri hatırlarsak, bazı Cuhâ hikâyelerinin, İran edebiyatı vasıtasıyla Türklere kadar gelmiş olmasını imkânsız görmeyiz. Ve, Celâlettini Rumînin. Hayatının büyük bir kısmını Anadoluda (bilhassa Konyada) geçirdiği halde, tasavvufi fikirlerini temsillerle

izah için Cuhî (Cuhâ'nın İranlıların telâffuzuna göre aldığı şekil) nin âlem Şumul şöhretinden istifade etmesi de bu ihtimali kuvvetlendirir (bakınız: Mesnevî, Nicholson tabi II, 3116) bu âlem Şumul şöhret ve şifâhî rivayetlerin geniş sahada inşası nazarı itibare alınır, halkın kendisine yabancı olan Cuhâ (Cohâ) ismini Hoca şeklinde değiştirmiş olması mümkün görülebilir; bunu muhtelif yerlerde Basset ileri sürmüştür. Bakınız: *Mélanges Africains et orientaux*, Paris 1915' P. 49). Diğer taraftan ihtimaldir ki Osmanlılarda (belki Selçukiler de) Nasraddin isminde lâtifeci bir hoca vardı, ve kendi şahsı lâtifelerine, bir çok ecnebî lâtifeleri ilâve ederek böylece zamanımızda da yalnız kendisine atfedilen bu mizah ve safdillığın tipik bir mümessili oldu. Bundan dolayı, Selâhettin'in saray kâhyası "Kara kuş,,un (bu maddede bakınız) safdil hikâyeleri de Nasraddin hocaya innat edilmiştir.

Nasraddine isnat edilen lâtifelerden diğer bazıları hatta daha bir kaç asır geriye giderler, bu bile kat'iyetle bunların Nasraddin hocadan gelmediğini isbat edkr. Bu lâtifelerin Nas-

randin hocanın öz malı olmadığı - Türklerin bunları maruz biktıkları bütün tadilat ve adaptasyonlara rağmen - derhal göze çarpar (meselâ: Wesselski'nin karşılaştırmalarına bakınız.). Türkçeye yapılmış Adaptasyonlardan bir danesi (ilâvelerle) Basset ye göre XI inci (XIII üncü) asırda Arapçaya tercüme edilmiştir; ve böylece Türkler, Daha evvel kendilerinden aldıkları şeyleri kısmen Araplara iade etmiş oldular. Daha sonraları Nasraddinle Cuhâ'nın bir birine benzeyen tipleri bir birlerine o kadar karıştı ki, Arap tabileri. hatta serlevhalarında dahi bu iki şahsı aynı gibi telâkki ediyorlar: bu kitabın ismi. Filvaki (Na Wâdir al - kho Nasr al - dîn Efendi Cuhâ) dir. Bununla beraber, çok defa bu ikisi arasında tefrik yaparlar, Ve Nasraddini Cuhâ - al Rumi tesmiye ederler. Navâdir deki bu Cuhâtipi Sicehâ (Cohâ) şeklinde çabucak Berberlere geçmiştir. Nübye liler Cauhâ, Maltalılar Cahân adındaki lâtife kahremanlarını aynı suretle almışlardır, Sicilyanın Popüler maskaraları Giufâ ve ya Giucâ isminin de Cuhâ'dan gelip gelmediği ayrı bir mesele teşkiler.

Diğer taraftan Nasraddin ho-

ca lâtifelerinin türkçe şekli (Nasraddin hocanın ismiyle. Ve ya başka bir isimle, Bazen de ananımı olarak) Romenler, Bulgarlar, Yunanlılar, Arnavutlar ve Yuğoslâvlar arasında olduğu gibi Ermenistanda, Gürcistanda, Kafkasyada. Kırım'da, Ukranyada, Rusyada, Türkistanda, ilâahiri... yayılmıştır. Bu uzun seyahat esnasında Nasraddin, tabii olarak bir çok değişikliklere maruz kalmış ve hatta, Türk rivayetine tamamen yabancı ilâveler de almıştır; o derecedeki bu hikâyelerin sayısı bir kaç yüzü bulmuştur. (Wesselski de 515 hatta 555). İmdi en eski yazma (Leyde, No.. 2715) olan ve daha 1625 senesinde bir avrupalının elinde bulunan kitap ancak 76 lâtife ihtiva ediyor.

Nasraddin hocaya dair Halk kitabının daha sonraki tabilere esas vazifesini gören ilk tabi 1837'de intişaretmiştir ve 125 lâtife ihtiva ediyordu, Mehmet Tevfik'in neşri (1299=1883) çün de Halk kitabının ihtiva ettiği bazı Müstehcen lâtifeler çıkarılmıştır, bu tab ancak 71 lâtife ihtiva ediyor; fakat bir kaç ay sonra Mehmet Tevfik kitabın mabadini "Bu adam,, (yani: yine aynı Nasraddin) ismi altında topladığı 130 hikâyeden müteşek-

kil bir mecmua halinde çıkardı. 1302 tarihli kat'i tabında "bu adam,, yalnız 92 lâtife ihtiva eder. Daha sonra Nasraddin'in lâtifeleri Aydın ile Konya arasında halkın ağzından I. Künos tarafından toplanmış ve bir defa ayrıca (1899, Budapest; 166 fıkra), bir de Radlofun (T. VIII' St Petersburg 1899) Proben der Volksli teratur der türkischen Stömme külliyyatında neşredilmiştir. En tam (fakat her hangi bir tenkidten mahrum) Türk neşri behâi (Velet Çelebinin müstear ismi) nin neşridir ki dördüncü tabi (1926) Lâtin harfleriyle yapılmış Türk neşirleri daha küçüktürler; meselâ: Nasraddin hocanın hikâyeleri, 1928, yalnız 79 sayfadan, lâtaifi Nasraddin hocanın, [1929, 96 sayfadan ibarettir; ve yahut da hocanın hayatının muhtelif safhalarına göre ayrılmışlardır: Kemalettin Sükrünün Nasraddin hocası (1930 -31, dört fasikül) gibi.

Türk halk kitabının ilk neşirlerini ilk Avrupa tercemeleri takibetti: Camerloher ve Prelogun Almanca tercümesi (1857 Trieste, 126 lâtife) ve Decourdemanche'ın Fransızca tercemesi (Les Plaisanteries de Nasraddin hodja Paris 1876, 126 lâtife; bu kitabın ikinci tab'ına

(1908) Kara kuşun lâtifeleri ilâve edilmiştir) gibi. bundan başka Decourdemanche çok daha geniş esaslara dayanmak suretiyle (gayrı matbu yazmalara muracaat ederek) Sottisier de Nasraddin Hodja adıyla de (Bruxelles 1878, 321 lâtife) bir terceme vermiştir. Comerloher ve Rrelog un tercümeleri nasıl, R. Köhler e Nasraddin hoca hikâyelerinden bir çoğunu Aprupa hikâyaya külliyatlarında bulmak ve bunlardan büyük bir kısmının Hint menşeyinden geldiğini çıkarmak ikânını verddiyse (Orient und Occident' I' 1862; daha sonra ilâvelerle Kleinern Schriften zur Märchenforschung, I, 1898), Decourdemanche in tercümeleri de Nasraddin hoca lâtifelerinin Ufranyada yayılmasına dair tetkikinde Dragamanov e (KieWskaya Starina, 1886) temel vazifesini görmüştür.

Daha sonra (1890 tarihlerinde), Mehmet Tefvik neşri, "bu adam,, in da bir kısmıyla beraber Müllendorf tarafından Almancaya terceme edildi (Reclam, No: 2735). "bu adam,, in diğer hikâyeleri (131 - 226 numaraları) Menzel tarafından terceme edildi: uzun bir hikâyeye olan ve külliyatın 197 nci numarasını teşkileden "bu adamın

maccrası,, (Abenteuer Buadems) Türkische Bibli otheke (T.XIII, 1911) de ve diğerleri Beitrage zur Kenntnis, des Orients, t, IX, (1011) p. 124 - 159 da intişar etti. Bundan başka Nasraddin hocanın lâtifeleri Rusca, İngilizce, Macarca, Yunanca, Sırp - Hırvatca küçük - Rusca, Bulgarcaya, ilâhî... tercüme edilmiştir. Bu güne kadar yapılan tercümeler içinde Wesselskinin Der Hodscha Nasraddini. Muh telif şekil rivayetleri ihtiva eden en tam tercemedir (bibliyoğrafya ya bakınız).

Son söz olarak şunu da kayd edelimki Nasraddin hocanın lâtifelerinden bazıları A. Pann tarafından Romance 1853 Murat efendi (= Fr. V. Werner) tarafından Almanca (1878), V. Veličko tarafından Rusca (1892) V. Şçurat tarafından küçük Rusca (1896) ve Fuat Köprülü tarafından Türkçe (1918) olarak nazim haline konulmuşlardır.

Bibliyoğrafya. - makalenin içinde zikredilen eserlerden başka :

1) H. Ethé, Ein türkischer Eulenspiegel, Essays und Studien, Berlin 1872, p. 233 - 254 de.

2) R. Basset, Recherches sur Si Djeh'a et les anecdotes qui lui sont attribués; Les fourberies de Si Djeh'a contes kabyles,

recuillis et traduits par A. Mouliéraas, Paris 1892, p. 1 - 79 et 183-187 adlı esere methal olan bu yazı Revue des traditions populaires de bir çok ilâvelerle tamamlanmıştır.

3) M. Hartmann, schwanke und Schnurren im islamischen Orient, Zeitschrift des Vereins für Volkskunde, t. V. Berlin 1895, p. 40 - 67 de.

4) A. Krymski, Ençiklopediçeski Slovar Brokkaus - Efron, t.XX Petrograd 1897.

5) P. Horn, Zu Hodsiha Nasreddins Schwanken, Keleti Szemle, t. I, Budapest 1900, p. 66 - 72 de.

6) R. Basset, Contribution A l'histoire du sottisier de Nasreddin Hodja, Keleti Szemle I, 219 - 225 de.

7) F. Scwally; Zum arabischen Till Eulenspiegel, ZDMG, LVI, (1902), p. 237 - 238 de.

8) A. Wesselski, Der Hodscha Nasreddin, türk, arap, berber, Malta, Sicilya, Kalabriya, Hırvat Sırp ve Yunan masal ve lâtifeleri külliyatı, t, I - II, Weimar 1911; bu eser mufassal bir methalle "bu masalların edebî tarihine ve

mevzularına dair,, kıymetli notları havidir.

9) Köprülüzade Mehmet Fuad, Nasreddin Hoca - Manzum hikâyeler. İstanbul 1918, manzum 50 hikâyeye ile mühim bir methal ve bir zeyil.

10) A. Christensen, zûhî in the persian Literature, Mélanges E. G. Browne, Cambridge 1922, p. 129 - 136 da.

11) Bahâî - Lâtaifi Hoca Nasreddin, 4. ncü tabî, İstanbul 1926; uzun bir mukaddime ve bir zeyil ile.

12) A. Krymski. İstoriya Tureççini ta yi pi'menstva, t. II, 2. fas. Kiev, 1927, p. 92 - 106 mufassal bibliyoğrafya ile.

13) Kemalettin Chukru Vie de Nasreddin Hodja: İstanbul 1930. (7 - 8 nci Sahifelerde gayet kısa olarak Hocanın hayatından bahseder. Ve daha doğru tabirle, Nasreddin hocanın hayatının dört devresine göre ayrılmış olan türkçe hikâyelerin tercümesi sayılır),

Bunlardan başka bakınız: Leyden, Viyana, Londra, Berlin, Paris, ilh... katologları.

ANADOLUDA DEMİR MADENLERİ

I. H. KONYALI

Anadolunun üstü gibi altı da servet hazinelerile doludur. Ormanlarımız gibi madenlerimiz de zengindir. Madenlerin bolluğu ve zenginliği Sikkenin ilk icad şerefini bu topraklara vermiştir. Muhtelif adlarla Küçük Asya'da yaşayan dedelerimiz bu madenleri işlettiler, ihracat bile yaptılar. Onlar madenciligi ana yurddan bu topraklara getirmişler ve inkişaf ettirmişlerdi. Bugün beşerin elinde bulunan altın ve gümüşün çoğuna Türkün alın-teri ve el emeği karışmıştır.

Osman oğullarının itila devirlerinde de Anadolu'nun bir çok yerlerinde Altın, Gümüş, Bakır, Kurşun, Şap, Demir madenleri işletilmiştir. İmparatorlukta çöküntü eserleri belirmeye başlayınca madencilğimiz de yavaş yavaş düşmüş ve son halifeler zamanında tamamen sönmüştü. Yeni Rejim yurdu yeni baştan hayata kavuştururken madenlerimizi de uyandırmak istedi. Celâl Bayar hükümeti maden faaliyetini iktisadî kalkınma programının başına koydu. Maden tetkik ve arama enstitüsü gibi müstakil bir kurum madenlerimizi arıyor, bulduklarını işletme emrine veriyor.

Osman oğullarının itilâ devirlerinde yurdun yer altı servetleri Darphane nezaretine bağlı maden eminleri vasıtasıyla işletiliyordu. Bu hususa dair İstanbul Topkapu sarayında ve Başvekâlete bağlı arşiv dairesinde bir çok vesikalar vardır.

Osmanlı İmparatorluğunun, inkıraz çukuruna düştükten sonra Avrupa inkilâbına ve tekniğine el uzatır gibi görüldüğü zamanlarda Garbdan ve hattâ Amerikadan maden mütehassısları getirttiğini, fakat ciddi ve köklü bir tedbirle işe başlamadığı için bütün çalışmaların boşa gittiğini de yine arşiv vesikalarından öğreniyoruz:

Arşiv dairesinin darphane kısmında 2267 numarada kayıtlı 8Safer 1258 tarihli bir takrirden Tarsus kazasına bağlı Gülek Boğazında Mısır Valisi Mehmed Ali paşanın açtırdığı maden müdürlüğüne Nemçeli Ms. Polini tayin edildiği ve 2593 numarada 9. Rebiülevvel 1261 tarihli bir tahriratta Adana eyaletinde Gülek madeni usta başısı Zimmî Kirkora kurşun madeni verildiğini görüyoruz. 2315 numaralı ve Recep 1261 tarihli bir takrirden de maadini hümayun Baş mühendisi Ms. Polini ile maiyetindeki tercüman, madenci ve diğerlerine zamlarıyla beraber maaşları olan 20bin kurşun hazineneden verildiğini öğreniyoruz.

404 numaralı bir vesikanın başında Siyakat yazısıyla şu satırları buluyorum:

"Berayı meaş ve mahiye ve mesarifi rahiyei Nemçeli mühendisani maden ve orman ve müavinani ve madenciyanı müstahdeme der meadini hümayunu Geban ve Ergani ve Kalhanei Tokat,

Bu vesikanın altındaki cetveldende Becli Ms. Polini ile maiyetindekilere 1260 yılı Nisan aylığı için Macar altunu ve Esedi hesabına 4700, Mayıs aylığı için de 4840 kurşun verildiğini bütün tafsilatıyla öğreniyoruz.

Diğer vesikalarda da Ms. Polini'nin bütün Anadoluyu muntaka muntaka dolaşarak maden aradığını ve bulunan madenlerin derecelerini ölçtüğünü tesbit ediyoruz.

Bunlar bize ormanlarımızın ve madenlerimizin islahı ve işletilmesi için Nemçeden mütehassıs getirttiğimizi gösteriyor. Arşivin 2555 numarasında kayıtlı ve 21 Cemaziyülâhire 1263 tarihli bir tezkerede "Bursa civarında bulunup Amerikalı bir madenci marifetile nümune-

leri darbhaneye takdim olunan altun madenin tahkiki keyfiyeti zimminda bir memurun gönderildiği, yazılıdır.

Karabük demir fabrikamız kurulurken maden araştırma Enstitümüzün faaliyetini kolaylaştıracak bir vesika nesredeceğimi. Bu vesika 1. Muharrem 1220 tarihinde "El-seyid Mahmud Tayyar," [1] tarafından III Selimin Veziri âzamına gönderilmiş bir arizadır.

Demir madeni bulunan ve işletilen yerleri, işletme şekilleriyle beraber istihsal suretlerini de gösterdiği için pek mühimdir. Vesikada Karahisar köylerinden Alucra ve Karata'da on, Şiranda iki körük faaliyette bulunduğu, Gümüşhane köylerinden Kopuz ve Sümüklüden demir cevheri çıkarıldığı ve bir yük ham cevherden üç batman demir elde edildiği zikredilmektedir. Vesikada madencilik tarihimizi aydınlatan daha bir çok şeyler de vardır. İster aynen veriyorum:

"Maruzu bendei sadakat maruzlarıdır ki:

Karahisar ve Şiran taraflarında temur imal olduğundan ol havalilere sayebahşi iclâl buyurduklarında temur madeni imal buyurularak külliyyet üzere temur istihşâl olunmak üzere iken bazı esbabe mebni ol zamandan beri terk ve tatil olup elhaletü hazihi Tersane-iâmireye verilen nizami müstahsene lâzimesince Donanmayı-hümayunun âzamı levzimatından olan işbu temur hususuna bir rabita verilmek iktiza eylediğinden havalii merkumeden olan madeni mezkûr imal olunarak başka bir madeni hümayun olmak ve idare-i ühdeiübeydane ihale buyurulmak babında şerefsadır olan emri celilüşşan mucibince bu defa tatar vesatatile bir kita emirname-i inayetleri şeref vâsil olup temur hususu âzamı levâzimatı donanmayı hümayundan olmak hasebile işbu hususum kuvvei fiile ihracı lâzımai zimmet ve âbedi memlûkü olduğumuz devleti aliyei ebedkararın kuvveti masalihini mücip bu makule mevaddın tensik ve tanzimi ühdei rikıyyet olduğundan derakap tatari merkum kullarına kapucular kethüdam kulları terfikan mahalline irsal olundukta derunu arzıhal rikıyyetneali übeydaneme mevzu Karahisarı şarkî ve Şiran kazıları ilâmları muce-

bince elhaletü hazihi Karahisar kuralarından (Alucra) ve (Karata) taraflarında on aded ve Şiran kazasında iki aded demir körükleri var ise de temur cevheri Gümüşhane sancağı kuralarından (Kopuz) [1] ve (Sümüklü) ve sair kuralarda olup Kara hisar ve Şiran ehalipleri taş olarak Temur cevherlerini Gümüşhane Ağavatından Hc. Ali oğlu ve sairlerden beher batmanını beşer paraya mübayaa ile kendulere kifayet miktarı temur tabh eylemelerile kapucular kethüdam kullarının.. [2] ve tahkikine nazaran Gümüşhane sancağında olan kurahayı merkumeden yevmiye yüz yüke kadar taş cevher hasil olup beher yükünden üçer batman kadar temur hasil olacağını ve elhaletü hazihi temur körük olan Alucra ve Şiran taraflarında maden imal olunursa hatab ve kömür gelecek mahalleri on bir, on iki saattan ziyadece olduğu ve Karahisardan Giresun iskelesine tenzili beher kantara üçer buçuk kuruşa kadar istikra olduğunu ifade ve takrir etmegin madeni mezkûre himmeti aliye erzan buyurulursa bimennihi telâlâ medar mesalihi seniye olacağını akli kasiyri kemteranem muhit olmaktan nâşi mahalli cevher olan kurahayı merkume Gümüşhane mülhakatından olmak takribi bilâ iradei aliye madeni Gümüşhanei hümayun mülhakatı mahallere müdahale muğayirimerasimi übüdiyetim olduğuna mebni emir buyurulan nümunelik temur tedarik olunamayıp bundan sonra şerefsanîh olacak iradei aliye terakkub ve intizar olduğuy beyanı terkiymi arzıhalı çakeraneme mücaseret ve merfuu cengali inayet kararı veliyyü nimetleri kılınmıştır. İnşallahütaâla muhatı ilmi âlem ârayı veliyyünnüama neleri buyuruldukta olbabda ve her halde emrûfermanve lütfü inâyetü ihsan hazreti menlehülerindir.."

(1) Şimdi Torul kazasına bağlı olan Kopuzdur. Bu köy adı Arap harflerile yazıldığına göre Bayburt köylerinden olan Kapuz gibi de okunabilir. Fakat Demir madeni Kopuzda idi.

(2) bir keleme okuyamadım.

(3) Tarabzon Valisi Vezir Tayyar Paşa olacak.

[1] Tarabzun Valisi vezir Tayyar paşa olacak.

